

DET SOSIALE DRAMAET OM
«MONSTERMASTENE» I
HARDANGER

—

En diskursanalyse av den kulturelle pragmatikk

Thomas Davidsen

Masteroppgave

Våren 2013

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Foto: Ukjent. Hentet fra:

http://www.kulturverk.com/wp-content/uploads/2011/07/Hardangeraksjonen_Hardangerbunad.jpg

Antall ord i hovedtekst: 35 027

Sammendrag

Denne oppgaven er en studie av det offentlige engasjementet rundt kraftlinjen i Hardanger, en omstridt luftlinje som møtte svært mye motstand og omfattende protester da regjeringen gikk inn for å bygge den i juli 2010. Jeg benytter meg av Jeffrey Alexanders teori *Cultural Pragmatics*, et perspektiv som anser slike offentlige hendelser som sosiale drama. I sosiale drama er *aktøren* og *kulturelle bakgrunnsrepresentasjoner* viktige elementer for analyse. Sosiale drama består av flere *sosiale opptredener*, der aktører, som er deltakere i dramaet, gir liv til ulike kulturelle bakgrunnsrepresentasjoner. Et av målene med oppgaven er å identifisere de kulturelle bakgrunnsrepresentasjonene som har figurert i Hardanger-saken. Dette gjør jeg gjennom kvalitativ diskursanalyse av medieartikler o.l., der aktører har ytret sin mening om luftlinjen. Jeg har funnet at det er fire kulturelle bakgrunnsrepresentasjoner, eller diskurser, som har vært involvert i Hardanger-saken: 1. Den teknisk-vitenskapelige diskursen, 2. naturvern-diskursen, 3. sentrum-periferi-diskursen og 4. miljøverndiskursen. Med Alexanders perspektiv som rammeverk rekonstruerer jeg fortellingen om det sosiale dramaet om luftlinjen i Hardanger, og ser spesielt på hvordan diskursene blir gitt liv til og har preget sakens gang. Jeg har funnet at motstanden var svært stor i tiden like etter vedtaket, men avtok så sakte men sikkert, til det bare var den harde kjernen av motstandere igjen.

Videre analyserer jeg de norske miljøvernorganisasjonenes syn på Hardanger-saken, og hvordan diskursene er representert i disse. Det kommer frem at miljøvernbevegelsen er splittet i denne saken. Miljøvernengasjementet er delt i to diskurser: naturvern-diskursen, der man ikke vil ha luftlinjen, og miljøverndiskursen, der luftlinjen er ønsket. Dette kan forklare noe av grunnen til at motstanden mot luftlinjen avtok. Til slutt analyserer jeg, basert på de funnene analysen har frambragt så langt, motstanden som en *sosial bevegelse*. Her trekker jeg inn Manuel Castells teorier om nettverksamfunnet og sosiale bevegelser. En konklusjon er at diskurser som har globalt perspektiv har større gjennomslagskraft og potensial for sosial endring enn diskurser med lokal forankring.

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært som et tveegget sverd; ekstremt givende og lærerikt, men også altoppplukende og en Sareptas krukke av dårlig samvittighet. Store deler av studietiden har jeg hatt et nokså avslappet forhold til frister og eksamener – «det ordner seg alltid til slutt!» har nærmest vært mitt slagord (og stort sett har det også ordnet seg) – men masteroppgaven blir på mange måter ens baby som stadig krever tilsyn og omsorg. Og bare prøv å legge den fra deg; det går ikke lange tiden før den skriker etter deg igjen. Det skal nå bli en lettelse å levere, for jammen ser det ikke ut til å ordne seg til slutt også denne gangen.

Mye av æren for denne oppgaven går til min veileder Atle Møen, for uvurderlig rettleiding og godt samarbeid. Du introduserte meg for Jeffrey Alexander og hans kulturelle pragmatikk i forbindelse med bacheloroppgaven min høsten 2010, og siden gang har meg og Alexander vært trofaste følgesvenner. Etter bacheloroppgaven trodde jeg at jeg forsto og kunne teorien fullt ut; to og et halvt år senere innser jeg at så var ikke tilfelle. Selv ved gjenlesing i dag oppdager jeg og forstår nye ting i teorien. Takk for å stille opp til veiledninger og lese gjennom utkast på kort varsel, og vit at hver gang jeg har forlatt kontoret ditt har jeg gjort det med fornyet tro på prosjektet mitt.

En ekstra stor takk rettes til mamma Eva for god støtte og, ikke minst, fantastisk matservice. Når jeg måtte tilbringe søndagen på lesesalen i stedet for å komme på middagsbesøk, fikk heller middagen komme til lesesalen, tenkte du. Takk for rykende varme og hjemmelagde kjøttboller, kjøttkaker, grillspyd, tacolefser, kylling red curry og nybakte skillingsboller, for å nevne en liten del av menyen. Det har vært gastronomiske lyspunkt i en hverdag ellers preget av Fjordland og tørre skiver.

Takk til Sabine, pappa, Frøydis og Tom for god støtte; takk til Anders Ekelund for meget grundig korrekturlesing; takk til Isak for kaffepauser og for gode samtaler på Facebook i sene nattetimer ved å ha like «alternativ» døgnrytme som meg; takk til alle i 4. etasje på Sofie Lindstrøms de siste to og et halvt årene, spesielt quiz-gjengen; takk til øvrige venner og familie.

Thomas Davidsen

Bergen, 31. mai 2013

Innholdsfortegnelse

Forord	4
Figur- og tabell-oversikt	7
Kapittel 1 - Innledning.....	8
1.2 Oppgavens struktur	9
Kapittel 2 – Teoretisk rammeverk.....	11
2.0 Offentlighetens sosiale drama.....	11
2.1 Kulturell pragmatikk.....	12
2.1 Opptredenens elementer	15
2.2.1 Kollektive representasjoner	15
2.2.2 Aktøren(e).....	16
2.2.3 Publikum/observatører.....	18
2.2.4 Midler for symbolsk produksjon.....	19
2.2.5 Mise-en-scène	20
2.2.6 Sosial makt	20
2.2.7 Elementene i moderne, komplekse samfunn.....	23
2.2 Obamas kraftfulle opptredener	23
2.3 Fra ritual til sosial opptreden	25
Kapittel 3 - Metode	28
3.1 Metode og empiriske kilder	28
3.2 Det sosiologiske perspektiv på natur- og miljøproblemer	29
3.3 Diskurser	31
3.4 Diskursanalysens verktøykasse.....	33
3.5 Kultur og hermeneutisk tykke beskrivelser	36
3.6 Diskurs i Hardanger-saken.....	37
3.6.1 Den teknisk-vitenskapelige diskursen.....	37
3.6.2 Naturverndiskursen.....	38
3.6.3 Sentrum-periferi-diskursen	38
3.6.4 Miljøverndiskursen	38
3.7 Empiriinnsamling og reliabilitet	39
3.8 Refleksjon rundt egen rolle – analysens validitet	41
Kapittel 4 – Hardanger-sakens kulturelle pragmatikk.....	42
4.1 Prolog – formell saksbehandling og lokale protester.....	42
4.2 Fase 1 – Folkeopprør	45
4.2.1 Riis-Johansens stotrende fremføring.....	45
4.2.2 Nasjonalromantikken slår hardt tilbake	49
4.2.3 Oppslutningsfall og snuoperasjon.....	51
4.3 Fase 2 – Organiserte symbolske slag	54

4.3.1 «Våkenatt for Hardanger».....	54
4.3.2 «Gnål fra periferien».....	59
4.3.3 Monsterbroen i Hardanger	61
4.3.4 Jens på Hardanger-besøk	62
4.4 Fase 3 – Sivil ulydighet og tapt kamp.....	64
4.4.1 Overtaket glipper	65
4.4.2 Regjeringens nådestøt	67
4.4.3 Verdig resignasjon	69
4.5 Epilog.....	74
4.5.1 Medias iscenesettelser av politikk.....	75
Kapittel 5 – Diskurser i miljøvernorganisasjonene	80
5.1 Innledning	80
5.2 Naturverndiskursen i miljøvernorganisasjonene	80
5.3 Miljøverndiskursen	81
5.4 Sentrum/periferi-diskursen	82
5.5 Den teknisk-vitenskapelige diskursen.....	83
5.6 Miljøvernorganisasjonene i Hardanger-saken	84
5.6.1 DNT.....	85
5.6.2 Naturvernforbundet.....	85
5.6.3 Norges Miljøvernforbund (NMF)	86
5.6.4 WWF Norway.....	87
5.6.5 Framtiden i våre hender	87
5.6.6 ZERO.....	88
5.6.7 Bellona.....	88
5.6.8 Natur og ungdom	89
5.6.9 Greenpeace	89
5.6.10 Hardangeraksjonen	90
5.6.11 Bevar Hardanger.....	90
5.7 Ulike typer miljøvernorganisasjoner.....	91
5.8 Miljøbevegelsen og Hardanger-saken.....	93
5.9 Diskursendring i miljøvernet?	95
Kapittel 6 – Avslutning	97
6.1 Motstanden som sosial bevegelse	98
Litteraturliste	101
Offentlige dokumenter	103
Kilder	104
Appendiks 1 – Illustrasjoner	113
Bevar Hardanger	113
Gamle valgkamp-plakater for Arbeiderpartiet.....	114

Figur- og tabell-oversikt

Figur 1: Successful performance: re-fusion.....	14
Figur 2: Performance failure: de-fusion.....	14
Figur 3: Mise-en-scène interfacing with social powers.....	21
Figur 4: The fused elements of performance inside simple social organization.....	26
Figur 5: The de-fused elements of performance inside complex social organization.....	27
Tabell 1: Typologisering av diskurser i Hardanger-saken.....	92

Kapittel 1 - Innledning

Sommeren 2010 bestemte regjeringen seg for å bygge en 92 kilometer lang kraftlinje tvers gjennom Hardanger. Begrunnelsen var at strømforsyningen til bergensområdet ikke var tilfredsstillende. Saken hadde da gått flere runder i det byråkratiske systemet, og var nå kommet opp på høyeste formelle nivå. Da konklusjonen ble kjent, ble det over natten svært mye oppmerksomhet om saken. Den gikk fra å være et lokalt anliggende til å brått bli dekket av samtlige nasjonale nyhetsmedier. Et voldsomt engasjement fra alle kanter ble utløst; alt fra lokal- og riks-politikere, kjendiser, lokale aktivister, akademikere, og «mannen i gaten» mente noe om luftlinjen. Lokale ordførere sto fram i full offentlighet og sa seg villig til å bruke sivil ulydighet for å få stoppet luftlinjen. Man kunne få inntrykk av at debatten var preget av mye følelser og lite rasjonalitet, og at avgjørelsen traff rett i nordmenns hjerterot. De som fulgte debatten i mediene på denne tiden la kanskje også merke til at konflikten var preget av veldig steile og polariserte fronter. Enten er man mot mastene fordi de vil ødelegge landskapet i Hardanger, eller så er man for fordi det gir sikrere strømforsyning, og disse to begrunnelsene virker uforenlige. Jeg vil finne ut hva som ligger til grunne for aktørenes sosiale opptredener i Hardanger-saken, hva som ligger bak deres sterke engasjement. Senere i sakens gang avtok mye av det folkelige opprøret. Selv det at luftlinjemotstandere brukte sivil ulydighet og havnet i konflikt med politiet lyktes ikke å mobilisere folket på ny. Noen av problemstillingene blir da: Hva var det som skapte alt engasjementet, hva vekket disse følelsene hos folk? Hvorfor døde motstanden ut? Hvilke dynamikker preget hendelsesforløpet i Hardanger-saken?

Ifølge Jeffrey Alexanders (2006) teori om kulturell pragmatikk kan vi analysere slike sosiale konflikter som offentlige *sosiale drama*, som følger mange av de samme logikkene som teaterskuespill. De ulike partene i konflikten kan analyseres som om de var skuespillere, eller aktører, som fremfører et bestemt kulturelt budskap. Alexander hevder at kulturen i et samfunn er fulle av det han kaller bakgrunnsrepresentasjoner – vi kan forstå det som dype, meningsfulle, kulturelle fortellinger som alle medlemmer av samfunnet kjenner til. Denne kunnskapen innehar aktørene ofte implisitt og ubevisst, men den kommer til syne gjennom hverdagslig handling, som en slags dagligdags grammatikk. Den kulturelle pragmatikk dreier seg blant annet om å identifisere hvilke bakgrunnsrepresentasjoner som kommer til syne i det sosiale drama: gjennom sosiale opptredener levendegjør aktørene disse kulturelle narrative, de gir dem ben å gå på. For eksempel vil man i Hardanger-saken se dramatiseringer der

aktørene tar i bruk typiske nasjonalromantiske symboler under protester mot luftlinjen. Dette kan forstås som et uttrykk for en nasjonalromantisk kulturell tradisjon, der idealet er å bevare den uberørte naturen. Dersom dette er en forestilling som sitter dypt i nordmenns bevissthet, vil publikum kunne bli følelsesmessig berørt av aktørenes opptredener. Utfordringen for aktørene er å gjøre opptredener som skaper resonans, eller gjenklang, hos publikum, ved å treffe deres emosjonelle, estetiske og moralske nerver. Publikum vil da identifisere seg med aktøren, og dele det kulturelle innholdet.

Forskningstemaet for denne oppgaven er å analysere Hardanger-saken som et sosialt drama, delt inn i distinkte faser der dramaet først var veldig intenst, for så å avta. Alexanders teori fungerer som et teoretisk rammeverk som kan brukes direkte på empiriske analyser. Jeg skal benytte meg av kvalitativ innholdsanalyse av mediedekningen for å fremskaffe empiri som kan kaste lys over mitt forskningstema.

Videre skal jeg sette saken i en miljøsosnologisk sammenheng, ved å se hvordan de norske natur- og miljøvernorganisasjonene har engasjert seg i saken. Dette gjøres også med en diskursanalytisk tilnærming. Til slutt vil jeg benytte meg av Manuel Castells teorier om nettverkssamfunnet, som er hans samtidsdiagnose. Castells mener den mest karakteristiske egenskapen ved moderne samfunn er viktigheten av nettverk, noe som har implikasjoner for både hvordan massemediene og sosiale bevegelser fungerer. Dette vil jeg kombinere med Alexanders kulturelle pragmatikk utover i analysen.

1.2 Oppgavens struktur

I kapittel 2 presenterer jeg de viktigste momentene av Alexanders kulturelle pragmatikk, som utgjør det teoretiske rammeverket for den videre analysen. Teorien anvender en del spesifikke begreper som er nødvendig å greie ut for i forkant av den empiriske analysen. Mot slutten av kapitlet bruker jeg teorien i et kort eksempel (Barack Obamas valgkamp i 2008) for å vise hvordan svært dyktige aktører gjennomfører kraftfulle opptredener. I kapittel 3 går jeg gjennom metodikken som skal anvendes i analysen. Jeg har valgt en spesiell type innholdsanalyse kalt *diskursanalyse*. Derfor presenterer jeg diskursbegrepet både teoretisk og gjennom et eksempel, og så mer håndfaste diskursanalytiske begrep som fungerer som konkrete verktøy. Videre skisseres kort de fire diskursene, eller bakgrunnsfortellingene, jeg

mener har virket inn i Hardanger-saken. Det er: 1. den teknisk-vitenskapelige diskursen, 2. naturvern-diskursen, 3. sentrum-periferi-diskursen, og 4. miljøvern-diskursen.

Kapittel 4 er hovedanalysekapitlet, som er en rekonstruksjon av Hardanger-saken som et sosialt drama med det teoretiske rammeverket som er satt opp i teorikapitlet. Dramaet er i hovedsak kronologisk fremstilt, selv om jeg også stopper litt opp og gjør teoretiske analyser underveis. Jeg har delt dramaet inn i prolog, tre hovedfaser, og en epilog som er mer oppsummerende analyser i etterkant av dramaet. I andre og siste analysekapittel (5) går jeg grundigere gjennom det historiske fundamentet for hver av diskursene. Deretter går jeg gjennom miljøvernorganisasjonenes syn og engasjement i Hardanger-saken for å ramme den inn i en større kontekst. Helt til slutt, i avslutningskapitlet, oppsummerer jeg de viktigste funnene. I tillegg trekker jeg her inn Manuell Castells' teori om sosiale bevegelser for å bedre forstå den sosiale bevegelsen som Hardanger-saken skapte.

Kapittel 2 – Teoretisk rammeverk

2.0 Offentlighetens sosiale drama

16. desember 1773 er en ikonisk dag i USAs historie. 150 kolonister, forkledd som Mohawk-indianere, bordet tre britiske handelsskip i Bostons havn (Findling og Thackeray, 1998). De kastet 90 000 tonn indisk te til en verdi av 20 000 £ på sjøen, i protest mot beskatninger som britiske myndigheter hadde ilagt indisk te. Amerikanerne var lei av å bli ilagt skatter uten å være representert i det britiske parlamentet i London, og lanserte slagord som «No taxation without representation!». Nå var ikke de materielle tapene av 90 000 tonn te mer enn britene kunne svelge, men hendelsen hadde stor symbolsk kraft og forårsaket omfattende politiske ringvirkninger (Alexander, 2006: 53). Aksjonen var en uttrykksfull og effektiv dramatisering av opposisjon mot koloniovermakten fordi den mobiliserte støtte, økte oppmerksomheten om en symbolsk viktig sak, og tydeliggjorde hvem som var «fienden». I ettertid refereres hendelsen til som «Teselskapet i Boston». Under tre år senere løsrev kolonien seg som kjent fra det britiske veldet.

Over til noe annet: Den tyske sosiologen og filosofen Jürgen Habermas beskriver offentligheten i moderne demokratier som et forum der private aktører møtes til rådslagning. Her skal de diskutere seg frem til enighet ved å legge frem velbegrunnede, rasjonelle argumenter. Alle har like muligheter til å fremme argumenter, men må samtidig være villig til å umiddelbart gi opp sitt eget dersom et bedre dukker opp. Målet med debatten er å oppnå konsensus av det som opprinnelig var en konflikt, og slik bør politisk uenighet avgjøres (Habermas, 1991). Jeffrey Alexander mener imidlertid at dette kun er ett av flere aspekt ved den offentlige sfære. Heller enn å se på den som en arena for rasjonell debatt, bør den forstås som en offentlig *scene* (Alexander, 2006: 51), der publikum må *overbevises*, snarere enn *overtales*. Publikum er ikke bare mottakelig for rasjonelle, fornuftsbaserte argumenter, men lar seg også påvirke av emosjonelle, estetiske og moralske verdier. Som «Teselskapet i Boston» viser var ikke revolusjonen i USA nødvendigvis bare preget av rasjonell rådslagning, men også det som Alexander kaller for *sosiale opptredener*. Dette kan forstås som en symbolsk handling, der en aktør framviser et meningsfullt, kulturelt budskap til et publikum i det offentlige rom. Publikum vurderer en opptreden etter dens effektivitet, som avhenger av

flere kriterier. Blant annet må publikum dele det kulturelle innholdet i opptreden, og aktøren som gjennomfører den må fremstå troverdig og autentisk. Alexander hevder aktøren må skape *kulturell forlengelse* til publikum, som vil gjøre at de *identifiserer seg psykologisk* med ham. Det kulturelle innholdet i «Teselskapet i Boston»-hendelsen var motstand mot britenes skattelegging. Men fordi dette ble iscenesatt på en dramatisk måte ble det mye mer effektivt, og skapte kulturell forlengelse til kolonistene, som igjen kunne identifisere seg med opprørerne.

Moderne, komplekse demokratier kjennetegnes ved at forskjellige samfunnsgrupper til stadighet utkjemper symbolske eller ideologiske kamper, som tar form i flere sosiale opptredener. Når mange sosiale opptredener kan relateres til samme sak, der man gjerne har flere distinkte parter med forskjellig ståsted, er vi vitne til *sosiale drama*. Mange viktige prosesser i samfunnet foregår på denne måten, for eksempel den politiske kampen om makt. «Teselskapet i Boston» var en sosial opptreden i det sosiale drama om amerikanernes uavhengighetskamp.

Kampen om luftlinjen i Hardanger var også et sosialt drama. Saken startet tilbake i 2004, men det var først da regjeringen i juli 2010 bestemte seg for å bygge luftlinjen at saken tok fullstendig av i media og ble et nasjonalt, sosialt drama. Den foregikk stort sett i mediene, der svært mange forskjellige aktører ga uttrykk for sin mening. Iherdige motstandere iscenesatte flere opptredener i forsøk på å forhindre bygging av luftlinjen, mens regjeringen gjennomførte sosiale opptredener i form av pressekonferanser og kom med saklige uttalelser i media for å legitimere vedtaket. Felles for både motstandernes og regjeringens dramatiseringer er at de uttrykker dypere kulturelle strukturer, eller diskurser, som de deler med resten av befolkningen. Hvem som dramatiserer de mest overbevisende forestillingene avgjøres blant annet av hvem som gir liv til disse bakenforliggende strukturene mest overbevisende. Dette avgjøres av et kritisk publikum som kontinuerlig vurderer de sosiale dramatiseringene de blir forsynt med gjennom media.

2.1 Kulturell pragmatikk

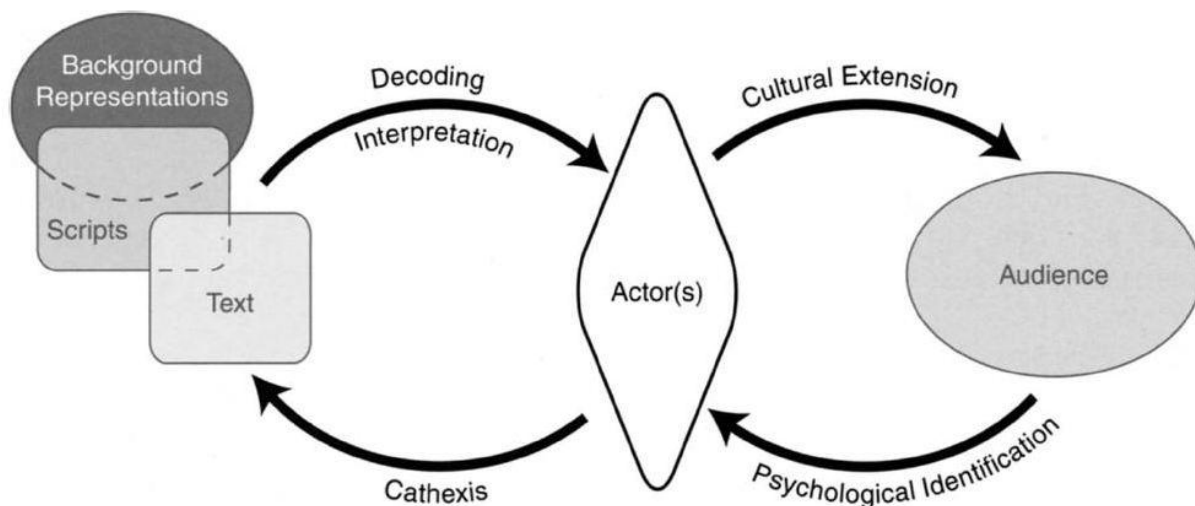
Alexanders (2006) teori om *kulturell pragmatikk* er godt egnet til å studere slike sosiale drama. Den hører inn under den kulturelle vendingen som foregikk i sosiologien på 70-tallet, der man i økende grad så på betydningen av *kultur*, herunder ikke-materielle faktorer som kollektive idealer, oppfatninger, tro og følelser, og hvilke effekter slike har på sosialt liv og

samfunnet ellers (Alexander, 2003). Teorien er også et forsøk på å kombinere mikro- og makro-perspektivene som er mye diskutert innen sosiologien (Alexander (red.), 1987; Appelrouth og Edles, 2012: 11; Joas og Knöbl, 2010: 18). Alexander henter inspirasjon fra begge sider, men kritiserer samtidig teoriene han trekker veksler på for å være for ensidig. Fra mikro-perspektivet kan man nevne Erving Goffmans *Vårt rollespill til daglig: En studie i hverdagslivets dramatik* ((1992) [1959]), der man finner igjen flere av de samme begrepene som i den kulturelle pragmatikk. Goffman ser nøye på det mikroskopiske; hvordan folk oppfører seg i konkrete situasjoner. Den ser imidlertid kun på det kontekstuelle og pragmatiske ved situasjonen, og sier ingenting om hvilke kulturelle strukturer som motiverer handlingene (Alexander og Mast, 2006: 2). Alexander mener at kultur bør forstås som *tekst* som kan rekonstrueres hermeneutisk (Alexander, 2003; Alexander og Mast, 2006). Her trekker han veksler på strukturalismen og særlig lingvisten Ferdinand de Saussure, som anser språket som en meningsfull struktur. Analogisk kan den sammenlignes med et fiskegarn: hvert ord i språket representerer en knute på garnet, og er omgitt av andre knuter med lignende betydning¹. Men en utelukkende strukturell analyse av språket vil overse det pragmatiske aspektet, altså hvordan individene adopterer og aktivt gjør bruk av de meningsfylte strukturene. Et viktig teoretisk grunnlag for å forklare sosiale opptredener i den kulturelle pragmatikk er altså å lage en syntese av pragmatikk fra mikro-nivået, og strukturalisme og hermeneutikk fra makro-nivået².

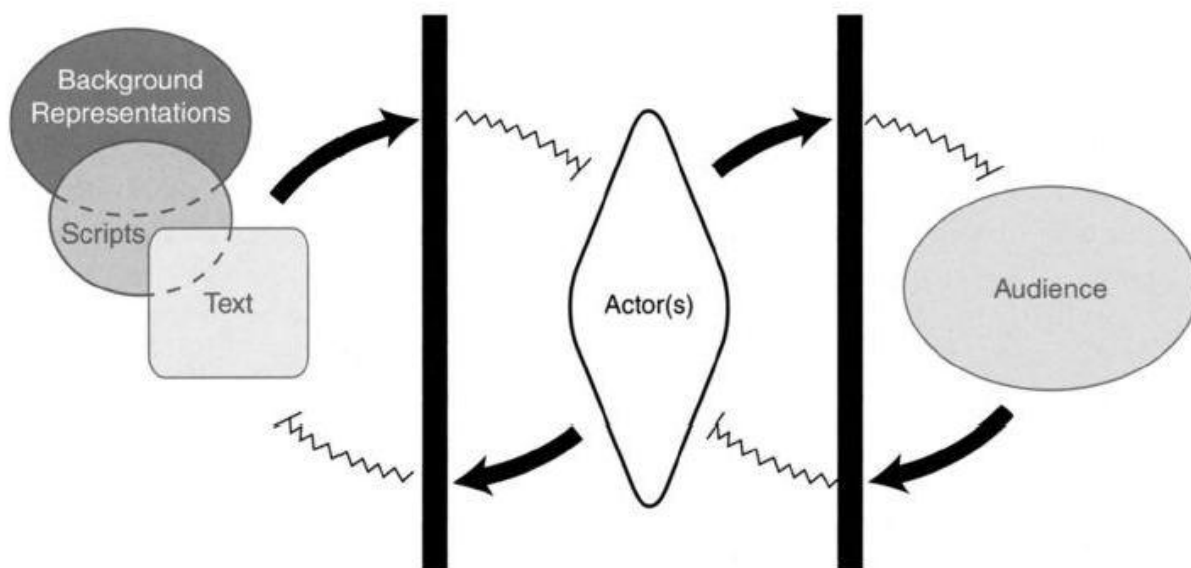
For å gjøre det hele mer empirisk er Alexanders grunnargument at alle sosiale opptredener består av seks konkrete elementer (Alexander, 2006: 32). Til hvert element er det knyttet en del betingelser for at en opptreden skal bli vellykket. Det analytiske utgangspunkt er at moderne samfunn er blitt så komplekse og differensierte, at disse elementene er adskilte. Publikum identifiserer seg ikke nødvendigvis med aktøren, i utgangspunktet er det avstand mellom disse. I en vellykket opptreden får man en midlertidig *sammensmelting* mellom elementene. Mislykkede opptredener skaper derimot økt avstand dem imellom. Under ses to modeller, hvor den første illustrerer en vellykket opptreden, og den nederste en mislykket:

¹ Jeg kommer mer inn på Saussures strukturalisme i metodekapitlet.

² Disse fagdisiplinene er ikke en uttømmende oversikt over den kulturelle pragmatikkens innflytelseskilder, men de som kanskje best beskriver Alexanders mikro/makro-syntese.

Figur 1: Successful performance: re-fusion (Alexander, 2006: 34).

Figur 2: Performance failure: de-fusion (Alexander, 2006: 35).

I det følgende skal jeg gjennomgå element for element, og hvilke betingelser som er knyttet til hvert enkelt for at opptreden skal bli vellykket.

2.1 Opptredenens elementer

2.2.1 Kollektive representasjoner

Kollektive representasjoner er språklige, kulturelle strukturer som eksisterer i samfunnet³. De strukturerer seg rundt binære koder som gir oss nyttig kunnskap for å skille mellom godt og dårlig, rett/galt, venn/fiende, godhet/ondskap, rent/skittent, spiselig/ikke-spiselig eller vakkert/stygt. Det pågår en stadig diskursiv kamp om å fastslå kodingen av hva som er positivt og negativt. Ifølge Alexander (2003) strukturerer kulturelle koder seg spesielt rundt hva en kultur definerer som *hellig*, og hva som er *profant*. Et eksempel på dette i praksis så vi i praksis i 2002 da daværende president i USA, George Bush jr., iscenesatte en opptreden der han slo fast at Irak, Iran og Nord-Korea utgjorde «axis of evil», eller «ondskapens akse» (CNN.com, 29.01.2002). Slik forsøkte Bush å selv konsolidere kodene for hvem som er god/venn og ond/fiende, og samtidig gjøre det enklere å legitimere krig mot disse regimene⁴. Disse landenes autoritære styresett vil fremstå som «profant» for mange amerikanere, som en motvekt til den vestlige verdens hellige «demokrati».

I sosiale drama er det ofte flere konkurrerende bakgrunnsfortellinger i sving, som hver for seg tilbyr et helt sett med koder, symboler og betydninger til et gitt fenomen. I Hardanger-saken skal jeg vise at forskjellige bakgrunnsfortellinger forholder seg på ulike måter til luftlinjen. To av dem er det teknisk-vitenskapelige perspektiv og naturvern-perspektivet. Aktørene innenfor den første vil se på luftlinjer som en nyttig tilvekst som skaper jobber, står for fremgang, kraft og velferd, mens innenfor naturvern-perspektivet vil en anse luftlinjen som et stygt, forstyrrende og unødvendig inngrep i den uberørte naturen. Dette viser også at innenfor relativt homogene samfunn som Norge er kulturen kompleks og sammensatt.

De kollektive representasjonene kan deles inn i tre: *bakgrunnsrepresentasjoner*, *skript* og *tekst*. Bakgrunnsrepresentasjonene er de store bakgrunnsfortellingene, narrativene, eller diskursene, som for eksempel den teknisk-vitenskapelige bakgrunnsfortellingen eller naturvern-fortellingen. Skriptet kan sammenlignes med et overordnet manus for fortellingen. I Hardanger-saken trekker naturvernaktørene stadig veksler på nasjonalromantiske symboler og

³ I metodekapitlet vil disse bli grundig drøftet som diskurser, og derfor vil jeg her konsentrere meg mer om hvilken rolle disse spiller i sosiale drama.

⁴ Litt over et år etter talen, i mars 2003, startet USA sin invasjon av Irak.

fortellingen om Hardangers verdifulle og uberørte natur, og man kan derfor si at de hadde et «nasjonalromantisk» skript. Teksten kan sammenlignes med konkrete sceneanvisninger, det vil si det konkrete en aktør sier og gjør og andre spesifikke detaljer ved opptreden. Ifølge Alexander (2006: 33) er enhver sosial opptreden forankret i kollektive bakgrunnsrepresentasjoner. Det kommer til uttrykk gjennom hvordan aktøren iscenesetter sin opptreden, noe som bringer oss over til neste element:

2.2.2 Aktøren(e)

Aktøren er den aktive, handlende part. Han/hun kan forstås som en analyseenhet som kan ta form av både privatperson(er), organisasjoner, institusjoner eller grupper, og et individ kan opptre som en representant på vegne av for eksempel for regjeringen. På samme måte som en skuespiller får litteraturen til å «snakke og gå», gir aktøren liv til bakgrunnsrepresentasjonene (Alexander, 2006: 33). De kulturelle strukturene som danner bakgrunn for opptreden kommer til uttrykk gjennom aktørens konkrete bruk av koder, symboler og fortellinger. Aktørens motivasjon er alltid å overbevise publikum, noe som gjøres ved å røre ved deres eksistensielle, emosjonelle eller moralske verdier.

Betingelse for suksess tilknyttet *aktøren* er å fremstå *naturlig* og *autentisk*. Han/hun må gli i ett med sin rolle, slik at skillet mellom aktør og rolle viskes ut. Dette skjer når aktøren kommer inn i en *flyt*, der alt aktøren gjør og sier føles riktig og naturlig. Når Barack Obama driver valgkamp for å bli president må han innta rollen som *USAs president* på en smidig, og troverdig måte. Som alle andre rolleutøvelser er dette er en rolle som publikum (særlig det amerikanske) har knyttet forhåndsbestemte forventninger til, og de vil derfor fort merke om Obama faller ut av rollen.

Dessuten er det også en rekke betingelser for en vellykket opptreden knyttet til *skriptet*. Hovedutfordringen er å smelte sammen bakgrunnsrepresentasjonene med opptreden, eller rolleutøvelsen (Alexander, 2006: 58): For å bli vellykket bør aktøren knytte sin opptreden opp mot bakgrunnskulturen på en troverdig måte. Han/hun må ta i bruk de riktige fortellingene og symbolene, og så sette disse ut i live. For aktøren er det viktig å ta hensyn til de forventinger publikum har til visse roller. Da Barack Obama drev valgkamp før han ble valgt til sin første periode i 2008 måtte han prøve å passe inn i rollen som troverdig «presidentkandidat». De fleste amerikanere har en internalisert oppfatning av presidentrollens,

et konstruert bilde av hvordan en president bør te seg som kan være basert på tidligere presidenters opptredener. Ytterpunktene mellom struktur og handling kommer tydelig til syne her: På den ene siden må aktøren ta hensyn til de strukturelle bakgrunnsrepresentasjonene, samtidig som han har en viss individuell frihet til å aktivt bruke de symboler, koder, tegn og fortellinger han selv ønsker.

Videre lister Alexander (2006: 59-63) opp en del konkrete virkemidler et skript bør inneholde for å oppnå dramaturgisk effektivitet, og mye er gjenkjennelig fra for eksempel typiske action-filmer. Det er 1) **kognitiv simplifisering**. Dette innebærer gjentakelse av enkle poeng, som gjør at hovedlinjene i budskapet blir enklest mulig å forstå for publikum. I Hardanger-saken ser vi for eksempel motstanderne til stadighet gjenta at Hardanger-naturen blir ødelagt hvis luftlinjen bygges. 2) **Tid-sted-kompresjon**. Et sosialt drama må strebe etter en enhet mellom handling, rom og tid. Scener må kontinuerlig utspille seg innenfor et gitt rom til en gitt tid, og hendelser i dramaet er kausalt linket til hverandre. Det må ha en tydelig start, midt-del og slutt, slik at det fremstår enhetlig og med en løpende progresjon der en hendelse forårsaker en senere hendelse, slik at de er kausalt linket til hverandre.

Sosiale opptredener må kunne enkelt identifiseres inn under det aktuelle drama. 3) **Moralsk agonisme**. Et drama blir mer engasjerende når «det gode» kjemper mot «det onde». Dette er knyttet nært opp mot det som er skrevet under de kollektive representasjonene, der en viktig del består i å gi binære koder innhold som skaper en konsistent sammenheng. Virkemiddel nummer 4) er «**twisting and turning**», som kan oversettes til plot-tvister. Et drama må ha en interessant dramaturgi, for eksempel ved at nye og overraskende momenter kommer til og gjør at dramaet tar nye retninger. Dramaet må «holdes varmt» slik at publikums ikke mister interessen og går lei.

Forholdet mellom aktøren og de kollektive representasjonene kan beskrives gjennom to begrep; *dekoding/tolkning* og *cathexis*, illustrert i figurene over. Cathexis beskriver aktørens følelsesmessige tilknytning til bakgrunnsrepresentasjonene. De kulturelle strukturene er også internalisert som indre strukturer hos aktørene, og jo mer engasjert aktøren er i den bakgrunnsfortellingen som skal fremføres, jo større kunnskap vil han ha om de relevante koder, symboler og fortellinger som kan øke sjansen for suksess. Lykkes han ikke med dette, vil han risikere å fremstå som uengasjert, malplassert med påtatt engasjement. Lykkes han vil han kunne oppnå flyt, og vil ha større sjanse for å overbevise sitt publikum.

Forholdet mellom aktøren og de kollektive representasjonene henger tett sammen med forholdet mellom aktøren og publikum, og beskrives gjennom to begreper; *kulturell*

forlengelse og *psykologisk identifikasjon*. Dersom aktøren er følelsesmessig tilknyttet sin bakgrunnsrepresentasjon og dekode den korrekt, vil sjansen øke for at han klarer å prosjektere denne til publikum, slik at han overfører den kulturelle mening til dem. I slike tilfeller oppstår det kulturell forlengelse fra aktøren til publikum. De deler de kulturelle kodene som aktøren fremviser i sin opptreden, slik at publikum er i stand til å dekode den slik aktøren intenderte. Når en kulturell forlengelse er til stede vil publikum identifisere seg med aktøren, og opptredenen er vellykket. De to begrepene er altså to sider av samme sak; når en av dem forekommer, er også den andre til stede.

2.2.3 Publikum/observatører

Enhver opptreden er avhengig av et publikum, eventuelt tilskuere, tilhørere eller observatører, noe som avhenger av den aktuelle situasjonen. Et særlig kjennetegn ved moderne, komplekse samfunn er at et fåtall bevitner en sosial opptreden med egne øyne. De fleste sosiale opptredener foregår i media, som er bindeleddet mellom aktøren og publikum. At media er rommet for iscenesettelser har egne implikasjoner som vil bli diskutert senere i analysen. Målet med en opptreden er å få publikum til å oppfatte den som *autentisk* (Alexander og Mast, 2006: 7). De har, som aktøren, sine egne internaliserte kulturelle bakgrunnsrepresentasjoner. Publikum skal dekode den teksten aktøren har kodet, og vurdere forestillingens ulike aspekter. Er skriptet troverdig og spennende, virker aktøren oppriktig og tro mot sine kulturelle bakgrunnsrepresentasjoner, eller virker han malplassert og ukomfortabel? Publikum mottakelse regnes alltid som kontingent, det vil si at det er så mange faktorer som skal regnes inn i bildet at man kan aldri forutse hvordan opptredenen blir mottatt.

Betingelsen for suksess tilknyttet publikum er *mottakelsen* av den sosiale opptredenen; *publikum* må smeltes sammen med den *fremførte teksten* (Alexander, 2006: 73). Publikums respons er alltid preget av et moment av usikkerhet, en aktør kan aldri være helt sikker på å vite hvordan opptredenen blir mottatt. De andre betingelsene for suksess kan være oppfylt, men publikums mottakelse av forestillingen avgjøres helt av den kognitive opplevelsen, det vil si hvordan hvert enkelt individ blir moralsk, estetisk, eller emosjonelt berørt. Publikum kan se og forstå, men ikke bli følelsesmessig engasjert. Mottakelsen påvirkes dessuten av det kollektivet minnet; publikum har hukommelse og vil sammenligne forestillinger med tidligere, lignende opptredener (Alexander, 2006: 76). I Hardanger-saken drar motstanderne

av luftlinjen nytte av dette da de flere ganger gjør opptredener med både direkte og indirekte referanser til Alta-aksjonen, en lignende sak på 70- og 80-tallet som styresmaktene ikke kom særlig godt ut av. Ved å henvise til denne saken vekker de bilder og minner og publikums minne.

Et hinder for aktøren i moderne, komplekse samfunn er at publikum ikke er en homogen masse, men satt sammen av flere undergrupperinger med forskjellige ideologier. En sosial opptreden kan oppfattes som vellykket og oppnå sammensmelting innenfor en gruppe, mens den hos en annen type publikummere kan bli vurdert som mislykket. Obama vil uansett ikke nå fram til de mest hardbarkede republikanerne, for ham gjelder det å overbevise de i midten av skalaen.

2.2.4 Midler for symbolsk produksjon

For å kunne utføre en opptreden trenger aktøren fysiske objekter som hjelp for kunne effektivt fremføre en kulturell mening. Dette kan bestå i hverdagslige ting som spesielle klesplagg (for eksempel findress for å signalisere formalitet og autoritet, prestedrakt for å passe inn i rollen som prest), en talerstol, og så videre. I dramaet om luftlinjen i Hardanger skal vi se at motstanderne hyppig tar i bruk slike symbolske virkemidler, for å støtte opp under det narrative de gir liv til. Eksempler på dette er bruk av bunad som symbol på *det norske*, plakater, t-skjorter med «monstermast»-motiv, eller manipulerede bilder som distribueres i teknologiske medier. Selve åstedet, eller «scenen» der det sosiale dramaet utspiller seg, er også et middel for symbolsk produksjon. Mastemotstanderne bruker Hardanger som kulisser ved flere anledninger, representert ved både den fine naturen, og en lokal kirke. Regjeringen på den annen side gjennomfører ofte sine sosiale opptredener i generiske rom. Sist, men ikke minst, trenger man teknologiske hjelpemidler for å få kringkastet dramaet til publikum. I moderne samfunn er media et svært viktig bindeledd mellom sosiale opptredener og publikum (Alexander, 2006: 67). Men i disse sosiale medier-tider er det også mulig for enkeltpersoner eller sosiale bevegelser å nå et stort publikum via for eksempel fan-sider på Facebook eller Twitter. Fellesnevneren for disse er teknologi, enten det er snakk om datamaskiner, internett, videokameraer eller avanserte mobiltelefoner.

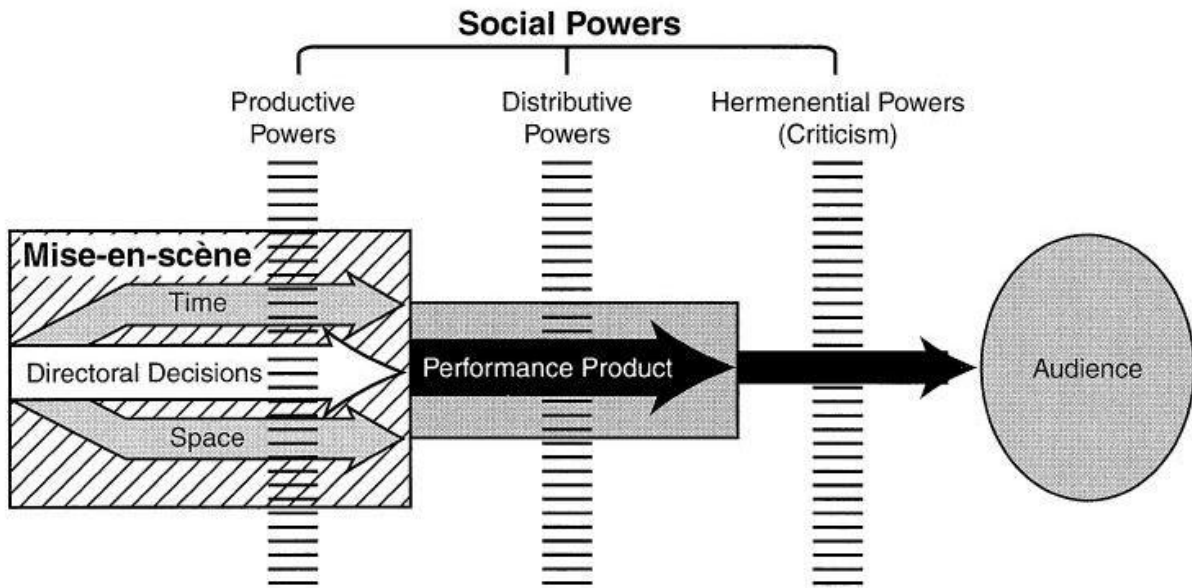
2.2.5 *Mise-en-scène*

Alexanders (2006: 63) definisjon av *mise-en-scène* er «møte mellom tekst og opptreden». Det er selve *iscenesettelsen* av den sosiale opptreden, der den foregår i tid og rom. Noen av daværende olje- og energi-minister Terje Riis-Johansen skal analyseres senere i analysen. Når han sitter og venter på klarsignal på at pressekonferansen skal begynne, da er *mise-en-scène* like ved å starte. Scenen er klar, det samme er teksten hans, nå er det bare for Riis-Johansen å fremføre den slik han har planlagt. Som jeg også skal vise senere er han nå en levende representant for den teknisk-vitenskapelige bakgrunnsfortellingen, han gir fortellingen liv ved å la den «gå og snakke» («walk and talk») når han opptrer. *Mise-en-scène* defineres ikke bare gjennom aktøren, også det fysiske stedet der han befinner seg. I Riis-Johansens tilfelle foregår opptreden ofte i et typisk auditorium slik som pressekonferanser ofte avholdes i. *Mise-en-scène* varer helt til opptreden er gjennomført.

Utfordringen for *mise-en-scène* er å binde sammen *skript*, *handling*, og *rommet* for opptreden, eller scenen. Man kan også si at disse tre elementene møter hverandre, det er her aktøren skal gi liv til opptreden sin. Aktøren bør ha en passende scene for opptreden sin, Samtidig bør ikke skriptet være for detaljert, fordi det er vanskelig å forutse hvordan opptreden best kan koreograferes i samsvar med de fysiske kulissene. Derfor må aktøren gis en viss individuell improvisatorisk frihet, slik at ikke opptreden fremstår som overregissert. Det vil da virke som om aktøren er styrt av andre, leser opp fra et manus og har et falskt engasjement. Som nevnt bruker mastemotstanderne Hardanger som kulisser, noe som gjør at opptredenene deres virker mer autentisk siden scenen smelter naturlig sammen med det nasjonalromantiske skriptet.

2.2.6 *Sosial makt*

De kollektive representasjonene utgjør de ideelle omgivelsene for symbolske handlinger. Sosial makt, som er det siste elementene, er elementet som representerer de materielle vilkårene. Figuren under viser at Alexander (2006: 68) deler sosial makt i tre underkategorier, og hvordan tre maktene virker inn på *mise-en-scène* fra forestillingen blir gjennomført til den endelig når publikum.

Figur 3: Mise-en-scène interfacing with social powers (Alexander, 2006: 68).

Produktiv makt dreier seg om tilgang til midlene for symbolsk produksjon, altså element nr. 4, som tidligere omtalt. Disse er nødvendig for i det hele tatt å stille i stand en sosial opptreden. Men det er ikke nok bare å ha teknologiske hjelpemidler, rekvisitter og en passende scene, men må også få overført forestillingen til et publikum. Dette avgjøres av **distributiv makt**. Som tidligere nevnt er media rommet for det meste av politikken. Dermed utøver media svært stor distributiv makt. I disse dager kan en hevde at det har foregått en demokratisering av elektroniske medier på grunn av sosiale medier, der også enkeltpersoner kan få stor oppmerksomhet. I så fall kan man si at den distributive makten er jevnere fordelt enn tidligere. Men media forblir fortsatt en viktig portvokter fordi de binder sammen opptreden med publikum (Alexander, 2006: 67). Den tredje og siste formen for makt er **hermeneutisk makt**. Etter at den sosiale opptreden er gjennomført og formidlet til et publikum, gjenstår fortsatt mottakelsen. En opptreden skal tolkes og bedømmes av kritikere, og disse kritikerne vil ha ulik evne til å utøve innflytelse over publikumet med sin tolkning av en opptreden.

Betingelsene for suksess både for elementene *sosial makt* og *midlene for symbolsk produksjon* henger på flere måter sammen, og kalles av Alexander for utfordringen for *det materielle fundament*. Disse utfordringene dreier seg om at forskjellige aktører har varierende grad av makt. I ekstreme tilfeller vil svært mektige aktører kontrollere alle former for sosial

makt på en gang. Dette er typisk for diktaturer og autoritære regimer, noe for eksempel Nord-Korea kan tjene som eksempel på. Her utøver myndighetene kontroll over både de produktive, distributive og de hermeneutiske kreftene. Med det første utøver de for eksempel fysisk eller territoriell makt over områder i landet som kan brukes til storslåtte filminnspillinger, i tillegg til kostbart filmutstyr. Samtidig kan de hindre at andre aktører får tilgang til uønskede områder, som arbeidsleirene alle vet er der, men nord-koreanske myndigheter benekter. Men enda viktigere er at de utøver full kontroll over informasjonsflyten både ved å kontrollere media og innbyggernes tilgang til internett. Slik kan de effektivt utøve makt over borgernes verdenssyn ved å velge ut og vinkle nyheter, og kontrollere deres tilgang til internett som de selv ønsker. Den hermeneutiske makten utøver de ved å nekte frie, uavhengige aktører å fremme informasjonsflyt eller alternative versjoner av den informasjonen myndighetene publiserer. For eksempel sendte de i 1994 ut melding om at den daværende lederen Kim Jong-il en gang slo 11 hole-in-ones på en 18-hulls golfbane – første gang han spilte golf⁵. Poenget er at gjennom monopol over kommunikasjonsmidlene kan nord-koreanske myndigheter tegne et bilde av en ufeilbarlig statsleder, og i mangel av kritiske stemmer vil ingen kunne utfordre påstandene som blir fremsatt.

Men i et demokrati har vi heldigvis andre forutsetninger og problemstillinger å ta hensyn til. Det er allerede nevnt at mesteparten av politikken finner sted i media. Manuel Castells har analysert hvilke implikasjoner nettopp dette har på det politiske spillet (Castells, 2010b), og hans argumenter vil jeg drøfte opp mot Hardanger-saken senere i analysen. Foreløpig vil jeg slå fast at journalister og redaktører har følgelig stor makt over hvilket budskap som formidles, og sett i lys av dette er det forståelig at den norske presse var sterkt partipolitisk inntil «avpartifiseringen», en prosess som begynte på 60-tallet og har vart helt frem til 90-tallet (NOU, 2000: 15).

Redaktørene er portvoktere som bestemmer hvilke typer saker som skal dekkes, og journalistenes dekning av sosiale opptredener kan tolkes forskjellig av ulike journalister. Noen vil kanskje velge bort deler av skriptet og fremheve andre, slik at opptredenen fremstår annerledes ut enn den opprinnelig var ment fra aktørens side. Selv om den norske pressen er avpolitifisert finnes det fortsatt meningsbærende aviser, som Klassekampen og Vårt Land, som vil promotere spesielle verdisyn.

⁵ For dette og andre «fakta» om Kim Jong-il, se <http://www.heraldsun.com.au/archive/news/from-fashion-icon-to-golf-pro-mind-bogging-facts-about-kim-jong-il/story-e6frf7lf-1226226100974> [Link sjekket 31.05.2013]

Dette kan også problematiseres fra andre siden, ved at noen aktører har langt bedre tilgang til media enn andre. Den norske statsministeren har stort sett god tilgang til media, som vil lytte når han har noe å si. Men for en vanlig person, som er engasjert i Hardanger-saken, vil det være mye vanskeligere å få oppmerksomhet i media. Dette er ikke spesielt kontroversielt, men det er viktig å være oppmerksom på at den sosiale makten er ujevnt fordelt. Noen spesielt medievennlige og spissformulerte kommentatorer vil også ha bedre tilgang til media enn andre.

2.2.7 Elementene i moderne, komplekse samfunn

Moderne samfunn som dagens Norge er kjennetegnet av en høy grad av institusjonell og kulturell differensiering. Det gjør at elementene i utgangspunktet er adskilte, eller *de-fused* som er Alexanders begrep. I en vellykket opptreden vil elementene bli midlertidig sammensmeltet (re-fusion), i et lite øyeblikk av integrasjon. Alexanders teori er altså et forsøk på å vise hvordan kulturen kommer til live gjennom symbolske opptredener i det offentlige rom, i forsøk på å skape integrasjon og kortvarig fellesskapsfølelse. Elementene er generelle og kan identifiseres i hvilket som helst drama, derfor kan vi si at teorien er en middle range-teori, som kan brukes direkte i empiriske analyser. Det skal jeg gjøre i forbindelse med Hardanger-saken, men før jeg går videre, skal jeg komme med et litt mer utfyllende eksempel som viser hvordan sosiale drama kan fortone seg i offentligheten, og hvordan man i ettertid kan benytte Alexanders teoretiske rammeverk for å forstå dynamikkene bedre.

2.2 Obamas kraftfulle opptredener

Barack Obamas valgkampkampanje i forkant av USAs presidentvalg i 2008 var svært suksessfull. En rekke svært kraftfulle og elektriske opptredener bidro sterkt til at Obama som kjent ble valgt til president, men spørsmålet er: hvordan kan en innfallsvinkel basert på kulturell pragmatikk bidra til å forstå hvorfor det gikk slik?

I august 2008 avholdes Demokratenes tradisjonelle konvensjon der de lanserer sin presidentkandidat for det kommende valget. På dette tidspunktet har Obama for lengst markert seg som en lysende stjerne i den amerikanske politikken. Han er særlig kjent for sin evne til å mobilisere energi hos publikum under taler, eller med Alexanders begreper, å skape kulturell forlengelse som også betyr at publikum identifiserer seg med ham og hans budskap.

Men akkurat på dette tidspunktet er stjernen noe falmende, og republikanerne, ved John McCain, er i ferd med å hente inn det store forspranget Demokratene har hatt tidligere på sommeren (Alexander, 2010: 182-183). Republikanernes strategi med å tegne et bilde av Obama som en overhyped «rockestjerne», en uerfaren politiker som har tatt seg vann over hodet ved å stille som presidentkandidat, har lyktes, og det er usikkert om Obama vil klare å slå tilbake angrepet. Onsdag 27. august blir det klart at Obama nomineres som Demokratenes presidentkandidat fremfor Hillary Clinton, og dagen etter holder han sin aksept-tale. Scenen er byttet ut for anledningen. Hele arrangementet har frem til dette blitt avholdt innendørs, nå er *mise-en-scène* byttet ut med et utendørs fotballstadion for å få plass til flere tilskuere. De store dimensjonene har naturlig nok sin pris. Men takket være sin store symbolske kraft og sosiale makt har Obama mobilisert tilhengerne til å gjøre kampanjen til den mest innbringende så langt i amerikansk valgkamp-historie (Alexander, 2010: 39-40). Tilgang til kostbare midler for symbolsk produksjon er dermed sikret, og betingelsen for det materielle fundament er på plass.

Men fallhøyden blir desto større: de store dimensjonene som opptredenen er lagt til rette for passer også inn i republikanernes rockekjendis-metafor, og Obamas utfordring er å unngå at en slik tolkning er mulig. I talen⁶ går han direkte til motangrep mot kjendis-metaforen: «Now, I don't know what kind of lives John McCain thinks that celebrities lead, but this has been mine», sier han etter å ha snakket om sitt eget liv og sine møter med vanlige, hardtarbeidende mennesker (New York Times, 2008). Obama retter seg i stor grad mot de vanlige menneskene, og knytter disse opp mot den typiske amerikanske drømmen, lovnaden (promise) om frihet:

What -- what is that American promise? It's a promise that says each of us has the freedom to make of our own lives what we will [...]
Because for 232 years, at each moment when that promise was in jeopardy, ordinary men and women -- students and soldiers, farmers and teachers, nurses and janitors -- found the courage to keep it alive.

Den amerikanske drømmen står på spill etter åtte år med George Bush jr. som president, og Obama påpeker gjentatte ganger at John McCain representerer den samme kulturelle bakgrunnsrepresentasjonen som Bush jr. Og den må gjenreises – av både de 75 000 publikummerne som befinner seg på scenen, og de millionene som følger med på tv. I tillegg gjør Obama direkte referanser til tidligere presidenter som John F. Kennedy, Franklin D.

⁶ For en langt mer detaljert etnografisk beskrivelse av opptredenen enn det er plass til her, se Alexander (2010: 21-28).

Roosevelt. Og helt mot slutten tar Obama igjen opp «promise» gjennom nok en referanse til en tidligere svært så suksessfull opptreden:

And it is that promise that, 45 years ago today, brought Americans from every corner of this land to stand together on a Mall in Washington, before Lincoln's Memorial, and hear a young preacher from Georgia speak of his dream.

Alle forstår at den unge praktikanten Obama snakker om er Martin Luther King jr., som har blitt et nasjonalt symbol på grunn av sin kamp for de svartes rettigheter. Obamas opptreden ble så vellykket at all usikkerhet i forkant plutselig var borte. Hendelsen ble den mest sette politiske konvensjon i amerikansk historie med over 38 millioner seere⁷. Skriptet hans var svært kraftfullt sydd sammen; fullt av velkjente symboler, referanser til gamle ikoniske helter og amerikanske ideal. Et velskrevet skript, som sammen med hans evne til å spille rollen som troverdig president skapte en umiddelbar kulturell forlengelse til publikum, som blir sterkt emosjonelt berørt av opptredenen. Obama gjorde et byks på meningsmålingene, samtidig som McCains oppslutning sank (Alexander, 2010: 191). Denne opptredenen var ikke nødvendigvis avgjørende for utfallet av valgkampen. Ifølge Alexander markerte dette Obama seier i 'kjendismetaforen': den første av tre plot-tvister i valgkampen. Senere skal 'Sarah Palins visepresident-kandidatur' og 'finanskrisen' skape nye dynamikker i dramaets skript. Men Obamas evner som kraftfull aktør er enda sterkere befestet etter denne opptredenen, og som kjent endte han opp med å vinne valget i november 2008.

2.3 Fra ritual til sosial opptreden

For å enklere forstå rollen til sosiale opptredener og sosiale drama i moderne samfunn, har Alexander med et argument for å forklare det historiske forholdet mellom sosiale opptredener og *ritualer*. Alexander definerer ritualer slik:

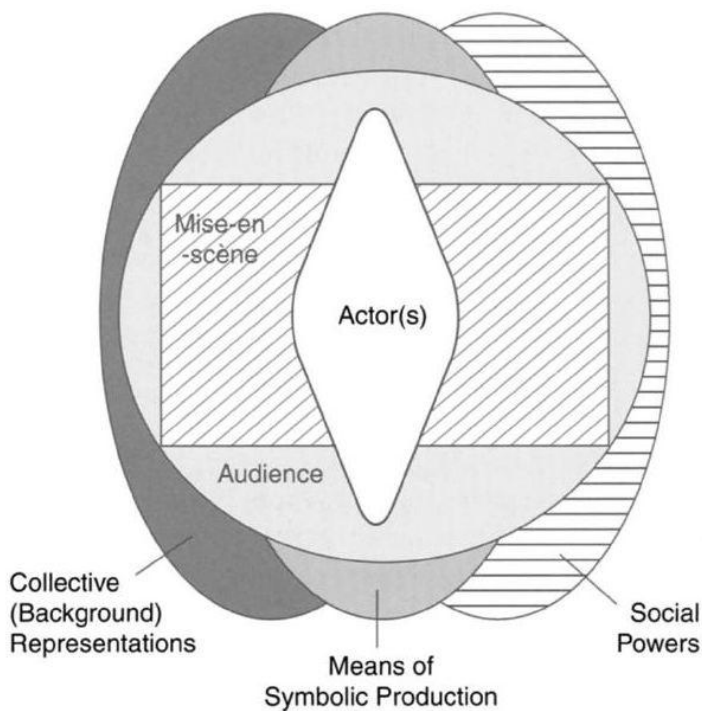
«Rituals are episodes of repeated and simplified cultural communication in which the direct partners to a social interaction, and those observing it, share a mutual belief in the descriptive and prescriptive validity of the communication's symbolic contents and accept the authenticity of one another's intentions.»

(Alexander, 2006: 29)

Definisjonen er nesten den samme som for en sosial opptreden, men med en viktig forskjell: I ritualer deler aktøren og publikum en felles tro på det symbolske innholdet i

⁷ http://www.huffingtonpost.com/2008/08/29/democratic-national-conve_n_122440.html [Link sjekket 31.05.2013]

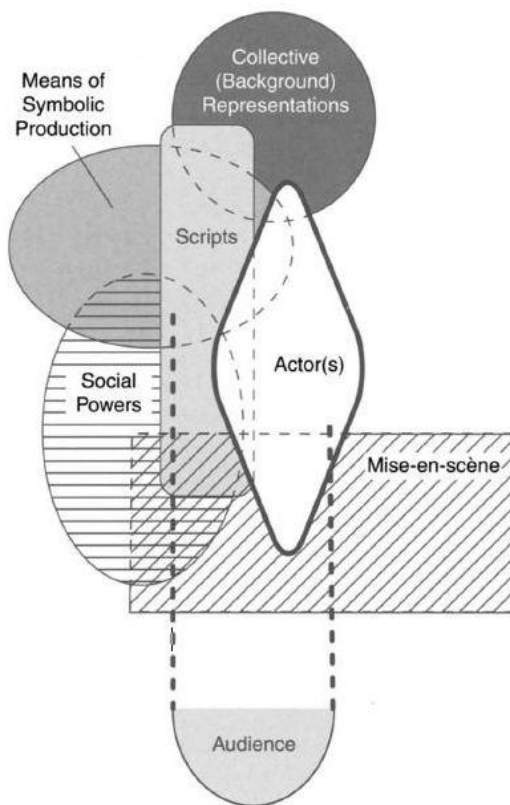
kommunikasjonen. I den sosiale opptredenen gjør de det i utgangspunktet ikke. Men målet med opptredenen forblir den samme som for ritualet, som er å sammensmelte elementene igjen. De fleste elementene har vært konstante opp gjennom historien, men forholdet mellom dem har endret seg. I modellen under ser vi hvordan elementene står til hverandre i et primitivt, før-moderne samfunn:

Figur 4: The fused elements of performance inside simple social organization (Alexander, 2006: 41)

Som vi ser er elementene her sammensmeltede. I primitive samfunn er man avhengig av ritualet og dets funksjon, som er å konsolidere de kulturelle verdiene slik at elementene i sammensmeltes, og samfunnet opplever integrasjon og harmoni. Deltakelse i slike ritualer er gjerne obligatorisk, og man risikerer represalier ved uteblivelse. På grunn av den enkle samfunnsorganiseringen deler aktøren og publikum de kulturelle bakgrunnsrepresentasjonene, og det er enkelt for aktøren å overføre det kulturelle innholdet til publikum. Ritualet er derfor en svært effektiv form for symbolsk kommunikasjon, men den er også tvangsbasert. En rekke ulike moderniserings- og differensieringsprosesser har gjort at samfunnet har gått fra å være primitivt og enkelt til moderne og komplekst. Myndighetenes autoritet har blitt mindre askriptiv, kulturen mer åpen for vurdering og kritikk (for eksempel religionsfrihet),

befolkningen har blitt mindre homogen (Alexander, 2006: 51). Disse prosessene har åpnet opp sosiale rom; for siden individet har større frihet til å selv velge politisk ståsted, ideologi og livssyn, må kulturell mening som tidligere ble overført gjennom ritualer, nå overføres på andre måter. Det har skapt grunnlag for den offentlige sfære, rommet der kampen om å *overbevise* publikum finner sted. Dess mer komplekst samfunnet er, dess vanskeligere er det for aktøren å gjøre vellykkede opptredener (Alexander, 2006: 79). Etter differensieringen vil elementene stå slik til hverandre i moderne samfunn:

Figur 5: The de-fused elements of performance inside simple social organization (Alexander, 2006: 46)

Selv kompleksiteten i moderne samfunn har gitt sosiale opptredener en stadig viktigere rolle på bekostning av ritualer, betyr ikke det at ritualer er borte. Svært effektive opptredener kan kalles ritual-aktige, og eksempler på dette som de fleste deler det kulturelle innholdet kan være dåp/navnefest, innsettelse av ny pave i Vatikanet, feire nasjonaldag 17. mai, og det å avgi stemme til valg.

Kapittel 3 - Metode

I dette kapitlet skal jeg gjennomgå de metodiske valg jeg har tatt under innsamling og analyse av empiri, og hvordan jeg vil gå frem for å svare på problemstillingene i innledningen. Det er allerede gjort klart at premisset for hovedanalysekapitlet er å analysere Hardanger-saken som et sosialt drama. Cultural pragmatics-teorien til Alexander (2006) er som nevnt en «middle-range»-teori som kan brukes direkte på empirisk materiale. Dermed blir også denne teorien noe av min metode. Alle sosiale opptredener inneholder elementene som ble gjennomgått i forrige kapittel, det gjelder nå å identifisere dem. Ethvert drama har også sin særegne dynamikk, der kanskje ikke alle elementene gjør like mye ut av seg. Derfor har jeg ikke operert med en veldig spesifikk problemstilling, men heller latt meg inspirere av Alexanders teori og metode, og se hvilke interessante funn som kommer frem. Analysekapittel nummer to er en sosiologisk analyse av Hardanger-saken som miljøsak, der jeg har rammet den inn i en større kontekst ved å se hva de ledende norske miljøvernorganisasjonene har ment om saken.

3.1 Metode og empiriske kilder

For å belyse de målene jeg har satt meg fore i innledningen har jeg valgt å benytte meg av *kvalitativ innholdsanalyse* av dokumenter som spesifikk metode for innsamling av empiri. Dette gjelder begge analysekapitlene. I det første av disse har jeg primært hentet empiri fra medier. Det er to hovedgrunner til det: For det første har jeg ønsket objektiv og nøktern informasjon om de faktiske hendelsene. I forbindelse med en demonstrasjon kan det for eksempel være interessant å finne ut hvem som arrangerte den, hvor mange som var tilstede, hvor den ble avholdt og om demonstrantene benyttet seg av symbolske virkemidler som bunad eller andre ting. Hardanger-saken var en enorm mediasak da det stormet som verst, og var i 2010 den fjerde største mediasaken i Norge⁸. Men også i årene før og etter var mange oppslag knyttet til Hardanger-saken. Derfor vil media være en verdifull informasjonskilde, og i mange tilfeller også den eneste som kan tilby informasjon om noen hendelser. Den andre

⁸ De tre største sakene var jordskjelvkatastrofen på Haiti, Wikileaks' avsløringer, og vulkanutbruddet på Island og den påfølgende askeskyen. Siden disse hendelsene ikke fant sted i Norge kan man si at Hardanger-saken derfor var den største nasjonale mediasaken dette året. Kilde: <http://pr-o.no/agendatracker/askeskyen-og-haiti-katastrofen-gjorde-størst-inntrykk> [Link sjekket 31.05.2013]

grunnen har en teoretisk begrunnelse. Som jeg viste i teorikapitlet er det media som er bindeleddet mellom aktør og publikum, der førstnevnte sender et kodet budskap frem til sistnevnte, gjennom et mellomledd, som oftest media. I denne betydningen ser jeg mer på det subjektive og fortolkende med situasjonen, som for eksempel meningsinnholdet i en aktørs opptreden, hvordan den fremstilles i media, og hvordan publikum kan tenkes å oppfatte denne fremstillingen. De fleste bruker media som hovedkilde til informasjon om Hardanger-saken, og derfor er det viktig å se på hvordan den blir fremstilt i media. Det er denne siste betydningen som er viktigst for selve analysen, mens den første betydningen brukes mer som bakgrunnsinformasjon. Det må bemerkes at dette kun er analytiske skiller, i praksis vil disse bruksområdene flyte over i hverandre.

I tillegg til medier har jeg også brukt andre typer kilder, som for eksempel offentlige dokumenter som konsesjonssøknader, klagebehandlinger og pressemeldinger, samt de undersøkte miljøorganisasjonenes nettsider. Det er viktig å poengtere at *dokumenter* her må forstås i bred forstand. Det begrenser seg ikke bare til det skrevne ord, men inkluderer også bilder, tv-sendte nyhetsreportasjer, direkte sendte pressekonferanser på nett-tv og lignende.

3.2 Det sosiologiske perspektiv på natur- og miljøproblemer

Planene om luftlinjen i Hardanger satt sinnene i kok hos mange; det representerte et problem for dem. Som sosiolog tar jeg ikke stilling til om luftlinjen i Hardanger faktisk er et miljøproblem. Selv om man skiller mellom naturvern og miljøvern – hvorav det siste for mange kan oppleves som langt mer alvorlig og virkelig – anses begge deler som like virkelige. Idet noe defineres som et problem av noen, så blir det et problem. Dette perspektivet på miljøproblemer kalles konstruktivistisk, fordi en anser problemene for å være sosialt konstruert (Gåsdal og Sande, 2009: 30). Dette er på ingen måte det samme som å benekte at det eksisterer reelle menneskeskapte klimaforandringer. Global oppvarming er mest sannsynlig forårsaket av mennesker, men spørsmålet er om det utgjør et problem, og i så fall; for hvem? Menneskeheten har i tusener av år satt økologiske fotavtrykk etter seg, men det er først i moderne tid vi har fått øynene opp for hvordan vi er i stand til å forandre jordkloden. For å få gjort noe med miljøproblemer er man uansett avhengig av å gjøre folk bevisste på at det er et problem, uansett hvor «ekte» det viser seg å være. Man kan også si at i konstruktivistisk perspektiv er det miljøproblemenes kognitive natur som studeres. Dette perspektivet står i motsetning til *det realistiske*, der man søker sannest mulig kunnskap om

naturen utenfor mennesket. For min analyse har dette en del implikasjoner. Jeg har for eksempel ikke vært opptatt av tekniske detaljer for å vurdere nødvendigheten av mer kraftoverføring til bergensregionen, som har vært et viktig aspekt i saken. Sentralt for min analyse er meningsdannelse, og hvordan partene i konflikten dramatiserer sitt ståsted. Av samme grunn har jeg heller ikke vært spesielt opptatt av å analysere rapporter få har lest, men mer av hvordan argumenter i disse rapportene blir iscenesatt i den offentlige debatt.

De to perspektivene som her er presentert gjenspeiler også de to bruksområdene jeg skisserte i forrige avsnitt. Når jeg er interessert i å vite hva som faktisk skjedde på et bestemt sted til et bestemt tidspunkt, vil jeg lese dokumentene fra et realistisk perspektiv. Når jeg derimot tolker disse håndfaste hendelsene og analyserer dem nærmere, bruker jeg det konstruktivistiske perspektivet. Ifølge Silverman (2011: 154) behandler man da tekster som *tema*, mens i et realistisk perspektiv brukes tekst som en *ressurs*.

Å bruke tekst som empirisk materiale har flere fordeler. Silverman (2011: 157) hevder det er fire: *rikdom, relevans og effekt, naturlig forekommende og tilgjengelighet*. Her omtaler Silverman tekst som det skrevne ord, og inkluderer således ikke bilder eller video. En nærgående analyse av skrevne tekster kan avsløre elegante finesser ved måten den er fremstilt på. Den kan med andre ord være rik på mening. Relevans og effekt sier noe om viktigheten av tekster i samfunnet. Vi omgås tekst fra vi begynner på skolen, og store mengder av kunnskapen vår stammer fra skriftlige kilder. Vårt verdenssyn påvirkes av det vi leser; den har en effekt på oss – og dette gjør tekst interessant å studere. En annen åpenbar styrke er at teksten *forekommer naturlig*. Det vil si at den eksisterer uavhengig av forskeren og hans prosjekt. Dette er i motsetning til for eksempel kvalitative intervju, der dataene produseres i en kontekst som ikke ville funnet sted om ikke forskeren hadde iverksatt prosjektet. I en slik situasjon vil forskeren kunne påvirke de dataene som produseres gjennom sin fremtoning, intervjuteknikk, samt at intervjuobjektene vil kunne svare annerledes når de vet de blir forsket på. Slike problemer unngår en ved studie av tekster. Til slutt har tekster vanligvis god *tilgjengelighet*. Siden de allerede foreligger kan analysen starte umiddelbart. Forskeren har også mulighet til å hente fram tekstene på hvilket som helst tidspunkt om han skulle ønske å lese dem på nytt etter ny informasjon, noe som vil være vanskeligere i kvalitative intervju.

3.3 Diskurser

En betydelig del av analysen min består i å identifisere ulike kulturelle bakgrunnsrepresentasjoner, eller diskurser, og hvordan disse blir levendegjort gjennom aktører. For å fremskaffe disse skal jeg benytte meg av *diskursanalyse*, som er en type innholdsanalyse. Diskurs er et vanskelig begrep å definere, fordi det finnes ulike måter å forstå det på. Jørgensen og Phillips (2010: 9) beskriver diskurs som «en eller anden idé om, at sproget er strukturert i forskjellige mønstre», og «en bestemt måte at tale om og forstå verden (eller et udsnit af verden) på». Som jeg såvidt var inne på i teorikapitlet er tanken altså en strukturalistisk forståelse om at språket er strukturert i mønstre, der tegn og symboler får sin betydning etter hvordan de står til andre tegn i den språklige strukturen. En grunnleggende kjennsgjerning innen diskursanalyse er at ord får betydning fra hvordan det skiller seg fra andre tegn.

For eksempel vil de fleste tenke på det fribente, brautende gress-spisende dyret når de blir bedt om å tenke på en «ku». Ordet «ku» får sin betydning fordi den skiller seg ut ved å ikke være en «katt», et «ekorn» eller en «flodhest». Men alle hører inn under ordgruppen «dyr», som igjen for eksempel kan grupperes inn under «levende organismer». De skiller seg igjen fra ord som «hus» og «hytte», som er «menneskeskapte konstruksjoner til å oppholde seg i». Nevnte de Saussure var opphavsmann bak mange viktige ideer i diskurslære og semiotikken (tegnlære), sammenlignet den språklige strukturen med et fiskegarn. Hvert ord er en knute på garnet, som har en ordnet posisjon i forhold til knutene rundt seg (Jørgensen og Phillips, 2010: 20). En annen svært viktig innsikt Saussure bidro med er at tegnenes betydning i sin helhet er skapt og vedlikeholdt av mennesker. Dette kalles også et sosialkonstruktivistisk syn på språket, som er et av fundamentene i diskursanalyse. Språket og dets betydninger er sosialt skapte *representasjoner* av virkeligheten, heller enn virkeligheten selv. Likevel utgjør disse representasjonene en betydelig del av vårt virkelighetsbilde. Ifølge Saussure er forholdet mellom et ord og dets betydning *arbitrært*, eller tilfeldig, og kunne derfor vært annerledes (Jørgensen og Phillips, 2010: 18). Det er ingen egentlig kobling mellom det fysiske dyret og ordet «ku»; den koblingen er i sin helhet sosialt konstruert og opprettholdt gjennom sosiale konvensjoner. Noe som bekrefter dette er at ordet «ku» sannsynligvis finnes i alle verdens språk, og selv om det både har forskjellige skrive- og tale-måte på de fleste av dem, så refererer det likevel til det samme objektet. De språklige representasjonenes funksjon er å hjelpe oss å fortolke og forstå den virkelige verden ved at de tillegger betydninger og meninger til både konkrete og abstrakte fenomener. Men like viktig som at betydningene er

sosialt konstruert, er at de likevel oppleves som virkelige for de som bruker dem. De vil sette likhetstegn mellom «ku» og den fysiske, levende skapningen. De kulturelle strukturene er like reelle som materielle strukturer. Poenget dette leder fram til er at sannhet ikke skapes gjennom virkeligheten selv; den oppstår *diskursivt*, altså innenfor diskurser. Det banale eksempelet «ku» er mest av illustrative årsaker, man kan også bruke disse innsiktene på mer romslige begreper. Likevel kan vi fortsette å holde oss til «kuen», da begrepet faktisk kan romme noe mer enn bare referansen til selve dyret. Et ords betydning kan skilles i *denotasjoner* og *konnotasjoner*. Førstnevnte henviser til ordets faktiske betydning, mens sistnevnte er de assosiasjoner ordet gir utover dens denotative betydning. Mens denotasjoner ofte er likt på tvers av kulturer og over tid, kan ordets konnotative betydning endre seg og fylles med annet innhold. En «ku» denoterer et firbent, gress-spisende, brautende dyr både for en inder og en nordmann. Men der nordmannen tenker på kuen som et gårdsdyr som skal slaktes og spises, vil det for inderen være helt utenkelig å gjøre noe slikt. I deler av India er kuen ansett som hellig. Den vandrer fritt rundt, og er noen steder ulovlig å slakte. Slik kan man si at kuen i Norge inngår i en diskurs om mat, mens den i India inngår i en religiøs diskurs om det hellige. På samme måte som inderen ikke ville slaktet en ku, ville vi ikke spist hunde- eller kattekjøtt. De er ikke hellige i religiøs forstand, men tanken på å spise vennene våre vil vekke avsky hos de fleste.

Diskurser varierer ikke bare fra kultur til kultur, den kan også forandre seg over tid. Michel Foucault regnes som en av diskursanalysens foregangspersoner, og viser dette på en eksemplarisk måte i sitt verk «Madness and Civilization» (2001). Her går han gjennom hvordan samfunnets oppfatning om «sinnssykdom» (madness) har endret seg gjennom århundrer. Analysen starter i renessansen på 1300-tallet, der de sinnssyke ble antatt å ha en form for visdom vanlige mennesker ikke hadde. I opplysningstiden endret dette synet seg. I denne fornuftens tidsalder sto plutselig sinnssykdom som en motsetning til tidsåndens vekt på rasjonalitet og fornuft. Det førte til at de ble isolert fra de friske, og ble plassert i institusjoner sammen med prostituerte, hjemløse, kriminelle og andre lavstatusgrupper. På samme måte som man mente at kriminelle selv hadde valgt å bli kriminelle, trodde man at sinnssyke hadde tatt det valget selv. Det var et uriktig moralsk valg, men de ble ikke ansett som syke. De fortjente straff, ikke behandling. Så, i den moderne tidsalder (fra slutten av 1700-tallet), skilles de sinnssyke ut som en egen gruppe. Nå blir sinnssykdom sett på som en mental sykdom, noe som må kureres gjennom psykiatri. Det opprettes egne galehus for de sinnssyke, der de får terapeutisk behandling. Foucault kritiserte dette, fordi han mente at man anså de

sinnssyke som «noe annet» enn vanlige mennesker. Man aksepterte ikke deres annerledeshet, men antok at de trengte behandling, frivillig eller ikke.

Et av poengene til Foucault er å vise at den samme sinnslidelsen blir forstått på helt forskjellige måter i tidsepoker der ulike tankesett råder. Idet rasjonalitetens, opplysningens og fornuftens diskurs inntar samfunnet, blir den sinnssyke utestengt fordi han representerer irrasjonalitet og ufornuft. Implikasjonen er at det som virker som «sanne» og naturlige oppfatninger av bestemte fenomener og begreper i dag, kan stille seg helt forandret om bare få tiår. Et annet eksempel på dette, som jeg tar opp senere i analysen, er at norsk miljøvern på 1960-tallet endret seg fra å handle om lokalt naturvern til å fokusere på globalt klima og forurensing. Dette viser hvordan diskurser også er makt, makt til å for eksempel utdefinere og bure inne en hel gruppe mennesker, eller makt til å bruke klima som pressmiddel for å påvirke myndighetene til å bli «grønnere» i sin politikk. Det gjør at det er viktig å sette søkelyset på hvilke diskurser som er med på å definere vår virkelighetsverden.

3.4 Diskursanalysens verktøykasse

Hensikten min er naturlig nok å identifisere de diskursene som har preget Hardanger-saken. I praksis er det mange måter å gjennomføre diskursanalyse på. Jørgensen og Phillips (2010) skisserer tre hovedretninger innen diskursanalyse; Laclau og Mouffes diskursteori, Faircloughs kritiske diskursanalyse og diskurspsykologi. Jeg kommer til å bruke elementer fra de ulike tilnærmingene som det passer, fordi det å adoptere kun en av disse med alle begreper de tilbyr, vil være for dyptgående for den analysen jeg har til hensikt å gjennomføre. Jørgensen og Phillips (2010: 12) fremstiller diskursanalyse som en verktøykasse, der man kan kombinere elementer fra de forskjellige perspektivene for å tilpasse metoden slik det passer best for ens egen analyse. Det at jeg har valgt å bruke Alexanders kulturelle pragmatikk på Hardanger-saken som case setter visse rammer for hvilke diskursmetodiske begrep som er relevant å bruke i analysen. For eksempel kan man sette opp de tre ulike tilnærmingene på en skala etter hvorvidt deres analytiske fokus rettes mot struktur eller individ. I den ene enden av skalaen ligger Laclau og Mouffes diskursteori, som søker å finne abstrakte makrodiskurser i samfunnet, og er en strukturalistisk metode. Den er tilsvarende mangelfull fordi den ikke er særlig interessert i individers daglige praksis, og har heller ikke velutbygde begreper for diskursendringer. Diskurspsykologien er dens motsetning; den er mer pragmatisk, og tar for

seg hvordan diskurser praktiseres hverdagslig (Jørgensen og Phillips, 2010: 30-31). Denne praksis/struktur-problematikken er allerede drøftet i teorikapitlet mitt fra en litt annen synsvinkel, og siden jeg ønsker å ta hensyn til både struktur og praksis leder dette til at jeg vil bruke elementer fra begge sider. Som teoretisk rammeverk for diskursanalysen velger jeg å bruke begreper fra Laclau og Mouffes diskurst teori. Jeg vil begynne med begrepet *interpellasjon* (Jørgensen og Phillips, 2010: 25), som beskriver den prosessen der språket konstruerer en sosial posisjon for individet, og gjør det til et ideologisk subjekt. På en annen måte kan man si at diskursen «henvender» seg til individet, og «verver» vedkommende slik at det blir et ideologisk subjekt. En som protesterer mot luftlinjen Sima-Samnanger fordi den ødelegger landskapet vil ha blitt interpellert av naturverndiskursen. Individet har nå blitt et ideologisk subjekt innenfor naturverndiskursen, og bidrar til å reproducere denne. Videre legger følgende sitat opp flere viktige diskursanalytiske begrep:

«[V]i kalder enhver praksis *artikulation*, som etablerer en relation mellom elementer på en sådan måte, at deres identitet omdannes som resultat af den artikulatoriske praksis. Den strukturerte totalitet, der er resultatet af denne artikulatoriske praksis, kalder vi *diskurs*. For så vidt som de differentielle positioner artikuleres inden for en diskurs, kalder vi dem *momenter*. Derimot kalder vi enhver forskel, der ikke er diskursivt artikuleret, for *element*.»

(Laclau og Mouffe, 1985: 105, i Jørgensen og Phillips, 2010: 36)

Vi kan ta utgangspunkt i en handlende aktør, der hans forestilling kan anses som en *artikulasjon* av en bestemt diskurs. En diskurs er ifølge Laclau og Mouffe en fastsetting av betydning innenfor et bestemt domene. Av eksemplene mine tidligere i kapitlet fremgår det at fiskegarn-metaforen har en svakhet; den impliserer at ordenes betydning i forhold til hverandre er fastlåst. Det trenger de ikke være, som jeg straks skal komme tilbake til. Laclau og Mouffe mener likevel vi bør analysere diskursen *som om* den var et fiskegarn med ordnede betydninger. Knutene som får garnet, eller diskursen, til å henge sammen kalles *momenter*. Noen knuter på garnet er viktigere og har litt større gravitasjonskraft enn andre, disse kalles for *nodalpunkt* (Jørgensen og Phillips, 2010: 37). Nodalpunkt fungerer som tyngdepunkt for diskursen, et ekstra viktig tegn som andre tegn strukturerer seg rundt. Betydningen som tilskrives de forskjellige momentene i en diskurs utelukker alternative betydninger. Et tegn kan altså befinne seg i flere ulike diskurser, men vil da ha ulik betydning i hver av dem. I en diskurs utelukkes tegnets alternative betydninger for å skape entydighet om tegnets mening i akkurat denne diskursen. Billedlig kan man si at det er flere ulike garn, som i utgangspunktet skal analyseres parallelt. Laclau og Mouffe kaller de betydninger et tegn *ikke* har innenfor en

diskurs, for *det diskursive felt*. Begrepet element, som nevnt i sitatet ovenfor, er de tegn som ikke har fått en fastlåst betydning. Disse er fortsatt åpne for å bli knyttet til en diskurs, men den må da først artikuleres sammen med andre tegn for å bli gitt mening. Konstitueringen av betydning gjør elementer til momenter i en diskurs, og dette er en stadig pågående prosess. Selv om et element kan få en fastlåst betydning og dermed bli et moment innenfor en diskurs, vil dette likevel ikke være endelig og irreversibelt. I en sosial handling kan en aktør ved sin artikulering utfordre momenters fastlåste betydninger ved å bruke den sammen med andre momenter og elementer, og dermed sette den i en annen sammenheng. Det foregår stadig en diskursiv kamp, der forskjellige diskurser forsøker å fylle enkeltord med akkurat sin betydning. Laclau og Mouffes diskursteori er som nevnt mangelfull med begreper for å analysere hvordan diskurser endrer seg gjennom diskursiv kamp. Derfor vil jeg hente noen begreper fra den kritiske diskursteorien. Det sosiale rommet den diskursive kampen foregår i, kalles *diskursorden* (Jørgensen og Phillips, 2010: 69). *Interdiskursivitet* forekommer når flere diskurser opererer innenfor en diskursorden. I disse tilfellene er det et potensial for at diskursene havner i direkte konflikt med hverandre, dette kalles i diskursive termer *antagonisme*⁹. Resultatet av den diskursive kampen kan være endringer i diskursene, for eksempel ved at grensene mellom dem forskyves. Dette kalles for *hegemoni*.

Dermed er de grunnleggende begrepene på plass, men det siste jeg vil gjøre før jeg går løs på Hardanger-saken med disse er å koble diskurs opp mot kultur-begrepet. Et annet punkt de forskjellige typene diskursanalysene differensierer seg på er spørsmålet om hvor stor del av det sosiale liv som kan forklares diskursivt. Kan all handling forklares gjennom diskurser, eller finnes det andre logikker i samfunnet, som for eksempel økonomiske, som er bedre egnet til å studere sosialt liv? Om diskurser ikke forklarte noe, ville diskursanalysen vært overflødig, fordi diskursen ville vært konstituert av andre sosiale prosesser, heller enn omvendt. Laclau og Mouffes diskursteori har et syn som innebærer at diskurser konstituerer *alle* sosiale praksiser (Jørgensen og Phillips, 2010: 29). Det betyr ikke nødvendigvis at Laclau og Mouffe selv mener at diskurser faktisk er egnet til å forklare alt i virkeligheten, men at teorien deres behandler alle sosiale prosesser som konstituert av diskursen. Man skiller altså ikke mellom diskursive og ikke-diskursive praksiser. Her kan det trekkes en parallell til Jeffrey Alexander, som i sin kulturelle pragmatikk insisterer på *kulturell autonomi* i sin

⁹ Antagonisme vil bli brukt i en annen betydning i kapittel 3. For å unngå forvirring vil jeg derfor i stedet bruke begrepet «diskursiv konflikt» eller lignende termer.

kulturelle sosiologi (Alexander, 2003). Det betyr at *kultur* behandles som en uavhengig variabel som skal forklares, og må anses som uavhengig av materielle forklaringsvariabler som makt, status og penger. Alexander skriver at *mening* gis gjennom kulturelle strukturer, sammen med tradisjonelle, materielle sosiologiske variabler (Alexander og Mast, 2006: 2). Derfor er de to perspektivene kompatible, og på mange måter kan man si at Alexanders tilnærming er ganske lik diskursanalyse. Flere av elementene nevnt i dette kapitlet finner en igjen hos Alexander; diskurs kan sammenlignes med skript eller bakgrunnsrepresentasjoner, sosial opptreden er det samme som artikulasjon, mens nodalpunkt og momenter er tegn, symboler eller koder i de kulturelle bakgrunnsrepresentasjonene. Diskursanalysen gir oss imidlertid gode verktøy for å behandle diskurser mer inngående, mens Alexanders kulturelle pragmatikk setter diskursanalysen inn i en større sammenheng, eller hvordan diskurser kommer til syne og blir anvendt i sosiale drama. Å kombinere disse vil etter mitt skjønn kunne gi fruktbare resultater når de anvendes på Hardanger-saken.

Å bruke et perspektiv der all sosial handling anses som konstituert av diskurs innebærer ikke en mening om at det faktisk er det. I denne oppgaven er det «debatten om Hardangermastene» som er case for diskursanalysen, og innenfor denne vil jeg argumentere for at svært mye av meningsdannelsen har vært konstituert diskursivt. Derfor er Laclau og Mouffes perspektiv det som passer best. I tillegg må man bruke andre teorier og verktøy for å analysere ikke-diskursive prosesser, som vil kreve en oppgave av langt større format enn denne.

3.5 Kultur og hermeneutisk tykke beskrivelser

Alexander tar som nevnt til orde for *kulturell autonomi*. Det er kulturen selv som skal forklares, og for å undersøke den krever det at man «trenger gjennom» kulturen for å forstå de symboler, tegn og koder den inneholder. Alexander henviser til sosialantropologen Claude Lévi-Strauss (1974, i Alexander, 2003: 11), som sammenligner det å studere kultur med det å studere geologi. Overfladiske fenomener som fordelingen av planter, åsenes form, og elvenes avløpsmønstre kan alle forklares av underliggende geologi. Kulturell mening er manifestert lagvis i språket, og denne må «graves» ut gjennom en strukturell analyse av kulturelle koder. Videre henter Alexander begrepet «thick description», kjent fra antropologen Clifford Geertz' (1973) klassiske verk *The Interpretation of Cultures*. En tykk beskrivelse av en sosial

hendelse vil forsøke å ta med så mange detaljer som overhodet mulig. Situasjonen må settes i kontekst, og ethvert tenkelig moment som kan ha betydning må inkluderes. Det gjelder å ha med flest mulig «lag» av betydninger, istedenfor en mest mulig nedstrippet, nøktern og objektiv beskrivelse. Samtidig må den være hermeneutisk fortolkende, og prøve å dekode tegn og symboler som er tilstede. Jeg tar selv utgangspunkt i «tykke beskrivelser» i det første analysekapitlet, når jeg skal rekonstruere saken om Hardangermastene. Det har vært mange hendelser og medieoppslag knyttet til Hardanger-saken. Målet har ikke vært å gi en komplett oversikt over dem, men i stedet å velge ut et par, og beskrive disse på en fyldest mulig måte. Jeg har valgt ut disse hendelsene enten fordi de har vært viktige for det sosiale dramaet, eller fordi de er spesielt symbolsk ladde og dermed godt egnet for å identifisere symboler som kan knyttes til bakgrunnsrepresentasjonene.

3.6 Diskurs i Hardanger-saken

Den konkrete fremgangsmåten min for å identifisere diskurser i Hardanger-saken var å først gjennomgå flest mulig uttalelser fra ulike aktører som har engasjert seg. Hvilke argumenter som er brukt? Er de for eller mot luftlinjen, og hvordan begrunnes dette standpunktet? Kan man gruppere flere av aktørene? Det viste seg relativt raskt at mange av argumentene går igjen eller ligner hverandre hos helt forskjellige og uavhengige aktører. Av det kan man slutte at det er bakenforliggende diskurser som ligger i bakgrunnen og på en eller annen måte virker inn på aktørene. Individene har nemlig en viss meningsfrihet innenfor hver enkel diskurs, men sorterer likevel aktørene i så få kategorier at diskursene virker tvingende og har i svært stor grad satt dagsorden. For å foregripe begivenhetene i analysekapitlet, vil jeg her kort presentere de fire diskursene som har gjort seg gjeldende i Hardanger-saken. Følgende oversikt er bare for å tegne et omriss av diskursene, samtlige vil gås mer grundig i sømmene i de to analysekapitlene.

3.6.1 Den teknisk-vitenskapelige diskursen

Den teknisk-vitenskapelige diskursen har røtter tilbake til opplysningstiden, der rasjonalitet og tro på at fornuft, vitenskap og fremskritt kunne løse de fleste problemer. På begynnelsen av 1900-tallet kom den industrielle revolusjon til Norge og videreførte denne trenden i forsterket form, bare med ny teknologi. Denne gjorde det mulig å anlegge store fabrikker som skapte

mange arbeidsplasser og utgjorde livsgrunnlaget for hele bygder. I Hardanger er Ålvik, Tyssedal og Odda typiske industribygder. Men store fabrikklegg krever enorme mengder strøm, og en lett tilgjengelig kilde til dette i Norge var vannkraft. Dermed vokste det ofte frem industribygder innerst i fjordene, der det var fosser man kunne demme opp. Nodalpunkt i denne diskursen kan være industri, kraft, vekst og arbeid.

3.6.2 Naturverndiskursen

Naturverndiskursen er på mange måter motdiskursen til den teknisk-vitenskapelige. Den kan spores tilbake til nasjonalromantikken, en åndsstrømning som oppsto i Tyskland på midten av 1800-tallet og siden spredte seg til Norden og Norge. I denne perioden ser man en økende bevissthet rundt sitt eget lands kulturelle særpreg, noe som kom til uttrykk gjennom diskusjonene om et nytt norsk skriftspråk (resultatet ble nynorsk), lystige melodier av Edvard Grieg og malerier av uberørt, pittoresk norsk natur. Det medførte også et bestemt syn på naturen. I stedet for å ha en herredømmeholdning til denne, som i den teknisk-vitenskapelige diskursen, blir det viktig å fokusere på naturen som en verdi i seg selv. Det blir viktig å bruke naturen som den er, å nyte den gjennom sanseopplevelser i en natur fri for menneskeskapte inngrep.

3.6.3 Sentrum-periferi-diskursen

Sentrum-periferi er en velkjent konfliktdimensjon i norsk politikk, som den kjente statsviteren Stein Rokkan lanserte. I henhold til denne konfliktaksen eksisterer det et skille mellom det makthavende sentrum og de perifere distriktene, som danner en konfliktlinje like sterk som konflikten mellom arbeid og kapital. Flere av de viktigste norske motkulturene, som målbevegelsen, avholds- og forbudsbevegelsen og religiøse fundamentalistbevegelser, har vokst frem i periferien som reaksjoner på sentrums maktdominans (Rokkan, 1989: 70). Fremveksten av disse motkulturene skjedde gjennom partier som KrF, Venstre og Bondepartiet/Sp, og av samme grunn har også Ap tradisjonelt stått svakt på Vestlandet. I Hardanger-saken har denne konfliktlinjen slått inn gjennom at vedtaket har blitt gjort av en Ap-ledet regjering, noe motstanderne av luftlinjen har oppfattet som et udemokratisk vedtak der de føler seg overkjørt av sentralmakten.

3.6.4 Miljøverndiskursen

Miljøverndiskursen bygger på den andre av to miljøvernølger som beskrives nærmere i det andre analysekapitlet. Denne oppsto så sent som på 1960-tallet (Gåsdal og Sande, 2009: 123),

og medførte et totalt endret syn på menneskets forhold til naturen. Det går opp for mennesket at vi er i stand til å forårsake uopprettelige skader på jordkloden gjennom forurensing, atomvåpen, global oppvarming, overbefolkning, for å nevne noen trusler. Jorden er sårbar og må vernes for de neste generasjoner som kommer etter oss. Miljøverndiskursen har vært den minst tydelige av de fire diskursene i Hardanger-saken, men er likevel kraftfull nok til å kan ha gjort en forskjell. Særlig frem til mars 2011, åtte måneder etter vedtaket, artikuleres denne diskursen i liten grad.

Dette var et grovriss av de fire diskursene som stort sett har utgjort diskursordenen i Hardanger-saken. Det betyr ikke at andre diskurser har vært fullstendig fraværende, men dette er altså de som i betydelig grad har dominert de sosiale opptredenene. I denne oppgaven vil jeg for enkelthets skyld ikke skille mellom diskurser, kulturelle bakgrunnsrepresentasjoner, eller narrativer. Som jeg tidligere har vist er det disse som har en tosidig karakter. På den ene siden eksisterer de som store bakgrunnsstrukturer, samtidig som de også kommer til uttrykk i det daglige gjennom aktørers opptredener. I det kommende analysekapitlet skal jeg analysere *hvordan* diskursene blir gitt liv av levende, handlende aktører av kjøtt og blod i den offentlige sfære.

3.7 Empiriinnsamling og reliabilitet

Hovedkilder til empiri har vært Atekst for avisartikler, og NRKs tv-arkiv på nett¹⁰ og TV2.no for videoklipp. Atekst er en søkbar mediedatabase levert av firmaet Retriever¹¹, som leverer tilgang til både nett- og papirutgaven av de fleste store norske aviser. Tidligere i kapitlet skilte jeg mellom bruk av tekstlige kilder som *ressurs* og *tema*. Når det gjelder førstnevnte har jeg ikke hatt en spesiell avgrensning på aviser eller tidsperiode. All relevant informasjon har vært av interesse uavhengig av hvilket mediehus som har publisert det. Noen aviser har likevel dekket saken bredere enn andre, naturlig nok, og mest brukt er *NRK* og *Bergens Tidende*. Når jeg har brukt tekst som *tema* stiller det seg litt annerledes; jeg har da søkt informasjon som

¹⁰ Gammel tjeneste: <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/> [Link sjekket 31.05.2013]
Ny tjeneste: <http://tv.nrk.no/> [Link sjekket 31.05.2013]

¹¹ <http://www.retriever-info.com/no/category/news-archive/> [Link sjekket 31.05.2013]

kan belyse «Hardanger-saken som et sosialt drama», noe som gjør at jeg primært har lett etter informasjon i de riksdekkende mediene. De mest brukte er *VG*, *Dagbladet*, *NRK* og *TV 2*, i alle format.

Imidlertid er ikke bruk av Atekst fritt for reliabilitetsproblemer. Det viser en undersøkelse utført av Urszula Srebrowska (2005), der hun finner at antallet artikler i Atekst sin database ikke alltid samsvarer med antallet artikler i den faktiske papirutgaven av avisen. Srebrowska fant eksempler både på artikler funnet i Atekst som ikke var å finne i papirutgaven, samt artikler i papirutgaven som ikke var lagt inn i Atekst. Jeg har selv erfart dette da jeg kom over artikler i Atekst som åpenbart var uferdige utkast og ikke hadde stått på trykk i papirutgaven (ikke i Hardanger-saken). I verste fall kan det bety at artikler jeg har brukt kun har vært tilgjengelig for brukere av Atekst, og at artikler som har vært relevant for meg ikke finnes i Atekst. En måte å unngå dette er å se avisartikkelen i sin originale kontekst der det er mulig. For noen papiraviser er innskannede lysbilder av avissidene tilgjengelig, og disse regner jeg for å tilsvare den faktiske papirutgaven. I disse tilfellene er kilden oppgitt i referanselisten som om den ble lest via originalkilden. For nettartikler er det samme gjort dersom artikkelen fortsatt var publisert på nett under analysetidspunktet, referansen vil da gå til nettsidens adresse. I de tilfellene der artikkelen ikke er funnet i sin originale kontekst vil Retriever Atekst bli oppgitt som kilde i tabellen. Reliabilitetsproblemet med disse artiklene er likevel marginalt. Den viktigste analyseperioden, som er tiden etter at vedtaket ble gjort, er fylldig dekket av flere medier både i tekst og video. Jeg har konsentrert meg om noen få enkelthendelser, og har brukt flest mulig kilder for å kryss-sjekke informasjonen som er funnet.

Der er også visse utfordringer knyttet til videoarkivene til NRK og TV2. NRK har stort sett gode arkiver for nyhetssendingene sine innenfor analyseperioden, men en svært mangelfull søkefunksjon gjør den tilnærmet ubrukelig til søking. Stort sett har jeg måttet forholde meg til konkrete datoer med interessante hendelser, og sjekke manuelt om NRK har laget reportasjer om disse. TV2 har ikke gode arkiv for ikke-betalende nett-tv-kunder, men har en noe bedre generell søkefunksjon på nettsiden sin. Noen av artiklene har ledsagende reportasjer, men et problem med disse er at de vises utenfor sin opprinnelige kontekst. Det gjør det umulig å fastslå om de ble sendt på moderkanalens nyhetssending, eller bare på TV2 Nyhetskanalen. For alt jeg vet kan det hende at dette ikke ble sendt på tv, og er stoff produsert eksklusivt for nett. Siden det noen ganger er viktig å vite hvor mange som har sett innslaget, behandler jeg derfor TV2 litt mer varsomt som kilde.

3.8 Refleksjon rundt egen rolle – analysens validitet

En del av drøftingen rundt diskurser reiser noen problematiske implikasjoner rundt min egen aspirerende rolle som uavhengig forsker. Skjønt, poenget er nettopp at fullstendig uavhengighet i prinsippet er umulig å oppnå. Om sannhet er skapt gjennom diskurs, så gjelder det like fullt for forskeren. Dette kan igjen påvirke analysens validitet. Jeg har selv adoptert ulike diskurser og de virkelighetsperspektiv de gir, noe som får følger i den grad at jeg har en kulturell ballast, som gjør at jeg tar noen ting for gitt mens andre ting vil virke overraskende. Tolkning av tegn, symboler, metaforer og lignende brukt av aktører er i sin natur et subjektivt foretagende, og det er tenkelig at det finnes andre måter å fortolke på. Men samtidig er dette også en styrke. Ved å være på innsiden av den kulturen jeg undersøker har jeg selv god kjennskap til de koder, symboler og fortellinger som er brukt i diskursene. Det hadde stilt seg totalt annerledes om jeg skulle gjennomføre en lignende analyse i en ukjent kultur, det ville sannsynligvis vist seg mye vanskeligere. Likevel bør man som forsker forsøke å ha en analytisk avstand, og prøve å være minst mulig forutinntatt. I tillegg erklærer jeg meg selv som en representativ publikummer i dramaet om Hardangermastene. Jeg er selv vestlending, og fulgte med da saken pågikk, og kan sånn sett relatere meg til rollen som en publikummer aktørene har henvendt seg til. Men jeg har ikke, på noe tidspunkt, tatt parti i saken. Derfor påberoper jeg meg et nøytralt ståsted.

Den kulturelt-pragmatiske rekonstruksjonen av Hardanger-saken har også noen metodiske utfordringer. Å gjenfortelle selve historien er en av dem. I en oppgave av dette formatet må det velges ut et fåtall hendelser, som bør være mest mulig representative for hendelsesforløpet. Men den største utfordringen har vært å slå fast kausale sammenhenger mellom hendelser i Hardanger-saken og folkeopinionen, altså hvordan publikum responderer på iscenesettelsene. Hvis meningsmålinger viser at Aps oppslutning synker er det prinsipielt umulig å vite om dette skyldes Hardanger-saken, det kan også være andre årsaker til dette. For å ivareta reliabiliteten har jeg tatt i bruk to operasjonaliseringer av folkemeningen. Den ene er den generelle stemningen i medieoppslagene. Mange negative oppslag kan reflektere opinionens mening. Men samtidig må man ta høyde for at mediene lett kan la seg rive med og jage i flokk for å «ta makten». Det andre målet for folkemening er spørreundersøkelser som har blitt gjort underveis. Disse er referert til i analysen, samt eventuelle metodiske utfordringer knyttet til disse.

Kapittel 4 – Hardanger-sakens kulturelle pragmatikk

4.1 Prolog – formell saksbehandling og lokale protester

Saken om «monstermastene» i Hardanger startet så langt tilbake som høsten 2004. Da begynner Statnett å utrede mulighetene for å bygge en kraftledning til bergensområdet. I et forprosjekt som blir lagt frem i november vurderes flere ulike traseer, og en av disse planlegges å gå tvers gjennom Hardanger (Statnett, 2004). I april 2005 melder lokale medier at planene skaper uro i de berørte kommunene (Avisa Hordaland, 19.04.2005). I juni bestemmer Statnett seg for å gå inn for Hardanger-alternativet, det vil si en 92 kilometer lang luftlinje fra Sima, innerst i Hardangerfjorden, til Samnanger, som ligger like øst for Bergen. Luftlinjen er planlagt å gå på nordsiden av Hardangerfjorden, gjennom uberørte og idylliske naturområder. Blant annet skal den krysse tre fjordarmer i tilknytning til Hardangerfjorden (Statnett, 2005). Som en nærmest umiddelbar reaksjon på disse planene blir det i juli dannet en aksjonsgruppe (Avisa Hordaland, 16.07.2005) med navnet «Folkeaksjonen i Hardanger mot 420 kV-line» (heretter kalt Folkeaksjonen). I august plukkes saken opp av Bergens Tidende, der den får stor oppmerksomhet. Det gir aksjonistene anledning til å markere motstand, noe vi får et eksempel på 17. august: Klaus Rasmussen, en representant for Folkeaksjonen, blir intervjuet og sier blant annet: «Den digre traséen kjem til å gå som ein motorveg gjennom landskapet, og mastene vil stå som store monument i terrenget. Traséen kjem til å kløyve fjellheimen i to. Nærmiljøet blir øydelagt, også jaktterreng og fjellområde» (Bergens Tidende, 17.08.2005b). Sjøkabel er et ønsket alternativ allerede på dette tidspunktet, men 17. august kan prosjektleder i Statnett, Svein Erik Fjellstad, avvise dette ved å anslå at sjøkabel vil bli 4-5 ganger dyrere enn luftlinje (Bergens Tidende, 17.08.2005a). 20. august «snur» likevel Statnett, det meldes at de vil utrede mulighetene for sjøkabel, noe som blidgjør motstanderne (Bergens Tidende, 20.08.2005). 23. august melder BT at Statnett og Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) har vært i Ulvik for å gjennomføre et av flere møter med lokalbefolkningen i Hardanger. Der møter de, ifølge avisen, massiv motstand fra representanter fra de berørte kommunene, aksjonister og andre innbyggere (Bergens Tidende, 23.08.2005). Men det konkluderes med at sjøkabelalternativet blir for dyrt selv om det er teknisk gjennomførbart, og Statnett varsler at denne vil føre til høyere nettleie for strømforbrukerne (Bergens Tidende, 22.05.2006). 1. juni 2006 sender dermed Statnett inn søknad til NVE om konsesjon til å bygge luftlinjen. Begrunnelsen er at strømforbruket har økt

både i oljeindustrien og hos private husstander, og at kraftlinjen derfor er nødvendig for å sikre strømforsyningen til bergensregionen (Statnett, 2006: 4). 19. september går to profilerte lokalpolitikere ut i NRK Hordaland og truer med sivil ulydighet. Ordfører kandidat i Granvin, Jan Ivar Rødland (Ap) og påtroppende ordfører i Ulvik, Mona Hellesnes (V), markerer at de er villige til å danne lenkegjenger for å hindre luftlinjen (NRK Hordaland, 19.09.2007). Samtidig omtaler Rødland luftlinjen som «det største inngrepet siden istiden i Hardanger». Disse uttalelsene vekker oppsikt, og plukkes opp av VG Nett (19.09.2007) som legger ut en egen sak samme dag.

I mai 2008 innvilges søknaden av NVE, og Statnett gis konsesjon til å reise luftlinjen Sima-Samnanger. Avgjørelsen utløser nytt engasjement, og TV 2 begynner å fatte interesse for saken. 30. mai sendes et innslag på TV2-nyhetene. Der gjentar Jan Ivar Rødland påstandene om «det største inngrepet siden istiden», mens han står engasjert et sted i Hardanger og veiver og peker med armene for å vise hvor kraftmastene skal komme (TV2.no, 30.05.2008). Frem til desember samme år mottar NVE 49 klager på vedtaket. Klagen kommer fra de berørte kommunene, grunneiere og forskjellige organisasjoner. NVE ser imidlertid ingen grunn til å endre på vedtaket (NVE, 2008), og saken oversendes Olje- og energidepartementet (OED), som er øverste instans til å vurdere søknaden. Går saken gjennom her, er det i prinsippet ingen formelle måter å forhindre bygging av mastene.

I 2009 skjer det lite frem til mai måned. Da kommer representanter fra Miljø- og Olje- og energidepartementene på besøk til Hardanger, der de møtes med protester og sanger fra lokale innbyggere og politikere (NRK Hordaland, 06.05.2009). Så, i november, ser en tendens til at konflikten mellom partene tilspisser seg og blir mer interessant for nasjonale medier. Den nystiftede organisasjonen Bevar Hardanger irriterer på seg Statnett ved å publisere manipulerte bilder på Facebook-sidene deres. Illustrasjonene skal vise konsekvensene av at luftlinjen blir bygget, og er tydelig overdrevet for å statuere et poeng. Dagbladet gjengir illustrasjonene (Dagbladet.no, 16.11.2009), som Statnett svarer med å karakterisere som ”grov manipulasjon” (NRK Hordaland, 17.11.2009). De frykter at folk skal bli rekruttert til Bevar Hardanger på feil grunnlag, og krever montasjene fjernet. Nærmere analyse av disse bildene vil bli presentert senere. Grunnen til det er at saken enda ikke har tatt av på nasjonalt nivå. Et tegn på dette er at Bevar Hardangers støttegruppe på Facebook på dette tidspunktet bare har 3200 tilhengere (Dagbladet.no, 16.11.2009), noe som etter hvert skal øke til det mangedobbelte. Derfor er det hensiktsmessig å foreta analysen av disse når den kronologisk befinner seg på et eksponeringsmessig høydepunkt.

30. november sender TV2 en reklamesnutt¹². I den ser vi teatersjef ved Den Nationale Scene i Bergen, Bjarte Hjelmeland, sittende i en stol. Han ser rett inn i kamera, henvender seg direkte til titteren med følgende budskap:

”Du vet Hardanger, sant? Fjord og fjell og frukt og greier. Ja, og så turisme selvfølgelig. Ja det er jo en svær næring i Norge det. I utlandet så mener de jo at vi har verdens vakreste natur. Men det kan det bli slutt på. Olje- og energiminister Terje Riis-Johansen han skal bestemme om det skal bygges monstremaster her. Jeg synes heller vi skal bevare Hardanger. Hva synes du?»
(TV2.no, 01.12.2009)

Underveis vises det bilder av naturen i Hardanger. Blant annet ett der vi ser en familie som sitter på et fjell, med fjordlandskap i bakgrunnen. Idet Hjelmeland forteller at naturen kan bli ødelagt av Terje Riis-Johansen, blir fargene med ett mørkere. I tillegg tegnes det inn to store kraftmaster, og familiens piknik på fjellet er ikke lenger så idyllisk. Så skifter bildet tilbake til Hjelmeland. Bildet zoomes kraftig ut, slik at Hjelmeland blir seende veldig liten ut ved siden av en gigantisk kraftmast som dekker nesten hele tv-skjermen på tvers. Til høyre ser vi nettadressen til bevarhardanger.no.

Disse spredte forsøkene på å dramatisere motstand mot mastene må anses som begynnende forsøk på å skape engasjement rundt saken utenfor Hordalands grenser. Men det lykkes kun delvis, og foreløpig kan man ikke snakke om noe gjennombrudd selv om nasjonale medier så vidt har fått ferten av konfliktens dramatiske potensial. Mastemotstandernes budskap har så langt ikke gitt resonans jevnt over hos det norske publikum, de hører ikke etter. I mars 2010 lekker VG nyheten om at Riis-Johansen trolig kommer til å si ja til mastene (VG, 16.03.2010). Flere store nasjonale medier plukker opp nyheten, deriblant NTB. Men konsekvensene er små, inntil 2. juli 2010. På en pressekonferanse denne dag offentliggjør OED at klagen ikke tas til følge, det opprinnelige vedtaket om å bygge luftlinjen står ved like (OED, 2010). Beslutningen er nå tatt på øverste hold og er endelig. Den kan ikke påklages eller ankes. Dette øyeblikket representerer et vannskille, for etter dette skulle saken virkelig ta fyr. Det sosiale dramaet om «monstremastene» i Hardanger er for alvor i gang.

¹² Reklamen ble vist totalt 22 ganger på TV 2 og TV 2 Zebra i løpet av november og desember 2009. Senere ble TV 2 klaget inn for Medietilsynet fordi politisk reklame i Norge i utgangspunktet ikke er tillatt. I mai 2010 avgjorde Medietilsynet at TV 2 ikke hadde brutt reglene. Se: http://www.medietilsynet.no/Documents/Aktuelt/Presedenssaker/Politisk_reklame/2009-2418-13_TV2_Bevar_Hardanger.pdf [Link sjekket 31.05.2013]

4.2 Fase 1 – Folkeopprør

Den første fasen av dramaet starter 2. juli 2010, og er kort, men meget intens. Erik Knudsens (2011) masteroppgave om avisenes dekning av saken viser at riksavisene VG og Aftenpostens dekning av økte dramatisk i juli 2010. Det er vanskelig å si nøyaktig hva som er grunnen til at saken fikk slik plutselig oppmerksomhet på akkurat dette tidspunktet. En grunn kan være at vedtaket ikke kan ankes videre i systemet, avgjørelsen er tatt på høyeste nivå. Man er forbi «the point of no return». Christine Hansen (2012) skriver i sin artikkel «Hardangersaken og visualiseringen av et nasjonalt landskap» at «(...) manipulerte versjoner av glorete turistbilder av Hardanger var avgjørende for at saken utviklet seg fra en lokal til en nasjonal sak.» Jeg kommer tilbake til flere av Hansens argumenter senere i analysen. Foreløpig er det viktigst å slå fast at 2. juli 2010 ble det sosiale dramaet om monsternestene løftet opp fra lokalt til nasjonalt nivå. For denne analysen sin del er det viktig fordi saken har gått fra å bestå av saksbehandling og lokal dekning til å bli et sosialt, nasjonalt drama. Snart skal statsråder, kjendiser og lekfolk entre scenen og bli aktører, med hele det norske folket som publikum.

4.2.1 Riis-Johansens stotrende fremføring

Jeg vil begynne den mer inngående analysen av enkeltstående hendelser med å se nærmere på hvordan regjeringen iscenesetter offentliggjøringen av vedtaket. I første omgang blir det sendt ut en pressemelding (OED, 2010a), der selve vedtaket gjøres kjent, og senere avholdes en nett-tv-sendt pressekonferanse (OED, 2010b) der vedtaket begrunnes ytterligere. Begge disse kan analyseres som opptredener der olje- og energiminister Terje Riis-Johansen (Sp) er aktøren, som representant for regjeringen. Men der pressemeldingen er ren tekst, får vi i pressekonferansen en *mise-en-scène* når Riis-Johansen gjør teksten levende. I pressekonferansen ser vi Riis-Johansen på en talerstol i et typisk auditorium. Som for å forberede tilhørerne på det som skal komme, innleder han med å fortelle litt om bakgrunnen for saken, som at det de siste årene har vært et misforhold mellom utbygd strømmnett og økt strømforbruk. Dette har ført til en stor økning i antall timer med redusert forsyningssikkerhet for bergensområdet, og dette virker å være hovedargumentet for at mastene skal bygges. For å understreke alvoret i situasjonen forklarer Riis-Johansen at en enkel tre-velt over det sårbare strømmettet kunne ført til strømbrudd for halve Bergens befolkning. Videre snakker Riis-Johansen om alternative måter problemet med strømforsyningen kunne vært løst på. Alternative traseer for luftlinjen er vurdert, det samme er oppgradering av det allerede

eksisterende strømmettet, forsyning fra Mongstad-anlegget og sjøkabel, men ingen av disse vurderes som like god som kraftlinjen Sima-Samnanger, særlig av hensyn til faktorene kostnadseffektivitet, tidspunkt for ferdigstilling og beredskap om noe galt skulle skje. Til slutt kommer han med et forsterkende argument om at kraftlinjen vil kunne gjøre det mulig å iverksette småkraftverktbygging i området, noe som hittil har måttet vente fordi det ikke er linjekapasitet nok til å få utnyttet denne potensielle kraften. Avslutningsvis oppsummerer han seg selv:

«Forsyningssikkerheten til Bergen er ikke god nok. Eeeh...forsyningssikkerhet er helt vitalt, det er ikke noe vi kan, øh, gamble med, det må være, øh, på plass. Sima – Samnanger er den beste løsningen for å sikre forsyningssikkerheten til Bergen og av den grunn så har jeg sagt ja til den søknaden i dag. Takk.»

Men selv om det beste valget er tatt, ifølge Riis-Johansen, er det tydelig at han også er oppmerksom på de negative sidene ved kraftlinjen, noe han viser direkte ved å karakterisere den som «et betydelig inngrep». Videre refererer han til det lokale engasjementet og uttaler at han viser stor forståelse for dette, men at «her har vi en klassisk konflikt hvor storsamfunnets behov er noe andre enn hva som er de lokale ønskene i området». Dette, i tillegg til vurderingen av de andre alternativene til kraftlinjen, viser at regjeringen i alle fall i ord har vært oppmerksomme på ulempene. Men de følger også opp i praksis; for å dempe skadevirkningene har regjeringen øremerket 100 millioner kroner til avbøtende tiltak. Disse midlene skal fordeles mellom de berørte kommunene.

Det var de overfladiske sidene ved Riis-Johansens sosiale opptreden. Ifølge Alexander (2006: 33) er enhver sosial opptreden forankret i et system av kulturelle bakgrunnsrepresentasjoner. Disse er i seg selv passive, og må bli satt i live av aktører av kjøtt og blod som får dem til å snakke og gå. De kulturelle bakgrunnsrepresentasjonene danner en bredere bakgrunn for den sosiale opptreden, og er konstituerende for tekstens utforming. Man kan se på hver bakgrunnsrepresentasjon som en diskurs bestående av mange momenter. Aktøren kan selv velge hvilke momenter han vil hente fram for å fremheve den aktuelle diskursen. Riis-Johansens opptreden er en artikulasjon av en diskurs jeg har valgt å kalle den teknisk-vitenskapelige. Teksten hans føyer seg inn i en tradisjon der stikkord som rasjonalitet, fremskritt, teknologi, velstand, sysselsetting, kraft og økonomisk vekst er illustrerende nøkkelbegreper. Innenfor en slik tradisjon vil man ofte bruke argumenter som støtter seg på fakta, tall og statistikker. Siden det i denne saken dreier seg om området Hardanger er det naturlig å trekke frem Hardangers stolte industrielle tradisjon. På begynnelsen av 1900-tallet vokste det frem industribygger som Odda, Ålvik og Tyssedal. Dette skjedde som en

konsekvens av at fossefallene i området ble utnyttet til å produsere vannkraft, noe som gjorde det mulig å anlegge og forsyne enorme industribedrifter med billig kraft. I Odda og Ålvik ble det bygget smelteverk, mens Tyssedal fikk aluminiumsfabrikk. Disse hjørnesteinsbedriftene bidro til økonomisk vekst og dermed økt velstand for befolkningen. Derfor ble industrialiseringen av Hardanger ansett som en velkommen utvikling. Parallellen i dag går til debatten om elektrifisering av oljesokkelen, et argument regjeringen ikke har lagt skjul på at har vært av betydning i denne saken (OED, 2010c: 6). Dette innebærer at olje- og gassplattformene forsynes med ren energi fra land, framfor å produsere sin egen forurensende kraft, slik det gjøres i dag. For å realisere dette trengs en betydelig oppgradering av kraftnettet, noe kraftlinjen Sima-Samnanger vil bidra til.

Dagen etter forsterkes linken mellom Riis-Johansens opptreden og det teknisk-vitenskapelige narrativ i en reportasje på NRK Lørdagsrevyen (NRK, 03.07.2010). Tormod Eggan, seksjonssjef i NVE, hevder at luftlinjen vil «gi en del verdiskapning» fordi den både skaper arbeidsplasser og millioninntekter til kommunene.

Tilbake til Riis-Johansens opptreden: Jeg har så langt gjennomgått opptredenens tekst og hvilke kulturelle bakgrunnsrepresentasjoner den knytter seg opp mot. Men for å vurdere opptredenens helhetlig må man også se på de andre elementene. *Mise-én-scene* er altså selve opptreden der den foregår i tid og rom. Det er allerede nevnt at den fant sted i et vanlig, sterilt auditorium. Riis-Johansen er nøytralt antrukket i en hvit skjorte og slips, og står plassert bak en pc-skjerm som befinner seg på talerstolen foran ham. I hånden har han etter hvert en liten fjernkontroll som han kan styre PowerPoint-presentasjonen sin med. Det er flere kameraer på stedet som gjør at utsnittet veksler mellom nærbilde av Riis-Johansen, et som er mer zoomet ut der vi også kan se de andre representantene fra regjeringen samt lerretet som projeksjoner lysbildene, og et som er plassert bak som gir oss utsikt over auditoriet og hvem som er der. Fra dette perspektivet kan vi se at det står tre rekker med pulter for de rundt 30 tilskuerne som er til stede, antageligvis journalister. Riis-Johansen ser rolig og avslappet ut, men har likevel en ganske stotrende fremtoning. Som sitatet et par sider frem viser sier han «eh» og «øh» opptil flere ganger i hver setning. Dette får ham til å fremstå som nølende, utrygg og usikker. Dette kan selvfølgelig skyldes et generelt karaktertrekk ved Riis-Johansen snarere enn det uttrykker faktisk usikkerhet, men det bidrar neppe til å øke hans troverdighet i fremføringen av sitt skript. For en aktør er det viktig å virke naturlig og trygg for å virke overbevisende, men det klarer ikke Riis-Johansen i denne opptreden.

Det er nok rimelig å anta at de fleste som senere kom til å engasjere seg i denne saken ikke fikk med seg den direktesendte pressekonferansen på nett, men fikk med seg nyheten gjennom media senere. En konsekvens av dette er at medias tolkning og videreformidling av denne opptreden kan være bestemmende for hvordan det store publikum oppfatter saken, i større grad enn *mise-en-scène* for selve forestillingen. Implikasjoner av dette vil bli diskutert senere i analysen.

Riis-Johansens opptreden 2. juli skulle føre til et skred av saker om Hardanger-saken i samtlige riksmidier. NRK Dagsrevyen (NRK, 02.07.2010) kjører et innslag på kvelden der Terje Riis-Johansen også har en opptreden, men denne gang har han fått med seg statsminister Jens Stoltenberg. Hans blotte tilstedeværelse gir mer tyngde til vedtaket, det signaliserer at regjeringen står samlet bak vedtaket, som følgelig ikke bare er Riis-Johansen og OEDs verk. Stoltenberg gjentar i stor grad de samme argumentene som Riis-Johansen gjorde i pressekonferansen; fare for mørklegging av bergensregionen og høye strømpriser. Stoltenberg og regjeringen vil vise handlekraft: «(...) da må en regjering noen ganger ta ubehagelige beslutninger for å sørge for at det er nok kraft, hele året, til bergensområdet». Riis-Johansen følger opp: «Det er et stort inngrep, og det er stor lokal motstand i hardangerregionen mot den her linja. Det er for meg et alvorlig budskap som der har blitt framført og derfor så har jeg følt behov for å bruke mye tid på det.» Med disse forestillingene som hittil er analysert har jeg etablert hovedlinjene i det narrative de fleste aktørene som er *for* luftlinjen etter hvert skal plassere seg inn under; det teknisk-vitenskapelige perspektivet.

I begge forestillingene er aktørene tydelige på at vedtaket ikke bare har fordeler. Det kommer frem når Riis-Johansen ramser opp alternativene til luftlinjen som er forkastet, når han viser forståelse for det lokale engasjementet, og når Stoltenberg sier at regjeringen noen ganger må ta «ubehagelige beslutninger». Aktørene forsøker med dette å styrke Riis-Johansens tidligere opptreden. De forsøker å gi inntrykk av at de ideelt sett ikke ville hatt luftlinje i Hardanger, men at det er helt nødvendig, og valgte da å gå for den minst dårlige av flere løsninger. Slik forsøker de å vise at de har tenkt grundig gjennom saken, og tatt en beslutning som publikum ikke skal ha grunn til å tvile på. Likevel virker de uforberedt på stormen som snart skal treffe dem. Vanligvis vil pressekonferanser i regi av regjeringen fortone seg mer som en meget effektiv sosial opptreden, nærmest ritual-lignende. I kraft av å være utvalgt av de som er folkevalgt, har statsrådene i utgangspunktet mandat til å utøve makt innenfor det feltet de administrerer. Derfor pleier det å være en enkel sak å få en sammensmelting mellom sin opptreden, sine skript og publikum, slik det er i rituallignende handlinger. Men i denne

spesielle saken finnes det flere konkurrerende bakgrunnsfortellinger til den som allerede er fremlagt, og mange aktører står klare til å få disse «til å snakke og gå», og gi liv til disse gjennom sine opptredener. Riis-Johansen, Stoltenberg og regjeringen har nå gjennomført sine opptredener, men allerede i samme nyhetsinnslag får motstanderne slippe til orde. I og med at saken nå får nasjonal oppmerksomhet får motstanderne anledning til å nå ut til hele landet med motdramatiseringer. Som jeg var inne på i metodekapitlet skal jeg i det følgende ikke analysere alle sosiale opptredener som dramatiserer motstand mot mastene, men har valgt ut et fåtall hendelser som analyseres gjennom «tykke beskrivelser». Hendelsene er valgt ut på bakgrunn av om den er symbolsk fortettet, slik at dramatiseringen er særlig beskrivende for bakgrunnsfortellingen den representerer. Den kan også være valgt ut fordi den er viktig for hendelsesforløpet i saken.

4.2.2 Nasjonalromantikken slår hardt tilbake

Reaksjonene kommer i samme nyhetssending på NRK som Riis-Johansen og Stoltenberg allerede har opptrådt i. I introduksjonen til Dagsrevyen vises tre smakebiter på hvilke saker som kommer senere i sendingen. Hardanger-saken er først ut, og tonen settes allerede her; et norsk flagg vaier på halv stang i naturskjønne omgivelser (NRK, 02.07.2010). Bildet ledsages av nyhetsoppleserens stemme: «ordførere og miljøforkjempere truer med sivil ulydighet mot den rødgrønne regjeringen. Den omstridte kraftlinjen gjennom Hardanger blir bygget.» Flagget befinner seg naturligvis i Hardanger, og er på halv stang fordi det har hendt noe trist – det sørges i Hardanger. Så kommer en kort uttalelse fra Mona Hellesnes (V), ordfører i Ulvik, som varsler både lenkegjenger og protestmarsjer. I sendingens første innslag får vi se at Nederland har slått ut Brasil i fotball-VM, før Hardanger kommer som sak nummer to. Den nasjonalromantiske tonen fortsetter også i selve innslaget: «Vestlandsfjordene er postkortidyll og et av verdens vakreste reisemål.» sier reporterstemmen, ledsaget av et naturskjønt utsnitt som sannsynligvis er filmet i Hardanger. I bakgrunnen ser vi mektige fjell reise seg opp fra fjorden, mens forgrunnen dekorerer av grønne busker med flotte, hvite blomster. Det er frodig, det er vakkert, himmelen er blå, og attpåtil akkompagneres det hele av fuglekvitring som høres ut som om det er redigert inn i ettertid.

Deretter får de to ministrene komme til orde, som beskrevet ovenfor, før det igjen settes over til Hardanger, og igjen ser vi flagget som er reist på halv stang. Stemningen er sørgelig: «Nei det er veldig trist. Me er ikkje akkurat i strålende humør i dag» erklærer Olav

Tveito, som bor på en gård i en av sidefjordene som mastene vil bli synlige fra. Så kommer Synnøve Kvamme. På seg har hun en t-skjorte med påskriften «Hardanger seier nei-takk!» og motiv av en fjord med tre rette, forstyrrende streker over, som skal forestille tre kraftlinjer som krysser fjorden. Dette ser vi tydelig når fotografen zoomer langt inn på t-skjorten og panorerer fra nederst til øverst. Kvamme peker opp i fjellet for å vise hvor kraftlinjen skal gå, og er tydelig indignert:

Kvamme: «Først så kunne eg liksom ikkje tru da, og så blei eg forbanna og nå er eg fortvila og lei meg og...fortsatt ganske forbanna.»

Reporter: «Hva gjør dere nå da?»

K: «Altså, vi må jo bare fortsette å kjempe sånn som vi kan fortsette å kjempe. Altså, det blir i hvert fall sivil ulydighet, det kan du være helt sikker på.»

R: «Hvor langt er du villig til å gå?»

K: «Så langt jeg må.»

R: «Vil du lenke deg fast?»

K: «Jajaja. Det er det minste.»

Innimellom vises et motiv der vi ser fire personer på en strand innerst i en fjordarm i Hardanger. Tre av dem er barn, og to av dem er på full fart ut i vannet for å bade. Det er sommeridyll i Hardanger, og foreløpig er det ingen skjemmende kraftlinjer hengende over fjorden. Neste aktør til å entre scenen er Mona Hellesnes. Hun har på ingen måte gitt opp, og varsler både lenkegjenger og protestmarsjer. Flere reaksjoner fra Olav Tveito følger, før nyhetsanker Knut Olsen setter over til direktesending fra Granvin i Hardanger: «Oddgeir Øystese, du står midt i vakre Hardanger (...)». På direkten har den utsendte reporteren med seg Jan Ivar Rødland (Ap), ordfører i Granvin kommune og leder for det som da het «Folkeaksjonen i Hardanger». Han er kledd i samme t-skjorte som Synnøve Kvamme, og sier at heller ikke han vil nøle med å ty til sivil ulydighet for å få stoppet mastene. Ordførere som åpent truer med å bryte loven på denne måten er ikke hverdagskost. Men viktigere er det at truslene om sivil ulydighet også har en historisk og symbolsk betydning; parallellen til Altaaksjonen på 70- og 80-tallet er åpenbar. Mottakelsen til publikum kan påvirkes av tidligere lignende hendelser som finnes i det kollektive minnet. At denne rundt 30 år gamle hendelsen blir referert til er heller intet engangstilfelle: Det er fremdeles 2. juli, og VG Nett (02.07.2010) kjører en sak med følgende tittel: «Varsler ny Altaaksjon». Aktøren i denne saken er Anne Mari Aamelfot Hjelle i Den Norske Turistforening. Hun uttaler: «Dette blir en ny Altaaksjon, med lenkegjenger. Det er feigt av olje- og energiminister Terje Riis-Johansen å komme med en slik beslutning når alle andre har reist på ferie. Dette er en stor og grov sak.»

Altaaksjonen på slutten av 70- og begynnelsen av 80-tallet har flere likheter med Hardanger-saken. Den gang som nå sto styresmaktene, med Ap i spissen¹³, bak et vedtak som skulle vise seg å bli meget upopulært hos folket (Hjorthol, 2006). Også argumentene var i stor grad de samme, oppdemmingen var nødvendig på grunn av den vanskelige kraftsituasjonen i Finnmark. Konflikten startet med lokal motstand som utviklet seg til nasjonalt engasjement, der det hele tiden var staten mot folket. I 1981 kulminerte det da 900 demonstranter lenket seg fast for å få stoppet utbyggingen av Alta-vassdraget. Den største samlingen av politifolk etter 2. verdenskrig ble tilkalt for å fjerne demonstrantene med makt, noe som gjør Alta-aksjonen til en av de største sivil ulydighets-aksjonene i Norge noensinne. I ettertid blir den ansett som en bitter konflikt mellom styresmakter og folket, og etterlot seg et sår i norsk miljøpolitikk. Ved å henvise til Alta-aksjonen og komme med trusler om sivil ulydighet understreker aktørene i Hardanger-saken sakens alvor. Sak med høy innsats. Til og med offentlige personer som ordførere har ikke lenger behov for å fremstå som lovlydige borgere. Ved å referere til Alta-aksjonen spiller man på folks frykt for at det samme skal skje igjen, denne gang i Hardanger, og kraftlinje i stedet for vannkraftverk og oppdemming. Alexander (2006: 76) skriver at kollektive minner som eksisterer i befolkningen kan gjøre at sosiale drama oppleves på en dypere og mer intens måte. Alta-aksjonen er helt klart et slikt minne som ligger latent hos en del av publikum. Mange vil huske tv-bildene av rekker med politifolk marsjerende mot aksjonistenes leir, der de har barrikeret seg i ispanrede lavvoer hvor de blir hentet ut og båret vekk (NRK, 14.01.2006). Slike hendelser kan vekke negative minner hos publikum og dermed forsterke deres opplevelse av Hardanger-saken. Med andre ord forenkles prosessen med å skape kulturell forlengelse dersom man kan henvise til slike kollektive minner. En bred allianse av luftlinjemotstandere, bestående av lokale ordførere, aksjonister og naturvernorganisasjonen DNT, har alt benyttet seg av denne muligheten.

4.2.3 Oppslutningsfall og snuoperasjon

Fortsatt er det bare 2. juli, og de første sosiale opptredener etter vedtaket er gjennomført. På dette punktet vet ingen av partene hvilken oppmerksomhet saken senere skal få, eller hvordan publikum mottar dramatiseringene som hittil har funnet sted. De første harde tallene kommer frem i en spørreundersøkelse utført av InFact for VG, gjennomført 3. og 4. august. Nyheten

¹³ Den gang var det Stortinget som vedtok utbygging, ikke regjeringen. Se Hjorthol (2006).

iscenesettes som hovedoppslag i VGs papirutgave 5. august (VG, 05.08.2010): 'Sjokktall for Jens: FOLKET SIER NEI til Hardanger-mastene' er tittelen på forsiden, i typisk tabloid stil med store typer. Resultatene fra undersøkelsen er viet en full dobbeltside inne i avisen. Et flott utsiktsbilde over en av Hardangerfjordens fjordarmer er slått opp som bakgrunn over begge sidene. Tvers over fjorden er det tegnet inn en nokså udelikat rød strek som står som en sterk kontrast til de grønne, skogkleddede fjord-sidene rundt. Den røde streken er tegnet inn der kraftlinjen skal gå. Omtrent midt i bildet kommer tittelen i enorme krigstyper: «NEI!» med undertittel, i litt mindre typer: «Dette vil vi ikke ha». Tallene i artikkelen viser at APs oppslutning på Vestlandet faller fra 26,8 % til 16,2 % i løpet av en periode fra juni til august, en nedgang på over ti prosentpoeng på bare to måneder. Dette må sies å være en dramatisk tilbakegang på bakgrunn av en enkeltsak. På landsbasis er ikke fallet like markant, med 2,8 prosentpoengs nedgang fra 28,8 % til 26,0 %. Dette er likevel for mye til at det bare kan skyldes tilfeldigheter. Spørsmålet er om det er Hardanger-saken alene som forklarer nedgangen. I samme periode stormet det rundt Bjarne Håkon Hanssen¹⁴, tidligere statsråd fra Ap, som ble beskyldt for å drive umoralsk spill ved å ta med seg sin kompetanse fra tiden som statsråd ut i det private næringslivet. Men i den samme undersøkelsen svarer 55,7 % av de spurte at de er mot byggingen av kraftlinjen, mens 18,3 % svarer at de er for, noe som styrker hypotesen om at det var Hardanger-saken som var grunnen til Aps synkende oppslutning. Senere i august publiseres resultatene av en annen spørreundersøkelse utført 10. og 11. august av Respons analyse (NRK Hordaland, 13.08.2010). Den viser samme tendens: 70 % av de spurte mener at regjeringen har håndtert Hardanger-saken «svært dårlig» eller «ganske dårlig», 17 % har verken positiv eller negativ oppfatning, mens alternativene «svært bra» og «ganske bra» kun får 8 % oppslutning. Alle de spurte er riktignok bosatt i Hordaland, så undersøkelsen er ikke representativ på nasjonalt nivå.

Folkets reaksjon på Terje Riis-Johansens opptreden viser at den ikke var vellykket. For at aktøren skal fremstå som troverdig, må han være følelsesmessig tilknyttet den teksten han selv skal fremføre, Riis-Johansen må altså utvise cathexis til hans teknisk-vitenskapelige narrativ. Slik kan han dekode bakgrunnsrepresentasjonene på riktig måte, for å øke sannsynligheten for å hente fram de symboler, koder og fortellinger som passer best til situasjonen. Basert på disse må han så sette sammen en symbolsk mettett tekst, og fremføre

¹⁴ Se f.eks. <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10043902> (VG Nett, 29.07.2010) [Link sjekket 31.05.2013]

denne på en autentisk, troverdig måte. Men Riis-Johansen mislykkes i flere ledd. I opptreden ser han rett og slett noe ukomfortabel ut, og fremstår nervøs på grunn av den stotrende fremføringen. Det teknisk-vitenskapelige narrativ som han presenterte har lange norske tradisjoner. Men Riis-Johansen tekst var svakt bundet opp mot disse tradisjonene. Han kunne for eksempel knyttet luftlinjen opp mot Hardangers industritradisjon eller fokusert på de nye arbeidsplassene som skapes. I stedet var hans eneste argument «å sikre strømforsyningen til Bergen», noe som også gjorde det enkelt for motstanderne å angripe ham gjennom ved stille spørsmålsteget til nødvendigheten av luftlinjen. I tillegg sitter mastemotstanderne på et trumfkort som Riis-Johansen ikke har tilsvarende til; kulisser som fremhever de respektive bakgrunnsfortellingene på en positiv måte. Motstanderne har anledning til å iscenesette dramatiseringene i den billedskjønne Hardangernaturen som Riis-Johansen vil ødelegge, og får nærmest statsråden til å fremstå som ond. Statsrådets pressekonferanse fant sted i et sterilt, generisk auditorium som ikke gir noen spesielle indikasjoner om lokasjon. Dette fremhever ikke det teknisk-vitenskapelige perspektivet spesielt positivt, tvert imot kan det symbolisere makt som blir utøvd i lukkede rom, langt fra der den skal virke. Riis-Johansen klarte ikke å skape en kulturell forlengelse til sitt publikum, og derfor identifiserte ikke publikum seg med ham eller det teknisk-vitenskapelige narrativ. Avstanden mellom Riis-Johansen og regjeringen på den ene siden og folket på den andre har økt, og det er mastemotstanderne som har grepet om folket.

I tiden rett etter vedtaket er det høy temperatur i debatten, som virker å være svært følelsespreget. Riis-Johansen har ikke bare skapt større avstand til folket, han har også skapt splittelse innad i regjeringen, og faktisk også innenfor sitt eget parti. Regjeringspartner SV har hele tiden vært åpen om at de er uenige i vedtaket (Bergens Tidende, 03.07.2010). Som en direkte konsekvens av regjeringens beslutning legger både Granvin Ap, Ulvik Ap og Ulvik SV ned, og andre lokallag i Hardanger opplever synkende medlemstall. Samtidig krever de at Stoltenberg skal komme til Hardanger (NRK Hordaland, 08.07.2010; NRK Hordaland, 14.07.2010). Litt over en måned etter vedtaket, 7. august, ryktes det at regjeringen har fått kalde føtter og vurderer en mulig snuoperasjon (NRK, 07.08.2010). Ryktene skal snart vise seg sanne: Etter et møte mellom Hardanger-ordførerne, Stoltenberg, Riis-Johansen og statsråd Karl Eirik Schjøtt-Pedersen på Statsministerens kontor offentliggjør regjeringen at de vil ha en uavhengig vurdering av sjøkabelalternativet før den endelige beslutningen tas (NRK, 10.08.2010). Presset ble så stort at regjeringen til slutt valgte å gi etter, og for å presentere nyheten arrangeres det pressekonferanse. Mise-en-scène er noenlunde samme som forrige

gang: Stoltenberg og Riis-Johansen tar plass i et sterilt, pregløst auditorium med rundt 20 synlige tilhørere. De to statsrådene snakker fortsatt om strømforsyningssikkerhet, men denne gangen har de lagt til et nytt element i skriptet sitt. Riis-Johansen snakker nå om viktigheten av at «den løsningen som blir valgt har tilstrekkelig legitimitet og forankring», og mener selv at løsningen hans er «elegant». I tillegg til uavhengig vurdering skal Hardanger-kommunene bli invitert nærmere inn i prosessen, for å sikre at lokale hensyn ivaretas best mulig. Det er åpenbart at regjeringen nå tar strategiske grep for å komme kritikken om en udemokratisk og sentralstyrt prosess i møte. Slik håper de å opprette en kulturell forlengelse til publikum som hittil har manglet fordi de lokale innbyggerne ikke identifiserer seg med Riis-Johansen. Det ser ut til at avgjørelsen får det verste sinnet til å legge seg, men mastemotstanderne er fortsatt ikke trygg på regjeringen og lover å fortsette kampen selv om saken skal behandles uavhengig (NRK Hordaland, 15.08.2010). Detaljene er enda ikke kjent. Først i slutten av måneden offentliggjør OED at det er satt ned fire uavhengige utvalg som skal vurdere ulike aspekter ved sjøkabelalternativet. Ny pressekonferanse, denne gang i Bergen, og Riis-Johansen blir intervjuet med Bryggen i Bergen strategisk i bakgrunnen (NRK, 31.08.2010). Riis-Johansen viser nå at han ikke bare befinner seg i maktens auditorier, men også på Vestlandet.

Dagen etter får Riis-Johansens opptredener totalslakt på lederplass i VG. Statsråden erklæres som «en død sild» politisk, han er «torpedert, harpunert og markspist», og «steker nå i sitt eget fett» (Mosveen, VG, 01.09.2010). Dette er sterke ord. BT er noe mer nyanserte, og roser statsråden for å være klar og offensiv i sin tale, men mener løsningen ikke er fullt så elegant som Riis-Johansen vil ha det til (Kobbeltveit, BT, 01.09.2010). Uansett har regjeringen kjøpt seg tid, men samtidig også gitt luftlinjemotstanderne bedre tid til å planlegge hvordan de skal dramatisere videre motstand mot mastene. Denne første fasen har vært preget av følelsesmessige utbrudd, men nå roer stemningen seg, og vi er på vei over i fase 2.

4.3 Fase 2 – Organiserte symbolske slag

4.3.1 «Våkenatt for Hardanger»

Fase 2 kjennetegnes av at motstandsbevegelsen blir mer organisert. Dramatiseringene deres blir bedre planlagt og mer symbolsk mettede. Et eksempel på dette er innspillingen av en «protestplate» mot mastene, som starter tidlig i september 2010. Det er Kirkelig

Kulturverksted som tar initiativ til platen, som skal hete «Våkenatt for Hardanger» (NRK Hordaland, 01.09.2010). La oss stoppe opp allerede ved tittelen på platen. «Våkenatt for Hardanger» antyder at Hardanger er en syk pasient som trenger tilsyn, slik man våker over en som er i ferd med å dø. Kirkelig Kulturverksted har fått med seg et stjernespekket og variert lag av kjente norske artister som er villige til å stille opp gratis, blant dem er William Hut, Anne Grete Preus, Ove Thue, Bjarne Brøndbo, Ole Paus, Nils Petter Molvær, og selvfølgelig også Hardangers egen Herborg Kråkevik. Bjarne Brøndbo fra trønderrockegruppen D.D.E. er den eneste som blir intervjuet i saken, og sier følgende om sin egen deltakelse:

«Jeg er ingen naturvernforkjemper i den forstand. Men Hardanger er en urørt perle, og noe av vår rene natur må vi bevare og sikre for ettertiden.»

7. september sender NRK Dagsrevyen (NRK, 07.09.2010a) en reportasje fra plateinnspillingen som nå er i gang, og denne gang får flere av artistene anledning til å fortelle hvorfor de er villig til å våke over Hardanger:

«Jeg føler det er en selvfølge å være med på det. Dette her er jo en del av nasjonalarven. Det er klart, jeg bor ikke her, jeg er ikke fotgjenger i fjellet, jeg har ikke den slags alibier, men det er en del av mitt land, det er en del av mitt følelsesliv», er Ole Paus' begrunnelse. I nettartikkelen som ledsager tv-innslaget får han utbrodere sitt syn ytterligere, og benytter sjansen til å fyre løs mot styresmaktene: «Det sitter noen drittsekker i regjeringen.» Paus går imidlertid god for Stoltenberg, som han kaller «en hyggelig mann», men påpeker, uten å nevne navn, at «det er noen drittsekker der også.» (NRK, 07.09.2010b).

«Du må jo ha et hjerte av sten hvis du beveger deg i dette området uten å kjenne en opplevelse av skjønnhet og hvordan naturen er...hever oss opp og gjør oss følsomme for viktige ting i livet», sier Anne Grete Preus.

«Hardanger er på en måte et symbol på den norske naturen som vi må være veldig forsiktige med å fikle borti», meddeler Herborg Kråkevik. Også hun truer med å lenke seg fast: «Ja jeg får se. Vi får håpe at det ikke blir nødvendig, men jeg vil jo gjerne gjøre det som trengs. Til TV2-nyhetene sier hun: «Hardanger er ikke en plass i Hordaland, men det..Hardanger henger på Nasjonalgalleriet. Å begynne å pirke med den naturen og ikke la den få være den reinheten

og den styrken som den er, det tror jeg er veldig farlig for norsk folkesjel.» (TV2.no, 07.09.2010).

I NRK-reportasjen filmes Kråkevik mens hun synger strofen «No ser eg atter slike fjell og dalar (...)», fra diktet «Ved Rondane» av Aasmund Olavsson Vinje, tonesatt av Edvard Grieg. Innspillingen foregår i Granvin kirke, strategisk plassert midt i stridens kjerne i Hardanger. Noen av intervjuene med artistene er foretatt utendørs, og vi får se fine bilder fra fjorder i Hardanger. Dette er en veldig symbolsk mettet iscenesettelse, og samlet sett kan man si at det hersker en veldig nasjonalromantisk stemning i reportasjen. Både valget av tradisjonell norsk folkemusikk av nynorskmannen Aasmund Olavsson Vinje og den verdensberømte vestlandske komponisten Edvard Grieg, valget av Hardanger og Granvin kirke som scene og ikke minst valget av artister, en rekke folkekjære musikere som stiller opp gratis i en hel uke for en sak de vil kjempe for. Og naturligvis med Herborg Kråkevik i spissen, fra Jondal i Hardanger. Med sangtitler som «Våkenatt for Hardanger», «Når det blomstrer i Hardanger», «No ser eg atter slike fjell og daler» og «Sørgemarsj for Hardanger» er det tydelig at lite er overlatt til tilfeldighetene. Også TV2 kjører på med det samme nasjonalromantiske tilsnittet: Reportasjen åpner med scenen der vi hører Kråkevik synge i kirken. Deretter sier reporterstemmen: «I en fjordarm langt inne i Hardangerfjorden skapes det vakker musikk». Det skal ikke være tvil om hvor vi befinner oss. Etter hvert, og samtidig som Kråkevik forteller at Hardanger henger på Nasjonalgalleriet, beveger kameraet seg ut og vi får se et typisk Hardangerutsnitt med fjord og fjell. Deretter er det tilbake til kirken. Reportasjen avsluttes med at Kråkevik stiller spørsmålsteget ved behovet for strøm til bergensregionen, samtidig som vi ser bilder av en musiker som spiller hardingfele.

Det som er felles for alle artistenes begrunnelser om deres deltakelse, er at de omtaler Hardanger som noe helt særegent i norsk sammenheng. Hardanger er ikke et hvilket som helst område med flott natur. Det er noe helt spesielt og unikt; det er uerstattelig. Og dette ødelegges med en luftlinje. Denne symbolske betydningen kommer spesielt tydelig frem når Kråkevik uttaler at Hardanger ikke er et sted i Hordaland, men at det henger på Nasjonalgalleriet.

En indikator på det folkelige engasjementet på denne tiden kan være å se på Bevar Hardangers Facebook-side. I månedsskiftet juli/august har den 38 000 tilhengere (NTBtekst, 01.08.2010), under to uker senere hele 90 000 (VG Nett, 13.08.2010). Så flater veksten ut, og har i slutten av oktober 105 000 følgere (Klassekampen, 28.10.2010). I skrivende stund (15.

april 2013) har siden fortsatt over 125 000 tilhengere (Bevar Hardanger, udat.), noe som er mer enn Ap, Høyre, Frp, Venstre og SV sine Facebook-sider *til sammen*. Som jeg nevnte tidligere har organisasjonen lagt ut noen manipulererte bilder på sidene sine, og nå som disse har blitt eksponert for flere tittere er dette et passende tidspunkt i analysen å se nærmere på disse. Ett av dem er en manipulert versjon av «Brudeferden i Hardanger», et av de mest kjente maleriene fra den norske nasjonalromantikken. Men denne versjonen er ikke like idyllisk som originalen, malt av Adolph Tidemand og Hans Gude: På den ene siden av fjorden er det tegnet inn en ruvende mast som strekker seg over halvparten av den vertikale plassen i bildet. Fra den og over fjorden går det kraftlinjer bort til en annen mast som kan skimtes i bakgrunnen. I forgrunnen står et skilt, som også er nytt i denne 2009-versjonen av bildet, med et lyn-symbol (for høyspenning) og teksten «Høyspenning livsfare».

I et annet ser vi et typisk postkortmotiv fra Hardanger; i bakgrunnen er det snødekte fjell, foran er det grønne, skogkledte åser. Midtpartiet preges av speilblankt vann, og i forgrunnen er det en frodig busk, og et skilt med teksten «Epler selvplukk», som spiller på Hardangers tradisjon som et av Norges viktigste områder for frukt dyrking. I en manipulert versjon av det samme bildet hersker en langt mer dystopisk stemning: de grønne og friske fargene er tonet kraftig ned, og himmelen har plutselig blitt skyfull. Over vannet går en kraftlinje som blir tatt imot av digre kraftlinjer på andre siden av fjorden. Skiltet som tidligere kunne lokke med selvplukkede epler har nå blitt erstattet med et lyn-symbol og påskriften «Høyspenning livsfare». Bildene er tydelig overdrevet og manipulert for å statuere et poeng, snarere enn å skulle vise hvordan det virkelig vil bli seende ut der mastene skal bygges. Dette har Bevar Hardanger også selv innrømmet (NRK Hordaland, 17.11.2009).

Denne nasjonalromantiske bakgrunnsfortellingen om Hardanger som et unikt, verneverdig og uberørt område skapte kulturell forlengelse til publikum i langt større grad enn det teknisk-vitenskapelige perspektivet. Christine Hansens har i sin artikkel «Hardangersaken og visualiseringen av et nasjonalt landskap» vist at hvilke typer motiv som har blitt foretrukket for å representere Hardanger i kunst har endret seg. «I 1968 kunne man selge postkort fra Hardanger der severdigheten var et dampende, forurensende smelteverk. Ti år senere var det umulig» (Larsen, 2008 i Hansen, 2012: 255). Dette setter Hansen i sammenheng med det økende miljøengasjementet på 70-tallet, som endret folk sin holdning til store industriallegg og dets konsekvenser for naturen. De nasjonalromantiske motivene har overtatt representasjonen av Hardanger, og Hansen mener at nordmenns syn på området er

påvirket av dette faktum. Om man følger Hansens resonnement kan man si at den kulturelle fortellingen om Hardanger som uberørt område har styrket seg siden 70-tallet.

Jeg vil også trekke inn et funn som ble gjort i en studie av norsk miljøvernorganisering (Bortne m.fl., 2001:83-84). Av et representativt utvalg av befolkningen svarer 65 % at de er enig i å «verne storslått natur ettersom dette er til det beste for menneska»¹⁵. Blant miljøvernerne er tilsvarende andel 60 %, noe som betyr at befolkningen jevnt over vil verne landskap i større grad enn miljøvernerne. Forskjellen er ikke stor, men den er kanskje motsatt av det man intuitivt ville trodd på forhånd. Det kan være et utslag av at landskapsvern er en forestilling som står sterkt i det norske folk, mens miljøbevegelsen er opptatt av mer alvorlige natursaker.

Å trekke veksler på den nasjonalromantiske naturvern-representasjonen gjorde det enklere for luftlinjemotstandernes å skape kulturell forlengelse til publikum, som igjen identifiserte seg med motstanderne. Videre kan vi se nærmere på skriptets betingelser for suksess for å undersøke hvorfor de har lyktes så langt i dramaet: 1) Kognitiv simplifisering: Sakens kompleksitet forenkles for å få frem enkle poeng. For eksempel har luftlinjemotstanderne til stadighet fremstilt det som et faktum at reising av luftlinje = ødeleggelse av Hardanger. Det finnes ingen mellomting. De binære kodene struktureres rundt dette: Motstanderne er helter som vil bevare Hardanger, mens regjeringen er onde, umoralske og vil ødelegge naturen. Hardanger er et hellig naturområde, mens luftlinjen vil representere innsetting av det profane i det hellige. 2) Tid-rom-kompresjon: Den første fasen av dramaet er svært intens og kortvarig, mye skjer på liten tid. 3) Moralsk antagonisme: Den kognitive simplifiseringen medfører en koding av hvem som er på den riktige og gale siden. Riis-Johansen og regjeringen blir fremstilt som de store antagonistene, og har blitt anklaget for mye. De er udemokratisk, tar ikke hensyn til lokalbefolkningen, er maktarrogant, og skjuler sine egentlige motiver for å bygge luftlinjen, som er profitt gjennom eksport av kraft via luftlinjen. 4) Plot-tvister: Alexander (2006: 62) skriver at gjennombruddet for et drama gjerne forårsakes av en aktør som med hensikt vil demonstrere makt. Vedtaket 2. juli starter på denne måten, og skaper enorm interesse for dramaet over natten. Den flyvende starten holder dramaet i gang av seg selv, det går i sitt eget høye tempo inntil regjeringen bestemmer seg for å få en uavhengig vurdering av sjøkabelalternativet.

¹⁵ Den presise ordlyden i påstanden er: «Vi må beskytte storslått natur fordi den tilfredsstillers menneskenes behov for rike naturopplevelser.» (Bortne m.fl., 2001: 83, fotnote 110).

4.3.2 «Gnål fra periferien»

Men dramaet har ytterligere en dimensjon, som har vært mindre visuelt synlig og mindre artikulert i debatten. Dette har jeg valgt å kalle sentrum-periferi-dimensjonen. Et eksempel der dette kommer til overflaten er 12. november 2010: Ordfører i Kvam, Astrid Farestveit Selsvold (Sp), blir spurt om man i Hardanger er generelt mot endringer: «Hehe, vi er slett ikkje i mot endringar. Men vi likar ikkje endringar som kjem utanfrå.» (BT.no, 12.11.2010). Lokalpolitikerne føler at de har blitt overkjørt av sentralmakten i hovedstaden, og dette forklarer også nedleggelsene av flere lokale partilag i Hardanger bedre enn selve naturvernsdiskursen i seg selv. Den 14. juli 2010 sier formann i Granvin Ap, Bjørn Inge Folkedal, følgende til NRK: «Som lokalparti i Hardanger føler vi ikke at vi har blitt hørt i denne saken. Vi er vant med å gå på politiske tap, men denne kampen synes vi ikke var rettferdig» (NRK Hordaland, 14.07.2010). Dette er et typisk utsagn som representerer perspektivet. Få sier direkte at de er mot vedtaket *fordi* det er gjort av sentralmyndighetene, men de setter det heller inn i en sammenheng om at prosessen har vært urettferdig og udemokratisk. Uavhengige aktører makter i større grad å sette ord på dette, slik forsker ved Rokkansenteret Jacob Aars gjør på VG Nett 5. august 2010. Han forklarer: «Folk på Vestlandet konkluderer med at Arbeiderpartiet er sentralistiske og maktarrogante.» Og videre: «(...) Det er en tradisjonelt viktig konfliktlinje som aktiviseres i denne saken, nemlig konflikten mellom sentrum og periferi. Konfliktlinjen er bygget inn i regjeringssamarbeidet fordi Senterpartiet er utkantens forsvarer» (VG Nett, 05.08.2010). Akkurat her ligger det tilsynelatende et paradoks, siden det er nettopp Senterpartiets statsråd Riis-Johansen som står bak vedtaket luftlinjemotstanderne mener går på akkord med periferiens interesser. Forklaringen ligger i at Riis-Johansen selv mener han har ivaretatt periferiens hensyn. Bergen trenger sikrere strømforsyning, og i forhold til Oslo er Bergen periferi. Men det hjelper lite så lenge luftlinjemotstanderne ikke anerkjenner behovet for strømforsyning til bergensområdet. Hardanger-saken føyer seg også inn i en rekke andre saker på denne tiden der Vestlandet føler seg overkjørt av Oslo, for eksempel den mye omtalte «månelandingen» på Mongstad som stadig blir utsatt¹⁶, nedleggelse av viktige tjenester på lokale sykehus¹⁷, utsettelse av heving

¹⁶ Se f.eks. <http://www.dagbladet.no/2010/05/01/nyheter/innenriks/grasskraftverk/miljo/11534626/> (Dagbladet.no, 01.05.2010) [Link sjekket 31.05.2013]

¹⁷ Se f.eks. ' - Frys nedleggelsesprosesser', VG s. 12, 07.04.2010.

av ubåtvraket ved Fedje¹⁸, og det stadig tilbakevendende temaet om manglende bevilgninger til Bergensbanen til fordel for utbygging av intercity-nettet på Østlandet¹⁹. Alle disse sakene kan legge seg inn i vestlandspublikummets minne og påvirke deres mottakelse av Hardanger-saken.

Sentrum-periferi-dimensjonen er også en kulturell representasjon lik linje med den nasjonalromantiske. I Norge har motkulturene historisk sett stått sterkt i distriktene og representert en motvekt til den sentrale makten. Dette har vært særlig fremtredende på Vestlandet (og Sørlandet), der både målbevegelsen, avholds- og forbudsbevegelsen og religiøse fundamentalistbevegelser har vokst frem som reaksjoner på radikaliserende, sentrale krefter (Rokkan, 1989). Etersom motkulturene har vært representert av partier som KrF, Venstre og Bondepartiet/Sp betyr det også at Ap tradisjonelt har hatt liten oppslutning på Vestlandet. Selv om Riis-Johansen representerer Sp er det primært en Arbeiderparti-ledet regjering han symboliserer, og dermed blir også Stoltenberg antagonist i dramaet. Flere ganger har de krevd statsministerens, og ikke olje- og energiministerens, nærvær i Hardanger for å stå til rette for luftlinjen.

Hardanger-saken er preget av interdiskursivitet, altså at flere diskurser opererer innenfor samme diskursorden. Foreløpig er det slått fast at naturvernsdiskursen kjemper mot den teknisk-vitenskapelige diskurs. Nå melder sentrum-periferi-diskursen seg på som en tredje. I dette tilfellet overlapper den med naturvernsdiskursen, fordi naturen er et politisk symbol for periferien. Naturvernerne vil bevare Hardanger på grunn av naturen i seg selv, mens innenfor sentrum-periferi-dimensjonen vil man bevare Hardanger mot inngrep utenfra. Det handler også om å ivareta lokalsamfunnets²⁰ egeninteresser. I akkurat denne saken slår diskursene seg sammen fordi de kjemper for et felles mål: å hindre utbygging av luftlinjen.

Sammen danner diskursene en sterk front mot det teknisk-vitenskapelige perspektivet. Særlig når aktører fra andre siden av sentrum-periferi-aksen heller bensin på bålet: 6. august 2010 bestemmer professor og maktekspert Iver B. Neumann for å kaste seg inn i diskusjonen. Han karakteriserer oppstyret i Hardanger som «gnål fra små grupper i periferien» (NRK, 06.08.2010), en periferi han mener er oversubsidiert fra hovedstaden. Dette utløste mye harme og en debatt om hvor landets verdiskapning egentlig foregår. Som østlending føyer han seg

¹⁸ Se f.eks. 'Regjeringen hvor alt blir utsatt'. VG s. 4, 06.03.2010.

¹⁹ Se f.eks. 'Mørkt for Bergensbanen' BT s. 14, 12.05.2010.

²⁰ Sentrum-periferi-diskursen har spesielle implikasjoner innen norsk natur-/miljø-vern, kalt *lokalsamfunnperspektivet* (Bortne m.fl., 2001). Dette vil bli grundigere drøftet i neste analysekapittel.

samtidig inn i den vestlandske forestillingen om det arrogante Østlandet. Slik gjør han også Jens Stoltenberg og regjeringen en bjørnetjeneste, siden publikum kanskje vil oppfatte Neumann og regjeringen som to allierte aktører.

4.3.3 *Monsterbroen i Hardanger*

Samtidig som debatten om kraftlinjen raser er noe stort under bygging i Eidfjord, få kilometer unna luftlinjens planlagte trasé. Det er Hardangerbrua, som skal bli Norges lengste hengebro med et spenn på nesten 1400 meter. Brotårnene på hver side av fjorden rager 201,5 meter over bakken – det er over 4,5 ganger så høyt som de høyeste mastene vil bli (Bergens Tidende, 21.09.2012). Broen skal krysse tvers over Eidfjorden, den innerste delen av Hardangerfjordens hovedløp. Den vil utvilsomt bli meget synlig og ruvende i landskapet. Men her er det ingen demonstranter med plakater og t-skjorter. I forbindelse med at saken om Hardangerbrua skulle opp til behandling i Stortinget i 1996 møtte det opp over 200 hardangerkvinner iført bunad – de var der for å vise sin støtte *for* broen (Bergens Tidende, 11.06.1996). Den gang ble forslaget nedstemt, men kampen fortsatte helt til broen ble vedtatt i Stortinget i 2006, til stor jubel fra de oppmøtte bunadskledde hardingene (VG Nett, 28.02.2006). Hardangerbrua var sterkt ønsket lokalt. Interessegruppen «Aksjon Hardangerbru» (udat.) hadde ifølge tall på sine nettsider 1524 betalende medlemmer da broen ble vedtatt. I motsetning til debatten rundt luftlinjen har naturvern-diskursen vært bortimot fraværende. Kun enkelte aktører som SV (Bergens Tidende, 03.03.2006) og Naturvernforbundet (08.02.2006) frontet motstand, men det ga aldri nok gjenklang i befolkningen til å vekke det helt store, folkelige engasjementet. Også i denne kampen kjempet SV forgjeves mot sin egen regjering. En forklaring på den manglende motstanden mot det naturinngrepet broen representerer, kan være at den er ønsket av lokalbefolkningen. Den vil tjene Hardanger, og her spiller *lokalsamfunnsperspektivet* inn. Luftlinjen er ikke ønsket lokalt fordi den ikke vil tjene lokalområdet, som mange av motstanderne hevder, og det er den viktigste forskjellen mellom de to naturinngrepene. Den profilerte mastemotstanderen og Ulvik-ordfører Mona Hellesnes er tilhenger av broen, og opptrer i et portrettintervju i BT i september 2010. Her legitimerer hun dette tilsynelatende paradokset:

«Det er en enorm forskjell på en bro på 1,3 kilometer som vil gi et positivt bidrag til regionen og en 92 kilometer lang trasé med kraftlinjer som bare skal frakte elektrisk kraft ut fra regionen og ikke gi noe tilbake. Dessuten er inngrepet i naturen mye større med mastene. De skal ikke bare sette opp master, de skal rydde 40 meter i bredden under linjen. Det er et enormt inngrep. Det er aldeles forferdelig. Å

sammenligne det med en bro som vil gjøre tingene lettere for oss her i Hardanger.» (Bergens Tidende, 25.09.2010)

Hellesnes mener altså er det greit med betydelige inngrep i Hardangernaturen, så lenge Hardanger selv ønsker og har nytte av det. Hardangerbrua ble sjelden fremstilt som ødeleggende for Hardanger-naturen, og naturverndiskursen kom aldri ordentlig på dagsordenen. I saker som Hardanger-brua burde egentlig naturverndiskursen og sentrum-periferi-diskursen kommet i konflikt med hverandre. Men sistnevnte trumfer naturverndiskursen, og det blir mer tydelig at denne ikke står sterkt alene. I luftlinjesaken derimot, har de to virket sammen og skapt et enormt engasjement. Det manglende naturvernengasjementet mot Hardanger-brua kan også slå tilbake på motstanderne, som kan bli oppfattet som inkonsekvente. Men mastemotstanderne har fortsatt et solid grep om folket på bekostning av Riis-Johansen, Stoltenberg og regjeringen. At de nå vil ha uavhengig vurdering av sjøkabelalternativet er som brannslukkingsarbeid å regne fra sistnevntes side, og har ikke beroliget de mest engasjerte motstanderne. De frykter at plot-tvisten bare er et spill for galleriet, og forbereder seg på å fortsette dramaet med nye symbolladde sosiale opptredener.

4.3.4 Jens på Hardanger-besøk

Den 27. september er det endelig klart for en direkte konfrontasjon mellom de to partene. Jens Stoltenberg skal endelig oppfylle ønsket om å besøke Hardanger etter vedtaket. Endelig får vi hovedaktørene i begge leire på samme scene, men luftlinjemotstanderne er på hjemmebane. Dette er hardingenes sjanse til å få enda mer oppmerksomhet om saken, samt å vise Stoltenberg hvor stor motstanden mot mastene faktisk er i Hardanger. Samtidig gjør Stoltenbergs nærvær at media vil sette sitt søkelys på hva som vil skje i Hardanger, noe mastemotstanderne kan utnytte ved å bruke hele området som åsted for nye sosiale dramatiseringer og håpe disse blir kringkastet ut i det ganske land. Konklusjonen av rapportene fra de uavhengige utvalgene er ikke gitt, og uansett hva utfallet blir er det regjeringen som til slutt har det endelige ordet. Derfor må motstanderne benytte anledningen som best de kan for å overbevise både Stoltenberg og folket. Ved å befeste grepet om folket vil de gjøre det enda vanskeligere for regjeringen å velge luftlinje fremfor sjøkabel.

Hendelsen dekkes av de fleste riksdekkende medier, som VG, NRK, TV2 og Dagbladet. I Dagsrevyen samme dag oppsummeres Stoltenbergs Hardanger-turné. Innslaget

viser en statsminister på full fart rundt om i Hardanger (NRK, 27.09.2010). Med seg har han statssekretær Per Rune Henriksen i OED og helse- og sosialminister Anne-Grete Strøm-Erichsen. Det første vi ser er at han håndhilser på en av flere personer kledd i Hardangerbunader. Deretter besøker han Sima kraftverk, Ulvik og Granvin. Alle stedene møter han mange mennesker, og underveis på sin ferd støter han på flere symbolske markeringer. Under et intervju med NRK utenfor Sima kraftverk kommer plutselig en fallskjermhopper dalende ned fra himmelen, iført Vossabunad. Stuntet ble utført for å skaffe oppmerksomhet rundt budskapet hans, som er å utsette byggearbeidene inntil de uavhengige valgene har levert sine rapporter (BT.no, 27.09.2010). Litt senere på turen må Stoltenbergs bil stoppe opp for to kvinner som har plassert seg strategisk midt i en fotgjengerovergang. Både NRK Hordaland (27.09.2010) og Dagbladet.no (27.09.2010) har fotografert det lille opptrinnet, der vi ser at demonstrantene er kledd i Hardangerbunader med sørgebånd på ermene. En av dem har et skilt med påskriften «Snur ikkje Jensemenn får bunaden vår sørgebånd», som de passerer på å få vist til «Jensemenn» idet han endelig får kjøre forbi. Fremme i Granvin møter han også en liten demonstrasjon. Vi ser et tjuetalls demonstranter, kanskje flere, noe som er vanskelig å si på grunn av utsnittet (NRK, 27.09.2010). En del av dem bærer små, signalgule plakater med påskrift: «Hardanger in danger», og en varseltrekant med høyspenttegn på. I tillegg har en av dem en litt større plakat der det står «La Hardanger leve». Men det er ingenting mot det som venter Stoltenberg i Norheimsund, siste stopp på rundturen. På kaien venter hundrevis av demonstranter (VG Nett, 27.09.2010; Bergens Tidende, 28.09.2010). Rundt tjue av dem har kledd seg ut som kraftmaster og står oppstilt på to rekker med tau mellom seg som skal forestille selve kraftledningen. Demonstrantene har forberedt seg med sanger og rop som de fremfører til statsministeren, som «Me treng tunnel, ikke master i vårt fjell» og «Ingen skam å snu». Stoltenberg er sent ute når han ankommer Norheimsund, og går rett forbi demonstrantene uten å stoppe opp og snakke med dem. Dette gjør statsministeren enda mer upopulær og utløser en stor pipekonsert, før publikum begynner å rope «Jens! Jens! Jens!» for å kalle ham ut (TV2.no, 27.09.2010). «Dette er jo bare toppen av arroganse at han passerer rett forbi på den måten der. Det er svært skuffende», sier Audun Klyve Gulbrandsen, en av demonstrantene, til NRK. Så setter Dagsrevyen over til direktesending fra demonstrasjonen i Norheimsund. To timer er gått siden Stoltenberg gikk inn til møtet, og de fleste demonstrantene har nå gått hjem. Kun de mest tålmodige venter fortsatt. De står bak et gjerde og roper taktfaste slagord som: «Ingen skam å snu!» og «Jens kom ut!». Noen er utstyrt med plakater, både de samme gule som demonstrantene i Granvin

hadde, og et stort med påskrift «Nei til monsternaster i Norheimsund». Noen har på seg den samme t-skjorten med høyspentmaster som jeg tidligere har beskrevet. Et par av demonstrantene som roper er riktignok så unge at de neppe har satt seg inn i komplekse politiske spørsmål, men de er ikke mindre engasjerte av den grunn. Stoltenberg kommer til slutt ut til de gjenværende demonstrantene, og får overlevert 18.810 underskrifter av Synnøve Kvamme.

Formålet med demonstrasjonene er flere: For det første vil hardingene vise Stoltenberg hvor stor motstanden er lokalt. For det andre forsøker de gjennom all symbolbruken å trekke veksler på det nasjonalromantiske naturvernskriptet, og skape en kulturell forlengelse til folket gjennom dette. Den tredje grunnen er mer pragmatisk; demonstrantene krever at byggearbeidene som allerede er iverksatt, skal stanses. En ti kilometer lang del av kraftlinjen skal uansett bli luftspenn uavhengig av om det blir sjøkabel eller ikke (BT.no, 19.10.2010), og regjeringen regner derfor ikke denne som omstridt. Likevel vil demonstrantene at regjeringen utsetter arbeidene til de uavhengige utvalgene har sagt sitt.

Stoltenberg og regjeringens besøk i Hardanger kan forstås som nok et forsøk på å gjenvinne den lave tilliten i folket generelt og i Hardanger spesielt. Stoltenberg innfrir lokalbefolkningens krav om å komme til Hardanger, og når han først er der, gjør han en lynturné og viser seg i flest mulig av de berørte kommunene. Dette står i sterk kontrast til de tidligere opptredenene som har foregått i anonyme auditorier. Han forsøker å tegne et bilde av seg selv som en folkets mann, en som er villig til å lytte til lokalsamfunnets behov. På den annen side kan han ha blitt oppfattet som arrogant da han turte rett forbi demonstrantene i Norheimsund. Det er opp til folket å avgjøre om Stoltenbergs opptreden i Hardanger var vellykket. Den symbolske kampen pågår fortsatt intenst mellom partene i konflikten. Men nå nærmer det seg vinter, og saken går inn i en rolig fase mens de uavhengige utvalgene gjør sitt arbeid, og byggearbeidene tar vinterpause.

4.4 Fase 3 – Sivil ulydighet og tapt kamp

I den tredje fasen av det sosiale dramaet om «monsternastene i Hardanger» ser vi tendenser til at konflikten tilspisses mellom de impliserte aktørene, stemningen blir mer anspent og alvorlig. I oktober 2011 skal byggearbeidene med luftlinjen påbegynnes i det partiet av

traseen der det uansett skal komme luftspenn, uavhengig av om det blir sjøkabel eller ikke. Reisningen av mastene skal egentlig starte 18. oktober, men må utsettes på grunn av demonstrasjoner organisert av Bevar Hardanger. De har satt opp telteir på Kvamskogen der de blokkerer Statnetts utstyr (NRK Hordaland, 18.10.2010). Terje Riis-Johansen svarer samme dag med å minne aksjonistene på at folk i Bergen trenger strøm, et forsøk på å gi dem dårlig samvittighet og ansvaret dersom det skulle bli strømbrydd i bergensområdet (NRK, 18.10.2010). Men allerede neste dag har aksjonistene forduftet, og byggingen av mastene starter opp (NRK Hordaland, 19.10.2010). Aksjonistene ønsket nok med dette å vise Statnett og regjeringen at de mente alvor med truslene om sivil ulydighet. De innser at de ikke kan hindre luftlinjen, og lot derfor Statnett bygge allerede neste dag. Aksjonen kan derfor karakteriseres som et uskyldig maktspill, der aksjonistene først og fremst vil markere seg og vise at de er der. Statnett foretok seg heller ingenting selv om de ble hindret i å utføre sitt arbeide. Foreløpig er stemningen noe avventende, det virker som om partene tar og føler litt på hverandre i konfrontasjonens tidlige fase.

4.4.1 Overtaket glipper

I løpet av senhøsten og vinteren 2010/11 skjer det lite i saken. Den blir lite dekket i media, og både regjeringen, aksjonistene og folket venter på at de uavhengige utvalgene skal komme med rapportene, og anleggsarbeidene har tatt vinterpause. Likevel kommer det flere indikasjoner på at luftlinjemotstandernes støtte hos folket kan være i ferd med å glippe. I en undersøkelse gjennomført av TNS Gallup (2010a) publisert 7. oktober viser at 55 % av de spurte vil ha kraftlinje i Hardanger, mens 25 % er mot. Det er imidlertid to aspekter ved denne undersøkelsen som er viktig å merke seg. For det første spesifiserer ikke undersøkelsen om det er de spurtes holdning til luftlinje eller sjøkabel som er undersøkt, «kraftlinje» er det benyttede begrepet. For det andre er undersøkelsesenheterne *strømkunder*, og det kan derfor tenkes at de jevnt over er mer positive til tiltak som vil sikre deres strømforsyning, og mer bevisst rundt dette temaet som kanskje ikke er like aktuelt for andre grupper. Tallene kan derfor ikke sammenlignes direkte med de undersøkelsene som tidligere er referert til. Samtidig kan de også tolkes på flere måter, for eksempel svarer 73 % at de er positive til bygging av nye kraftlinjer dersom det gir økt bruk av fornybar energi. Likevel er det 20 prosentpoeng færre som er positive til kraftlinjen Sima-Samnanger, som viser at akkurat denne kraftlinjen er mer upopulær enn andre. Undersøkelsen ble gjennomført før aksjonene i

Hardanger, og resultatene er ikke påvirket av disse²¹. TNS Gallup (2010b) utfører samme undersøkelsen jevnlig, i neste utgave fra desember 2010 kommer det frem at det nå er 66 % som støtter kraftlinjen, en økning på 11 prosentpoeng.

20. desember dukker det opp en ny meningsmåling som BT (20.12.2010) har foretatt. Nå svarer én av fire at de er positive til luftlinjer, mot én av ti i august. Dette er en økning fra 10 % til 25 %, og bekrefter mistanken om at motstanden mot mastene er synkende.

En siste interessant meningsmåling er gjort av Sentio for avisen Nationen (07.02.2011). De har utført to identiske spørreundersøkelser foretatt med en ukes mellomrom, en før og en etter at utvalgsrapportene ble lagt frem 1. februar 2011. Det kommer frem at 51,5 % av de spurte støtter luftkabel i den første, mot bare 43,3 % i den andre, samtidig som oppslutningen rundt luftlinjealternativet øker med 2,7 prosentpoeng. Sjøkabelalternativet har mistet 8,2 prosentpoeng på en uke, og taper oppslutning i samtlige landsdeler. Siden luftlinjealternativet kun har økt med 2,7 prosentpoeng, kan noe av denne endringen forklares med at rapportene også har fått stadig flere til å støtte «det tredje alternativet», som er oppgradering av det eksisterende strømmettet.

Samlet viser disse undersøkelsene fra oktober 2010 til februar 2011 at den folkelige motstanden mot mastene har sunket betraktelig. Årsakene til dette kan være mange. Motstanden fra sentrum-periferi-fortellingen, som var grunnet i udemokratisk og sentralistisk, arrogant styring av myndighetene, ble imøtekommet av regjeringens strategi med å gå inn for uavhengig utredning, og statsministerbesøket i Hardanger. Kritikken fra naturvern-diskursen falt på stengrunn på grunn av Hardangerbruas paradoksale natur. Motstandernes nasjonalromantiske skript fungerte en stund, men nå kan de se ut til at motdramatiseringene begynner å virke og folket får et mer nyansert syn på saken. Andre faktorer kan være en lang og kald vinter, som har fungert som en påminnelse for folket til å prioritere sikker strømforsyning og lavere strømpriser. Spørsmålet er om tendensen vil vedvare. Nådde motstanden mot mastene sitt høydepunkt sommeren 2010, eller vil den vil blusse opp igjen når byggearbeidene starter opp igjen til våren? Mye avhenger av at motstanderne klarer å bringe inn nye momenter i saken, ved å gjennomføre nye vellykkede dramatiseringer. Utviklingen i et sosialt drama avhenger blant annet av «twisting and turning» (Alexander, 2006: 62), eller en dramaturgi som gjør at spenningen opprettholdes. Dette kan skje ved at

²¹ I samme undersøkelse refereres det også til en meningsmåling fra 1981 der 77 % av befolkningen støttet utbygging av Alta-vassdraget, som ikke er en sak med spesielt positivt fortegn. Dette viser at oppfatningen av en sak kan endres over tid.

saken tar uventede vendinger, eller at nye momenter kommer inn. Nå er det eneste spenningsmomentet knyttet til hva de uavhengige utvalgene vil komme fram til.

4.4.2 Regjeringens nådestøt

31. januar 2011, dagen før rapportene blir offentliggjort, får vi det første hintet: NRK (31.01.2011a) melder at utvalgene skal ha konkludert med at sjøkabler blir dyrere og vanskeligere enn først antatt. Siden sjøkabelalternativet så langt har blitt avvist av regjeringen på grunn av den høye kostnaden, ser det mørkt ut for motstanderne. Dagen etter overleveres rapportene til regjeringen, som skal bruke en måned på å ta disse til etterretning. 23. februar arrangeres det åpen høring om utvalgsrapportene. Det viser seg at de fleste innspillene er positive til luftlinje, mens sjøkabel og «det tredje alternativet» (oppgradering av eksisterende strømnnett kombinert med fjernvarme og lokal kraftproduksjon) får like mye støtte (NRK Hordaland, 23.02.2011). Det blir enda tydeligere at stemningen har snudd, også blant de involverte partene, noen av dem har til og med skiftet standpunkt. Hordaland Ap gjør helomvending og er nå positive til luftspenn (NRK Hordaland, 19.02.2011), det samme gjør Eidfjord kommune (BT.no, 23.03.2011). Motstanden mot luftlinjen er i oppløsning.

1. mars kommer nådestøtet: under en pressekonferanse proklamerer Riis-Johansen at regjeringen går inn for luftlinje, sjøkabelalternativet droppes. Ifølge olje- og energiministeren er det fullt gjennomførbart å legge sjøkabler, men det blir for kostbart, tar for lang tid, og er dessuten for vanskelig og tidkrevende å reparere dersom det oppstår feil. Videre avfeier også Riis-Johansen både alternativene spenningsoppgradering og energieffektivisering. Argumentene for luftlinje er de samme som før.

To dager senere kommer meldingen om at olje- og energiminister Terje Riis-Johansen, som sammen med Jens Stoltenberg er mastemotstandernes store antagonist, trekker seg som statsråd (NRK, 03.03.2011). Den offisielle begrunnelsen er at han ønsker å stille til valg som fylkesmann i Telemark. Kanskje er det en ærlig og oppriktig begrunnelse, men siden det skjer bare to dager etter regjeringens endelige konklusjon er det vanskelig å unngå spekulasjoner om tidspunktet er tilfeldig valgt. Striden om monsternastene i Hardanger har nok vært slitsom for Riis-Johansen. Det er tenkelig at han egentlig ønsket å gå av tidligere, men bestemte seg for å sitte inntil den betente Hardanger-saken var avgjort. Slik vil regjeringen sikre at hans etterfølger, Ola Borten Moe (Sp), kan starte sitt virke som olje- og energiminister med blanke ark, uten å arve vanskelige og uavklarte saker. Byttet av minister kan gi positive utslag for

regjeringen, siden Riis-Johansen ved å tre av tar mye av det politiske ansvaret for kraftlinjen med seg ut av stillingen. Som en av de to hoved-antagonistene får luftlinjemotstanderne nå en person mindre å rette sinnet sitt mot. Uansett er det folkelige engasjementet på nedadgående kurve, for rapportene fra de uavhengige utvalgene ser ikke ut til å ha tent noen ny gnist i folket. Regjeringen ser ut til å ha full kontroll over det sosiale dramaet om monsternestene. Samtidig har de etter framleggelsen av rapportene fått hjelp fra uventet hold. En fjerde diskurs entrer nemlig scenen med stor kraft. Et eksempel på det: 1. februar erklærer AUF-leder Eskil Pedersen (Pedersen, VG, 01.02.2011; VG Nett, 01.02.2011) enkelt og greit «Ja til mastene!» i et leserinnlegg i VG. Det gjennomgående argumentet er at bygging av luftlinjen vil representere satsing på fornybar energi. «Klimahensynet er viktigere enn de lokale ulempene som et naturinngrep kan gi», heter det fra Pedersen. Som jeg viser i neste analysekapitlet er ikke Pedersen alene om å fremme synspunktet på dette tidspunktet; han har flere av miljøvernorganisasjonene i ryggen, med Bellona og ZERO som de mest markante. Ved å dra klimahensynet inn i debatten som øverste prioritet settes saken plutselig i et annet perspektiv. Før har saken hatt en lokal karakter, det har handlet om vern av natur og lokale interesser mot storsamfunnets behov. Nå blir perspektivet større. Klimaproblemet er globalt, og forkjemperne for luftlinjen kan nå håpe på at publikum anerkjenner dette som viktigere enn å bevare naturen og lokalsamfunnets interesser i Hardanger. Det generelle begrepet «monsternest» blir til og med forsøkt omdøpt til «miljømaster» ved flere anledninger (Pedersen, VG, 01.02.2011; NRK, 31.01.2011b). Dermed melder miljøverndiskursen seg på i dramaet med full styrke, og gir støtte til å bygge luftlinjen fordi det regnes som et klimavennlig tiltak. Rett nok har diskursen blitt artikulert tidligere, for eksempel i BT (Bergens Tidende, 05.07.2010) bare tre dager etter vedtaket. Men den ble overdøvet av det følelsesmessige engasjementet fra de andre diskursene, og fikk ikke gjennomslag i debatten før tidlig i 2011.

I begynnelsen av mai 2011 trappes anleggsarbeidene med luftlinjen opp igjen etter vinteren, mens demonstrantene på sin side varsler at de kommer til å trappe opp demonstrasjonene (NRK Hordaland, 01.05.2011). 2. mai rapporterer NRK Vestlandsrevyen (NRK Hordaland, 02.05.2011) fra anleggsområdet: Håvard Gjerde, aksjonsleder for Hardangeraksjonen, intervjues på en byggeplass. Han sier han ikke er der for å demonstrere, bare observere, og fremstår som en svært enslig representant for motstanderne. Eneste tegn til motstand bortsett fra ham, er at noen har tagget «monster» og «Jens ødelegger Kvam» på containerne som inneholder utstyr til bygging av mastene. Motstanderne virker ikke særlig

godt organiserte, og Gjerde virker heller ikke særlig sterk i troen på at mastene kan stanses når han uttaler at: «det er kanskje naivt...og...men naivitet det kan komme godt med iblant...og...mastene de kan demonteres like lett som de kan monteres». Men aksjonslederen varslers likevel at det blir aksjoner fremover og at de skal «lage trøbbel og vanskeligheter for dette byggeprosjektet og vise Arbeiderpartiet og deres støttespillere at vi ikke finner oss i dette». Etter denne litt tafatte opptreden sitter man igjen med en følelse av at motstanderne er desillusjonerte, og aktøren fremstår ikke som veldig troverdig med sine trusler. Det lyser ikke akkurat entusiasme eller vilje av aksjonslederen. Men han skal likevel vise seg å holde ord: tre uker senere, 23. mai, melder NRK Hordaland (25.05.2011) at demonstrantene har satt opp teltleir på et punkt langs traseen der det skal bygges en kraftmast. Først to uker etter kommer en videoreportasje fra teltleiren.

4.4.3 Verdig resignasjon

NRK Vestlandsrevyen 6. juni: reportasjen innledes med tradisjonelle norske folketoner framført på en hardingfele. Etter hvert får vi se at musikken spilles av en demonstrant som befinner seg inne i en lavvo. Lavvoen er plassert på et mastepunkt på Kvamskogen, der en av monsternastene skal settes opp. I teltet befinner det seg 8-9 personer. Ifølge reporteren har de hindret anleggsarbeidet. Aksjonsleder Synnøve Kvamme betegner dette som «en stor seier for oss» og at det betyr mye for demonstrantene. Reporterstemmen kan videre fortelle at Statnett ikke lar seg stanse av aksjonistene, men heller prioriterer arbeid andre steder i traseen. Deretter følger et intervju med lensmannen i Kvam og Samnanger, som også har en avventende holdning til aksjonistene. Til sist intervjues Kvamme i lavvoen igjen, der hun uttaler følgende: «Alle vi som sitter her er i hvert fall villige til å gå til sivil ulydighet og bli båret vekk av politiet. Vi mener på ingen måte at vi må gi opp, da, og uansett så må vi jo vise at vi ikke har tenkt å gi oss og at dette inngrepet er uakseptabelt.» Så fades saken ut med de samme tonene som introduserte klippet (NRK Hordaland, 06.06.2011).

Kvamme forsøker her å gi inntrykk av at aksjonistene ikke har gitt opp kampen. Men man får hele tiden inntrykk av at hun ikke lenger tror på det hun selv sier. Gnisten og engasjementet ser ut til å være borte. Bortsett fra hardingfelen og Kvammes stemme er det ingen andre i lavvoen som snakker med hverandre under reportasjen. Stemningen virker dystert, og mange stirrer bare tomt ut i luften. Den lille gjengen ser ikke akkurat ut som en aktør som kan ta opp kampen mot mektige Statnett og regjeringen, og de få som er der ser

slagne og resignerte ut. Hvis man ser denne opptredenen opp mot betingelsene for suksess, fremgår det at aksjonistene gjør noe riktig, mens de feiler på andre punkt. De fortsetter å trekke veksler på det nasjonalromantiske skriptet ved å fortsette med bruken av Hardanger som kulisser, og spilling av hardingfele som gir assosiasjoner til det typisk norske. Men cathexis, den emosjonelle tilknytningen til bakgrunnsrepresentasjonene, mangler. De fremstår som resignerte, og klarer ikke å spille rollen som engasjerte naturvernaksjonister, en reell motstander til regjeringen, på en troverdig og autentisk måte. Sammensmeltingen mellom aktør og rolle feiler. Dessuten har man igjen dette med «twisting and turning», som er et av kravene for et vellykket skript. Aktørene makter ikke å bringe nye moment til skriptet sitt. Alexander skriver: «an authentic script is one that rings true to the background culture» (Alexander, 2006: 59), men her feiler aksjonistene. De virker låst i sin retorikk, mangler perspektiv på bakgrunnsrepresentasjonene, og er mer opptatt av å fortelle «at vi har ikke gitt opp» enn å finne nye momenter som kan gjøre at dramaet tar uventede vendinger. De gjør ikke god bruk av sin opprinnelige bakgrunnsfortelling, selv om innslaget inneholder visse nasjonalromantiske innslag. Likevel klarer de ikke å skape en suksessfull mise-en-scène fordi kravet om sammensmelting av scenen og skriptet feilet. Scenen var på plass, men skriptet forholdt seg ikke på riktig måte til den. Kravet om «twisting and turning» er en logikk som også gjelder i media og hvilke saker de prioriterer. Aksjonen dekkes kun av NRK Vestlandsrevyen og ikke av nasjonale medier, noe som viser at aksjonistene sliter med å tilføre dramaet nye momenter som holder saken varm på nasjonalt nivå. Alt dette vanskeliggjør en kulturell forlengelse til publikum, som derfor heller ikke vil identifisere seg med aksjonistenes opptreden. Den fremstår som lite annet enn et siste, desperat forsøk på å vekke engasjementet hos folket. Men svært lite tyder på at iscenesettelsen lyktes med dette.

Aksjonistene har lovet at de skal fortsette aksjonene, og de skal vise seg å holde ord: utover i juni utvikler det hele seg til en slags katt-og-mus-lek mellom dem og Statnett. De gjennomfører flere vellykkede aksjoner der de forstyrrer Statnett i arbeidet sitt, blant annet ved å blokkere et helikopter som skulle frakte arbeidere ned fra fjellet (NRK Hordaland, 13.06.2011). Statnett svarer enn så lenge med å flytte arbeidet til andre steder i traséen, og unngår på den måten konfrontasjoner (NRK Hordaland, 26.06.2011). Men før eller siden må det komme til et punkt der konfrontasjon er uunngåelig. I starten av juli ser vi tilløp til dramatik. 6. juli befinner demonstrantene seg ved Rong utenfor Voss, der de sperrer for Statnett. De blir bedt om å fjerne seg, men nekter, og Statnett ser seg til slutt nødt til å koble inn politiet. Aksjonistene nekter fortsatt å vike en tomme selv etter at politiet dukker opp, og

må flyttes med makt (NRK Hordaland, 06.07.2011a). Politiet ble også involvert et par uker tidligere, men da hadde aksjonistene fjernet seg før politiet kom fram. Dette er imidlertid første direkte konfrontasjon mellom aksjonister og politi, og saken har nådd en ny grad av alvorlighet. Konflikten er i ferd med å tilspisse seg ytterligere mellom de to partene. Vestlandsrevyen har et kort innslag der vi ser flere demonstranter som må flyttes med makt, blant annet aksjonsleder Håvard Gjerde. Idet han bæres bort av to politifolk og inn i en politibil, løfter han armen med knyttet neve mot kameraet som for å signalisere seier (NRK Hordaland, 06.07.2011b). I nettartikkelen skrives det at også Rødt-leder Turid Thomassen har blitt pågrepet og båret bort fra stedet. Hun uttaler at hun er «frykteleg stolt over å ha vore med på denne aksjonen og skal ta min straff». I artikkelen omtales denne dagen som «D-dagen» for Hardanger, nok en referanse til Alta-aksjonen²². Men høydepunktet i konflikten mellom politi/Statnett og demonstrantene kommer først dagen etter. Vi er fortsatt på Rong, og politiet må på ny tilkalles for å fjerne demonstranter som nekter å flytte seg frivillig. I forbindelse med hendelsen har både NRK (NRK Hordaland, 07.07.2011a, NRK Hordaland 07.07.2011b) og TV2 (TV2.no, 07.07.2011) laget videoreportasje. Vi ser en lang rekke politibiler ankomme stedet som en karavane. På åstedet har demonstrantene okkupert et par containere der Statnett oppbevarer utstyr til bygging av mastene. Noen aksjonister har klatret opp på disse containerne, der de står på utstilling med plakater og bannere. Politiet informerer demonstrantene om hvilke konsekvenser det får om de ikke velger å flytte seg frivillig. På den ene containeren er det stilt opp et banner med påskriften «Demokrati = folkestyre. Høyr på folket». Synnøve Kvamme befinner seg oppå den ene containeren, iført Hardangerbunad og en gul plakat med et kraftsymbol og påskriften «Hardanger in danger». Tre av fem demonstranter velger å etterkomme politiets pålegg, mens to av de mest profilerte aksjonistene, Synnøve Kvamme og Magne Hagesæter, må flyttes med makt. Etter hvert blir Kvamme løftet ned fra containeren av hele syv politifolk. Så ser vi henne hengende over skulderen til en politimann. Hun har en demonstrativt slapp holdning, som om hun prøver å gjøre seg tyngst mulig. Totalt blir 30 politifolk og 15 biler tilkalt for å gjøre jobben for å fjerne de (i utgangspunktet) fem demonstrantene, som etter hvert blir til to. Opptreden er på mange måter et velregissert forsøk på å gjentenne gnisten i folket, særlig på grunn av referansene og parallellene til Alta-aksjonen. Aksjonistene forsøker nok å gjenskape bildene

²² 14. januar 1981 blir også kalt D-dagen i Stilla. Det var denne dagen konfrontasjonene mellom aksjonistene og politiet toppet seg, og endte med at 900 aksjonister ble fjernet av 600 politifolk (Hjorthol, 2006).

av sentralmaktens overgrep mot fredelige aksjonister. I dette tilfellet ser det ut som overdreven og unødvendig ressurs- og maktbruk på grunn av antallet politi i forhold til aksjonister, håpet er at disse momentene kan vinne sympati og skape psykologisk identifikasjon hos publikum. Men opptreden ser aldri ut til å resonnerer i folket. Det blir intet nytt folkeopprør. En forklaring kan være at demonstrantene er for få. Kun to demonstranter tør å trosse politiets ordre, og dette gir på ingen måte inntrykk av en slagkraftig aktør som representerer folkets mening. Til sammenligning ble 900 aksjonister fjernet under den største konfrontasjonen under Alta-aksjonen. Det vi ser er også det endelige nederlaget for aksjonistene – om ikke en slik opptreden kan vekke engasjementet i folket, må noe helt uventet plot-tvist inntreffe om det skal være håp for motstanderne.

6. september 2011 må elleve demonstranter møte i retten, der de fortsetter sin symbolske kamp mot Statnett og OED (NRK Hordaland, 06.09.2011a; NRK Hordaland, 06.09.2011b). Synnøve Kvamme og de andre aksjonistene må møte i retten etter å ha nektet å betale bøter på 12.000 kr som de ble idømt etter aksjonene. Men fortsatt nekter de å godta de politiske spillereglene. Kvamme, nok en gang kledd i Hardangerbunad, uttaler at det er surrealistisk å være der, siden det ifølge henne er Statnett som er den egentlige lovbrøyteren. Hun står hardt på sitt og er villig til å gå i fengsel om det skulle bli straffen. Torstein Dahle fra partiet Rødt og Oddny Miljeteig fra SV dukket også opp for å vise sin symbolske støtte til de tiltalte demonstrantene. Til sammen ti aksjonister ble idømt bøter, samtlige anker (NRK Hordaland, 10.10.2011).

Bare fem dager etter rettssaken er det storstilt feiring i Hardanger. Hardangerbruas catwalk, som gjør det mulig å spasere tvers over fjorden selv om broen ikke er ferdigbygd, er åpnet. Det er et litt pussig syn å se smilende Hardanger-ordførere, hvorav flere er markante motstandere av luftlinjen, delta i feiringen som foregår på selve catwalken, midt ute på fjorden. Her sprettes det champagne, det leses dikt, og gratulasjoner over det store naturinngrepet utveksles. Paradokset artikuleres i samme artikkel av Per Nordø, tidligere medlem i Norge Miljøvernforbund, som mener det hele er «dobbelmoralisk» og at luftlinjemotstanderne hadde hatt større legitimitet om de også hadde kjempet mot Hardangerbrua (NRK Hordaland, 15.10.2011²³).

I desember 2011 blir Synnøve Kvamme hedret for sin innsats mot mastene. Magasinet Ny Tid kårer henne til en av tre «årets nordmenn» (NRK, 15.12.2011). En slik kåring bidrar

²³ Feiringen foregikk 5. september, men NRKs artikkel ble ikke publisert før 15. oktober.

til å legitimere de ulovlige handlingene hun tross alt har gjort, og viser at sivil ulydighet fortsatt er et allment akseptert virkemiddel. Dessuten er kåringen en konstituering av Kvamme som en symbolsk figur for mastemotstanden, siden hun ikke har innehatt spesielt viktige formelle verv i saken. Derfor er det flere aksjonister som like gjerne kunne mottatt prisen, men Kvamme er likevel et ansikt mange kjenner igjen.

Våren 2012 blir det klart at aksjonistene enda ikke har gitt opp aksjonene. De har innfunnet seg med at luftlinjen vil bli bygget, men de vil vise at de sto på til siste slutt og vil takke for seg på en verdig måte. Den 19. mai sender TV 2-nyhetene et innslag fra Hardanger (TV2.no, 19.05.2012). Anledningen er å erklære aksjonsåret 2012 for åpnet. Det markeres symbolsk ved å klippe over Statnetts konsesjon for bygging av kraftlinjen, hvorpå det bryter ut full jubel blant de 70 oppmøtte aksjonistene. Å markere aksjonsåret for åpnet impliserer at vi kan vente oss flere aksjoner i tiden fremover, og aksjonistene virker å være motiverte igjen for en ny sesong. Utover sommeren skal det vise seg at aksjonistene holder ord, og det til gangs. Fra midten av mai til slutten av juni har Statnett loggført rundt 20 aksjoner (BT.no, 31.07.2012). Aksjonistene lykkes både med å forsinke byggingen og å terge Statnett, som kan lite gjøre. De har nemlig blitt så flinke til å vite hvor de skal aksjonere at politiet ikke rekker frem før arbeidsdagen er over, og Statnett er så lei at de vurderer å kreve erstatning. Men det ser ikke ut til at aksjonistene lenger henvender seg spesielt til mediene og folket. Kampen er for lengst tapt, de kjører nå sitt eget løp der målet er å irritere Statnett mest mulig. Men de kan ikke bare gi opp i stillhet, de må iscenesette en verdig avslutning før de kan gi seg for godt. 3. august varsles den siste aksjonen (BT.no, 03.08.2011). Aksjonistene deler seg opp i to grupper og rammer byggingen to forskjellige steder, noe som ender med at seks demonstranter arresteres og føres til Bergen. Slik setter aksjonistene et verdig punktum for aksjonene med sivil ulydighet. Dette var altså siste *aksjon*, men det gjenstår fortsatt en siste markering. Den finner sted på Jonstøl 12. august (VG Nett, 12.08.2012; NRK Hordaland, 12.08.2012). Dette er et symbolsk ladet sted i kraft av å være et kulturminne, og det aller siste stedet som Statnett fikk tillatelse til å bygge i etter at Riksantikvaren hadde sendt inn klage i et forsøk på bevare området. Rundt 170 personer møter opp til denne aller siste markeringen, som altså er en markering for slutten av aksjonene. Demonstrantene varsler imidlertid at kampen kommer til å fortsette juridisk og politisk. Med sanger, taler og godt oppmøte setter demonstrantene et verdig punktum for to år med demonstrasjoner og aksjoner.

24. oktober 2012: den aller siste hendelsen som inkluderes i denne fortellingen om «dramaet om monsternestene i Hardanger», er en opptreden som på en symbolsk måte

beskriver den labre motstanden mot luftlinjen og det teknisk-vitenskapelige narrativets seier. Det begynner med at Statnett går ut og innrømmer at de har feilinformert om kraftlinjens utseende – noen av mastene har blitt farget rød og hvit, og det har blitt plassert markører på linjen, noe som gjør den mer synlig (NRK Hordaland, 24.10.2012). I den forbindelse har NRK Dagsrevyen (NRK, 24.10.2012) tatt med seg Reidun Sleire, en lokal beboer, opp i fjellet for å beskue de ferdigbygde mastene. «Det har liksom vært mitt himmelrike på jord da. Men det er ikke det lenger», sier hun trist idet hun trasker avgårde og kikker bort på en av mastene. «Nei, det er totalt ødelagt», sier hun oppgitt mens hun holder rundt en mast. «Er det det?» spør reporteren tilbake. «Ja. Det er omgjort til et industriområde», svarer Reidun. Så sukker hun tungt, konstaterer kort at «vi greide det ikke», før hun gråtkvalt snur seg vekk fra kameraet. Det er tydelig at nederlaget har gått svært tungt inn på Reidun, og man føler medynk med henne. Likevel er det vanskelig å fri seg fra tanken om at hun fremstår som overdrevet emosjonelt engasjert i saken, særlig når hun hevder at området er totalt ødelagt og omgjort til et industriområde. Det er sterke ord når man ser hvordan mastene faktisk tar seg ut i naturen, for underveis i reportasjen ser vi deler av kraftlinjen filmet fra helikopter. Sleires opptreden virker oppriktig og ektefølt nok, men vinner neppe frem til publikum fordi den er mer emosjonell enn det de fleste kan relatere seg til. Dessuten viser bildene at byggingen av kraftlinjen er godt i gang. De andre aksjonistene har for lengst forduftet fra området. Statnett har endelig fått fri bane til å bygge ferdig kraftlinjen i fred, og dette markerer den endelige seieren for Stoltenberg og regjeringen. Men det skjedde absolutt ikke uten kamp, og bare tiden vil vise hvor alvorlige sårene mastemotstanderne klarte å påføre regjeringen var.

4.5 Epilog

Det er nå på tide med noen oppsummerende og generelle vurderinger av det sosiale dramaet om luftlinjen i Hardanger. Kort oppsummert: vedtaket 2. juli fikk saken til å eksplodere i riksmidlene. Mastemotstanderne fikk overtaket fra første stund, og vant første akt. Andre akt var preget av meget symbolsk fortattede sosiale opptredener, særlig fra mastemotstandernes side. Regjeringen kjøper seg tid ved å sette ned uavhengige utvalg, og Stoltenberg besøker Hardanger. Folkets støtte begynner å glippe for motstanderne, en tendens som vedvarer i tredje akt. Konflikten tilspisses ved at de tar i bruk sivil ulydighet og til slutt må fjernes med makt. Men aksjonene ble gjort uten folkets unisone støtte i bunn, og dermed måtte de til slutt

lide et uunngåelig nederlag. Hvorfor gikk det slik? Hvorfor glapp det store overtaket motstanderne hadde i begynnelsen? Hvordan klarte regjeringen å kjempe seg tilbake, og kom de godt ut av det?

Jeg vil argumentere for at den intense symbolske kringkastingen mastemotstanderne iverksatte umiddelbart etter 2. juli 2010 var en viktig årsak til den store støtten de fikk hos folket innledningsvis. Denne dagen fikk vi servert trusler om sivil ulydighet fra både lokale ordførere, aktivister og representanter fra DNT, noe som fremkalte bilder fra Alta-aksjonen i publikums kollektive minne. Det kan også ha påvirket deres oppfatning av Hardanger-sakens alvorlighetsgrad. Motstanderne fikk dessuten media med seg på laget. NRKs nyhetsreportasje 2. juli, som jeg tidligere har beskrevet, var ikke en nøktern, objektiv beskrivelse av saken. Den nasjonalromantiske tonen settes umiddelbart med fuglekvitring, reporterens omtale av vestlandsfjordene som «postkortidyll og et av verdens vakreste reisemål». Dessuten har de tilsynelatende sendt et kamerateam til Hardanger for å filme typiske idylliske postkortmotiv. Blant annet ses vakre fjordlandskap og sommerbadende unger, og en underliggende implikasjon er at idyllen ødelegges dersom luftlinjen bygges. Mediene har i mange tilfeller adoptert det nasjonalromantiske naturvern-narrativet, og kan bidra til å spre dette. Det skjer fordi mastemotstanderne har anledning til å bruke Hardanger, selve det hellige symbolet for naturvernerne, som scene for sine dramatiseringer. Det er et effektivt virkemiddel, fordi Hardanger som symbol på den norske, uberørte naturen appellerer til folks følelser. Noe slikt har ikke regjeringen tilsvarende til. Pressekonferansene og intervjuene deres foregår stort sett i typiske auditorier, generiske og uten identitet. Det gjør det vanskelig for dem å gi liv til den teknisk-vitenskapelige fortellingen på måte som berører publikums emosjonelle, moralske og estetiske vurderinger på en positiv måte. Aktørens ulike *mise-en-scène* kan derfor være nøkkelen til forståelse av hvorfor mastemotstanderne fikk så sterkt overtak innledningsvis.

4.5.1 Medias iscenesettelser av politikk

Manuel Castells analyse av massemedias innflytelse på politikken kan bidra til å kaste lys over mediens rolle i Hardanger-saken. I tråd med det som allerede er slått fast hevder Castells at stort sett all politikk i dag finner sted i elektroniske medier og andre former for kommunikasjon, som internett og aviser (Castells, 2010b: 369). Flertallet baserer sine politiske standpunkter på informasjonen de får fra media. Dette har endret spillereglene for den offentlige debatt, og alle politiske aktører må forholde seg til dette enten de vil eller ikke.

TV-formatet i seg selv vil påvirke hvordan politikk, og dermed kampen om makt, blir formidlet. En anekdote nok en gang hentet fra amerikansk politikk viser TV-mediets innflytelse: I 1960 møttes presidentkandidatene til direktesendt TV-debatt for første gang (Castells, 2010b: 376; NRK, 03.03.2012). I etterkant mente de som overvar fjernsynssendingen at demokratenes kandidat, John F. Kennedy, vant – mens radiolytterne kåret Richard Nixon til debattens vinner. Kennedy stilte nemlig nybarbert, frisk og solbrun, mens hans eldre motkandidat kom rett fra to uker på sykehus, noe som kan ha påvirket publikums inntrykk av kandidatene.

Historien understreker også Castells' poeng om at media ikke *bevisst* opptre partisk. Om de så hadde gjort, ville de mistet sin troverdighet som uavhengige. Mediestructuren er dessuten så kompleks at en ensrettet, hensiktsmessig påvirkning på samfunnet vil være veldig usannsynlig. Derfor må media ses på som en autonom aktør, som fungerer som en portvokter der all informasjon skal siles gjennom en spesiell trakt. Jeg viser igjen til figuren «*Mise-en-scène interfacing with social powers*» (side 21), der man ser en gitt opptreden fra den opprinnelig *mise-en-scène* til den når fram til publikum. Først skal den gjennom de produktive sosiale kreftene, som vil avgjøre den opprinnelige opptredenens form. Så skal den gjennom de distributive kreftene, som altså er media, siden publikum i Hardanger-saken stort sett er differensiert fra selve opptreden. Til slutt blir opptreden gjenstand for vurdering og kritikk fra andre aktører, før publikum til slutt kan felle en endelig dom. Mottakelsen er imidlertid en *prosess* og ikke et automatisk resultat, ifølge Alexander (2006: 76), noe som betyr at publikums dom kan endres med tiden.

Ifølge Castells følger moderne massemedier en egen logikk, som vil prege formen på budskapet de sender ut. En av disse egenskapene er medienes tendens til å la seg styre av krav til høye seertall, lyttertall eller antall klikk. For å sikre seg en størst mulig andel av markedet trengs elementer av: «dramatikk, uvisshet, konflikt, rivalisering, grådighet, bedrageri, vinner og tapere, og hvis mulig, sex og vold.» (Castells, 2010b: 379, min oversettelse). Som Alexander fremhever også Castells at politiske budskap blir forenklet i dikotome variabler. Det viktigste er ikke å få frem politikken i seg selv, men karakterdrap og skandaler. Castells poengterer riktignok at medier i skandinaviske land utgjør et unntak fra det han kaller «skandalepolitikk», men dette baserer han på kilder fra 1990-tallet. Kanskje aner vi også en økende tendens til dette i Norge, og bare de par siste årene har vi hatt flere «skandaler» der

fokus har vært på ikke-politiske saker, og flere politikere som har måttet trekke seg fra sine verv²⁴.

For å gå et skritt tilbake; det er vesentlige likheter mellom de kravene Alexander setter frem for effektive skript, og Castells' kjennetegn for politikk i moderne medier. Med andre ord kan man si at *mastemotstandernes skript passet perfekt til bruk i media*, og da særlig tv-formatet. Symboler som fuglekvitring, bunader, trusler om sivil ulydighet og manipulerede t-skjorter lar seg lett visualisere på skjermen, men mest av alt gjelder det fremvisningen av den vakre naturen i Hardanger. Mastemotstanderne klarte også å implementere de binære kodene på mange ulike måter, særlig ved å fremstille saken som at man enten er for (vil ødelegge Hardanger) eller mot (vil bevare Hardanger) bygging av luftlinjen, men også ved å fremstille regjeringen og Riis-Johansen som en aktør med uærlige hensikter. Vedtaket har blitt forsøkt fremstilt som en skandale ved at det har blitt stilt spørsmålsteget ved den politiske prosessen. I tillegg adopterte mediene uten videre «monstermast»-begrepet, som er et negativt ladet begrep. Begrepet ble første gang brukt i 2005 (Ruud m.fl., 2011: 51), den gang om luftspenn på Sørlandet. I forbindelse med Hardanger-saken var det Turistforeningens leder Kristin Krohn Devold som lanserte uttrykket første gang sommeren 2007 (E24.no, 11.08.2010)²⁵.

²⁴ I mars 2012 trakk barne-, likestillings- og inkluderingsminister Audun Lysbakken (SV) seg etter beskyldninger om korrupsjon vedrørende uregelmessig utdeling av midler, i november samme år trakk statssekretær Roger Ingebrigtsen (Ap) seg etter å ha innrømmet et seksuelt forhold til en 17 år gammel jente. Anklager om inhabilitet og korrupsjon ble også statsrådene Jonas Gahr Støre og Trond Giske (begge Ap) utsatt for samme år. Og da er de mer berettigede skandalene holdt utenfor, tilfeller der politikere har blitt dømt for alvorlige lovbrudd som overgrep mot mindreårige (Rune Øygard og Trond Birkedal) og bruk av narkotika (Henning Warloe). I tillegg ble Venstres nestleder Helge Solum Larsen anmeldt og siktet for voldtekt, men saken ble henlagt på grunn av bevisets stilling.

Kilder:

http://www.dagbladet.no/2012/03/05/nyheter/innenriks/audun_lysbakken/politikk/20539685/

<http://www.dagbladet.no/2012/11/30/nyheter/innenriks/politikk/24626591/>

<http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.8041900>

<http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.8374552>

<http://www.dagbladet.no/2012/12/17/nyheter/innenriks/dom/rettssak/oygard-saken/24869068/>

<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/norsk-politikk/artikkel.php?artid=10047045>

<http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/krim/henning-warloe-doemt-til-betinget-fengsel-3982654.html>

<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/norsk-politikk/artikkel.php?artid=10078040> [Alle lenker sjekket 31.05.2013]

Felles for det første settet med skandaler er at de er fremsatt mot personer tilknyttet de som er i posisjon og at det er usikkert om det i hele tatt har skjedd noe ulovlig. Nå skal en ikke automatisk anta at alle de anklagede bare har rent mel i posen, men denne tendensen kan tyde både på en overivrig opposisjon som benytter enhver anledning til å kritisere og tegne et negativt bilde av sine politiske motstandere, og en stadig mer personorientert og skandalehungrig presse.

²⁵ Søk i ATEKST på mediene Aftenposten, BT, Dagbladet og VG (papir), og Aftenposten, BT, Dagbladet, NRK, NRK Hordaland og VG (nett) viser at bruken av begrepet skjøt fart i juli 2010. I årene fra 2007 til 2009 ble det brukt rundt 20-30 ganger årlig. I juli 2010 blir det brukt 56 ganger, og i august er det hele 204 tilfeller av begrepet. Deretter synker frekvensen og ligger på rundt 50-40 til og med mars 2011, før det da går ned til

Når det etter hvert ble forsøkt erstattet med «miljømaster» er det ikke utenkelig at begrepet kan ha påvirket publikums oppfatning av hva mastene vil innebære. Devold har uttalt at grepet var nøye planlagt, og ble absolutt en suksess. Også Klaus Rasmussen, leder i Bevar Hardanger, innrømmer at mediestrategi har vært viktig for motstandskampen: «– Det er det første vi tenker på når vi gjør aksjoner og stunt. Får vi ikke oppmerksomhet fra media kan vi jo bare stå her oppe på berget og gjøre hva som helst», har han uttalt (Naturvernforbundet, 10.01.2011). Man kan si at media og mastemotstanderne har jobbet for hverandre, noe som forklarer en del av den store motstanden i begynnelsen av dramaet.

Utover i dramaet kjøper regjeringen seg tid ved å sette ned utvalgene som skal vurdere sjøkabel. Motstanderne fortsetter likevel sin symbolske kamp med uforminsket styrke med innspilling av protestplate og demonstrasjonene mot Stoltenberg når han endelig kommer på besøk til Hardanger. Fra og med senhøsten 2010 og utover vinteren virker den folkelige motstanden å være på vikende front. Det skrives lite om saken i mediene, og som jeg tidligere har poengtert, i et velregissert skript må nye momenter komme fram for at saken skal «holdes varm». Det skjer ikke før regjeringen får overlevert rapportene og fattet en beslutning på bakgrunn av disse om at det blir luftlinje. Fra våren og sommeren 2011 trappes aksjonene opp, men mobiliseringen hos folket svikter. Det kan se ut til at de vurderingene de uavhengige utvalgene la frem har gitt større troverdighet og legitimitet til regjeringens avgjørelse, men aksjonistene har likevel ikke gitt opp. I juli 2011 oppnår de kanskje det symbolske høydepunkt. Bildene av en bunadskledd Synnøve Kvamme som løftes vekk av en av de mange oppmøtte politifolkene er egentlig kraftig symbolsk sprengstoff. Men forsøket på å løfte saken opp på Alta-nivå lyktes ikke. Det ble kun vist på Vestlandsrevyen, og ikke i hovedsendingen på Dagsrevyen. Aksjonistene klarer ikke å forhindre at saken faller ned igjen på lokalt nivå, og dermed klarer de aldri å skape den nødvendige gjenklagen i folket for å få fornyet opprør. Sakte men sikkert dør motstanden ut, og bare den harde kjerne av motstandere står igjen. Jeg har allerede lansert en del mulige grunner til dette; de uavhengige utvalgenes konklusjoner og miljødiskursens inntog på scenen, som splitter miljøbevegelsen i to. I starten er debatten preget av mye følelser, og gir motstanderne et moment de klarer å utnytte bra.

Det er også tenkelig at autenticiteten til mastemotstandernes skript sank etter de første opphetede følelsene får lagt seg. Motstanderne har hele tiden fremstilt det som at luftlinje vil

mellom 10 og 20 resten av 2011. BTs daværende sjefredaktør, Trine Eilertsen, uttalte også til Dag og Tid (20.08.2010) at hun angret på bruken av det ladde begrepet.

være ensbetydende med rasering av naturen i Hardanger. Det er et enten/eller-spørsmål uten rom for nyanser. Men så begynner publikum å stille spørsmål om luftlinjen faktisk vil være så synlige at landskapet forringes. Dette faktum, sammen med saken om Hardangerbrua, gjør at luftlinjemotstandernes forsøk på å konstruere Hardanger som en nasjonal helligdom faller derfor sammen: det profane var allerede tilstedeværende i Hardanger, både representert ved den nye Hardangerbrua, og den gamle industrien.

Kapittel 5 – Diskurser i miljøvernorganisasjonene

5.1 Innledning

I dette analysekapitlet er det to siktemål. Hittil har selve diskursene vært overfladisk behandlet. Siden flere av diskursene er nært knyttet opp mot miljøvernengasjementet, er det første å gå nærmere inn på diskursenes historiske røtter, og hvordan disse har påvirket det norske natur- og miljøvernet. Det andre er å koble dette direkte opp mot Hardanger-saken, ved å se hva de ulike miljøvernorganisasjonene har ment om saken. Resultatene vil bidra til å ramme Hardanger-saken inn i en større miljøvernkontekst – og se hva Hardanger-saken kan fortelle om norsk natur- og miljøvern i dag. Empirien hentes fra miljøvernorganisasjonenes nettsider, og i deres uttalelser i mediene.

5.2 Naturverndiskursen i miljøvernorganisasjonene

Innenfor det brede begrepet *miljøvern* kan man skille mellom *naturvern* og *miljøvern* som to mer spesifikke typer beskyttelse av naturen, som også kan anses som to analytisk separate diskurser. Disse settes hver for seg i sammenheng med to «grønne bølger» som fant sted henholdsvis på slutten av 1800-tallet, og på 1960-tallet (Gåsdaal og Sande, 2009). Den første bølgen markerte starten for det som regnes som den klassiske perioden i norsk miljøvern, fra 1914 til 1963 (Bortne m.fl., 2001: 33). Organisasjonene som arbeidet med naturvern i denne perioden drev ikke nødvendigvis primært med naturvern. DNT regnes som den første naturvernorganisasjonen i Norge, og med sin stiftelse i 1868 er den en pioner også i europeisk sammenheng (Bortne m.fl., 2001: 32). DNT ble stiftet for å forvalte den økende interessen for fjellturisme for dem som ble kalt «nikkersadelen» - velstående mennesker som gikk i fjellet på jakt og fisketurer. Britiske og norske turister fikk øynene opp for de estetisk vakre opplevelsene en kunne få i den storslåtte norske naturen, og dermed kom DNTs interesser etter hvert i konflikt med den industrielle revolusjon, eller det teknisk-vitenskapelige perspektivet. Dette manifesterte seg direkte i Hardanger i 1919. DNT hadde sponset en ridevei opp til to av landets største turistattraksjoner på den tiden – Skjeggedalsfossen og Tyssestrengene like ovenfor bygden Tyssedal. Men nå sto attraksjonene i fare, sterke krefter

ville kjøpe opp vannfallene, rørlegge dem og produsere kraft for kraftkrevende industri (Berntsen, 2011: 65). Forslaget skapte opphetede diskusjoner, blant annet fordi DNT 20 år tidligere hadde lovet å ikke selge bort rettighetene. Men året etter, i 1920, ble rettighetene overført til A/S Tyssefallene, som siden har bygget fire store kraftverk der. Denne historien viser hvordan veien fra turisme til naturvern var kort for en organisasjon som DNT. For å opprettholde mulighetene for storslåtte naturopplevelser i uberørt natur måtte den vernes fra store, menneskeskapt inngrep.

Senere kom andre organisasjoner som Norges Jeger- og Fiskerforbund (NJFF) og Landsforening for Naturfredning i Norge (forløperen til Norges Naturvernforbund, stiftet 1914). Men naturvernet på denne tiden hadde en elitistisk, vitenskapelig og symbolsk karakter. Den hadde ingen bred folkelig appell, og heller ikke gjennomslagskraft innenfor det politiske felt. Landsforeningen for Naturfredning i Norge var den ledende naturvernorganisasjonen, men hadde bare rundt 1000 medlemmer i årene før andre verdenskrig, de fleste av dem fra høyere samfunnslag (Berntsen, 2011: 135). Det vitenskapelige preget besto i vern og fredning av spesielle naturområder eller sjeldne eller truede dyre- og plantearter, og opprettelse av nasjonalparker. Imidlertid ble det i sistnevntes tilfelle med snakket, fra det første forslaget om nasjonalpark ble lansert i 1902 til den første faktisk ble opprettet gikk det over 60 år. Naturvernet hadde altså liten gjennomslagskraft i praksis. Men på den annen side ble naturen brukt som symbol i konstruksjonen av den relativt nye norske nasjonen (Bortne m.fl., 2001: 33). Samtidig med denne første naturvernølgen blomstret nasjonalismen og nasjonalromantikken i Norge, der man fokuserte på den uberørte, estetisk vakre naturen og de følelsesladde naturopplevelser den kan gi. Dermed ble billedskjønne fosser, fjell og fjorder etter hvert kjennetegn for Norge.

5.3 Miljøverndiskursen

I den andre bølgen, som internasjonalt starter i 1962 etter utgivelsen av boken *Silent Spring* av Rachel Carson (Gåsdal og Sande, 2009: 123). Bøken beskrev for første gang hvordan giftstoffer som kommer inn i næringskjeden forgifter både mennesker og miljøet. Den hensynsløse kampen for profitt trumfer miljøhensyn, og det blir økt bevissthet rundt det faktum at vi mennesker er i stand til å påføre store ødeleggelser på jordkloden, så store at fremtidens generasjoner kanskje vil vokse opp på planet ødelagt av deres forfedre. Disse

innsiktene gjør at miljøvernet et bredere og mer globalt perspektiv enn naturvernet. Miljøverndiskursen tar en ny retning; nå ligger det en dypøkologisk tankegang til grunne (Castells, 2010b: 174), der målet er at mennesket skal leve i harmoni med naturen. Tema som ødeleggelse av ozonlaget, luftforurensing, global oppvarming og frykten for atombomber og nedsmelting av atomkraftverk er problemer som får stor oppmerksomhet, mens bærekraftig utvikling og fornybar energi er nye, positive begreper. Den nye diskursen erstatter ikke naturvernet, tvert i mot får de gjennomgår de klassiske naturvernorganisasjonene en modernisering, og får et stort oppsving etter miljøverndiskursens inntog. De to ulike formene for miljøvern danner en felles front og vi kan i større grad snakke om miljøvern som en folkebevegelse. Landsforening for naturfredning i Norge skifter i 1963 navn til Norges Naturvernforbund, mens organisasjonsmodellen blir modernisert for å tilpasse seg de nye omstendighetene. Fra å være for et fåtall i overklassen, retter den seg nå mot de brede folkemassene og satser på massemedlemskap (Bortne m.fl., 2001: 34). Samtidig begynner de å jobbe med et bredere spekter av saker, og ikke bare klassisk naturvern. Flere miljøvernorganisasjoner i den første grønne bølgen drev allerede lobbyvirksomhet tett inn mot staten, men gjennombruddet for miljøvernbevegelsen i den andre bølgen innebar en ytterligere politisering av feltet. I 1972 ble dette institusjonalisert i Norge gjennom opprettelsen av miljøverndepartementet, som var verdens første i sitt slag (Bortne m.fl., 2001:36). Dette sier noe om hvordan miljøvern virkelig var begynt å komme på den politiske dagsordenen. Utover denne andre bølgen kommer flere nye miljøvernorganisasjoner til, som Bellona (1986), Norsk Miljøvernforbund (1993) og Greenpeace (1988). Det som er felles for flere av disse, er en mer konfronterende innstilling til staten. I stedet for samarbeid og lobbyvirksomhet brukes aksjoner og medieoppslag som strategi. Samtidig er de også ikke-demokratiske, og baserer seg derfor på en hierarkisk modell med et fåtall aktive medlemmer, og ikke masseinnmeldinger slik de klassiske miljøvernorganisasjonene gjør.

5.4 Sentrum/periferi-diskursen

De generelle aspektene ved sentrum/periferi-diskursen er allerede beskrevet i forrige analysekapittel. Men innenfor det norske miljøvernet har denne konfliktaksen sin helt egen historie, der de historiske røttene er de samme som innenfor naturverndiskursen. Vi skal nemlig tilbake til da den nasjonale identiteten ble konstruert på 1800- og 1900-tallet. Mangelen på urbane tradisjoner som andre land i Europa kan vise til førte til at «mennesket» i

stedet ble sett i sammenheng med «naturen» (Bortne m.fl., 2001: 114). Det var mer typisk norsk å leve i samsvar med naturen enn å bo i by, noe som opplevdes som fremmed for nordmenn og noe som ble forbundet med Danmark, København og den lange perioden under dansk styre. Dette utgjør opphavet til det Bortne (m.fl., 2001) har døpt *lokalsamfunnsperspektivet*, som et av to særtrekk ved den norske miljøvernorganiseringsen. Videre har dette implikasjoner for synet på naturen. Den anses som en ressurs som lokalsamfunnet skal bruke og høste fruktene av; men bare så lenge det skjer på en ansvarlig og bærekraftig måte. Overforbruk av naturen vil igjen gå ut over lokalsamfunnet og menneskene i det fordi ressursgrunnlaget kan falle bort, og er derfor uansvarlig. Ved to tilfeller kommer dette aspektet særlig godt til syne, i følge Bortne (m.fl., 2001: 116-118), og begge er relatert til dyrevernets forhold til miljøvernet. I Norge har vi fått mye kritikk for hvalfangst. Men her til land oppfattes denne aktiviteten som helt naturlig; hval er også mat, og gir gode inntekter til lokalsamfunnene der dette bedrives. Det andre er diskusjonen om ulvens eksistens. Historisk og biologisk hører den til her (Bortne m.fl., 2001:117), men likevel er den av mange erklært uønsket fordi den dreper frittbeitende sauer. Dermed kommer den i konflikt med lokalsamfunnet, her representert ved småskalaproduserende bønder. I begge tilfeller må dyrevernet gi tapt for hensynet til lokalsamfunnet, og er samtidig to indikasjoner på at dyrevern har spilt en underordnet rolle i norsk miljøvern.

5.5 Den teknisk-vitenskapelige diskursen

Som jeg nevnte i metodekapitlet har den teknisk-vitenskapelige diskursen røtter til opplysningstiden og har videreført en rekke idealer som var tidstypiske herfra, som rasjonalitet, fornuft, og fremskrittsoptimisme. Vitenskapelige fremskritt skapte nye arbeidsplasser, og dermed økt velstand i befolkningen. Samtidig skaper den muligheter til å forsere naturlige hindre, ved for eksempel bygging av broer og tunneler, og på andre måter omdanne naturen, for eksempel ved å tørrlegge fosser, demme opp elver eller å bygge store, forurensende fabrikker. Dette gir en mestringsfølelse, som igjen kan føre til en herredømmeholdning over naturen. I perioder der denne diskursen dominerer må natur- og miljøvernet ofte vike. Her til lands forbindes ofte Arbeiderpartiet med den teknisk-vitenskapelige diskurs på grunn av sin kraftsosialisme, ikke uten grunn: I 1945 gikk de til valg på slagordet «Bygg landet» (Berntsen, 2011: 111). I den forbindelse brukte de en valgplakat som neppe ville blitt brukt i dag. På den er det tegnet inn et fjordlandskap, ikke ulikt det i

Hardanger. Men i tillegg er det plassert inn en rekke svært synlige og moderne menneskelige inngrep, som svære rør som klatrer ned langs hele den ene fjellsiden og ender i et stort kraftverk/fabrikk, en demning, og noe som kan se ut som heisekraner. Til valget i 1953 brukte faktisk Ap en luftlinje som hovedmotiv på en valgkamplakat, den gang under slagordet «Fremskrittet skal fortsette» (begge plakaterne kan besiktiges nærmere i appendikset). Selv om det er utenkelig at Ap ville brukt noe slikt i dag, er det forståelig at det hendte på denne tiden. I årene etter krigen måtte landet bygges opp, det var nødvendig med storstilt industriell utvikling for å skape økonomisk vekst (Berntsen, 2011: 111). Lenge fikk denne diskursen dominere, før miljøvernorganisasjonenes storhetsperiode inntraff på 1970-tallet. Den fikk da større konkurranse av de andre diskursene, og Alta-aksjonen er allerede nevnt som et eksempel der dette skjer i praksis. Kampen foregår den dag i dag, for eksempel ved spørsmålet om oljeleting i Lofoten og Vesterålen og andre luftlinjeutbygginger.

5.6 Miljøvernorganisasjonene i Hardanger-saken

SINTEF Energi, ved Ruud m.fl. (2011), har allerede skrevet en rapport om de norske miljøvernorganisasjonenes engasjement i Hardanger-saken. De undersøkte hvorvidt de involverte seg i den formelle konsesjonsprosessen, samt om de deltok i den offentlige debatten. Et av funnene i rapporten er at kun et fåtall av dem deltok i den formelle konsesjonsprosessen, mens de fleste uttalte seg i media. DNT, Folkeaksjonen i Hardanger og Norges Naturvernforbund var de tre eneste miljøorganisasjonene som deltok i den formelle prosessen fra konsesjonssøknaden ble sendt ut i juni 2006. Norges Miljøvernforbund kom inn i prosessen først under klagebehandlingen i 2008. Andre organisasjoner som Bellona, ZERO, WWF (World Wildlife Foundation), Fremtiden i våre hender og Natur og Ungdom deltok kun i den offentlige debatten. Det samme gjelder Bevar Hardanger, men de ble stiftet såpass sent at de ikke hadde mulighet til å delta i konsesjonsprosessen. Et annet viktig funn er at *ingen* av dem har uttrykt seg direkte positive til luftlinjen. Flere har, i følge rapporten, ikke tatt tydelig standpunkt eller brukt motstridende argumenter. Men SINTEFs rapport har kun analysert papir- og nett-aviser frem til og med august 2010, og i ettertid har noen av disse organisasjonene også tatt stilling til eller endret mening om Hardanger-saken. Jeg finner det derfor nødvendig å gjøre en ny gjennomgang av miljøorganisasjonenes *standpunkt* til luftlinjen i Hardanger, *begrunnelsen(e)* for deres standpunkt, og om de har engasjert seg

formelt og/eller i media. Jeg har også undersøkt andre relevante standpunkt, for eksempel hvorvidt de ønsker sjøkabel heller enn luftlinje. I disse tilfellene styrkes inntrykket av at det er estetiske årsaker til at man ikke ønsker luftlinjen. De følgende avsnittenes lengde reflekterer altså ikke organisasjonens engasjement i Hardanger-saken, men hvorvidt jeg har noe å tilføye SINTEFs rapport.

5.6.1 DNT

DNT er blant de organisasjonene som har vært mest engasjert i saken. De har vært konsekvent mot luftlinjen, og har deltatt i den formelle prosessen helt fra konsesjonssøknaden ble sendt. Som en av få miljøvernorganisasjoner har de vært aktive i media også *før* vedtaket 2. juli 2010. Videre har SINTEF funnet at DNT gjennomgående har argumentert for at luftledningens negative konsekvenser for friluftsliv, reiselivet og den urørte naturen i Hardanger (Ruud m.fl., 2011: 51-52). De har også uttrykt bekymring for dyrelivet i området, selv om dette argumentet virker å være litt underordnet de andre. DNT har både krevd sjøkabel og stilt spørsmålsteget ved om det i det hele tatt var behov for kraftledning i området. Og, som jeg tidligere har vært inne på, er DNT ansvarlige for «monstermast»-begrepet, som mediene videreførte.

5.6.2 Naturvernforbundet

Naturvernforbundet har vært konsekvent motstander av luftlinjen, deltatt i den formelle prosessen fra melding til klagebehandling, og vært klart mest aktiv i media av miljøorganisasjonene. De har også fra starten vært forkjemper for jord- og sjøkabel (Ruud m.fl., 2011: 3,56). Dette fremgår det for eksempel i NVEs klagebehandling (2008: 8), der Naturvernforbundet i Kvam i sin klage anser jord- og sjøkabel som eneste akseptable alternativ til luftlinjen. I forbindelse med at de uavhengige utvalgene skal levere sine rapporter til regjeringen legger Naturvernforbundet ut en trepunkts oversikt over hvorfor de er mot luftlinjen (Naturvernforbundet, 2011). Første punkt sier at luftlinjen «vil gå gjennom økologisk verdifulle naturtyper og gjøre uopprettelig skade på økosystemer». Underpunktene påpeker at Hardanger er hjem til truede arter som kongeørn og jaktfalk, og at luftlinjen vil utgjøre en stor kollisjonsfare for fugler generelt. I en del av de andre underpunktene finner man en del litt mer vage formuleringer, som «området har spesielt variert og rik natur», «området har naturkvaliteter som gjør at Naturvernforbundet tidligere har foreslått å sikre

området etter naturvernloven», «stedegen topografi, klima og variert berggrunn bidrar til et mangfold av vegetasjonstyper», og at inngrepsfrie naturområder som Hardanger er viktig for naturmangfoldet. Disse formuleringene legger alle vekt på vern av natur, uten å si noe særlig spesifikt om *hva* som egentlig er verneverdig. I punkt to hevdes det at luftlinjen vil redusere villreinens beiteområder. I tredje og siste punkt stiller Naturvernforbundet spørsmål ved Statnetts manglende vurdering av «nullalternativet», der man i stedet bruker pengene til «energieffektivisering», uten å gå nærmere inn på hva denne effektiviseringen går ut på. Naturvernforbundet er åpen for både sjøkabel og nullalternativet, men krever ytterligere utredning av Statnett.

5.6.3 Norges Miljøvernforbund (NMF)

NMF har hatt en noe vinglete holdning til saken. Ifølge SINTEF-rapporten har de vært konsekvent mot luftlinjen av hensyn til biologisk mangfold (Ruud m.fl., 2011: 3,69). Dette er imidlertid ikke helt riktig, delvis fordi SINTEFs konklusjon er unyansert, og delvis fordi NMF har endret mening underveis i prosessen. Som tidligere nevnt kastet NMF seg inn i saken først under NVEs klagebehandling i 2008. NMFs klage var da begrunnet med ønske om sjøkabel, som burde finansieres med de pengene som var satt av til Hardangerbrua. Videre mener de at alle større inngrep som veier, broer og luftspenn er skadelig for «Hardanger som reisemål», og henviser videre til de norske fjordenes verdensarvstatus og en kåring av National Geographic Traveller der fjordene har blitt kåret til verdens beste reisemål (NVE, 2008: 7-8). De samme momentene kommer også frem i en artikkel i BT (09.06.2008). Foreløpig må argumentasjonen av hensyn til landskapsvern og turisme/reiseliv, og ikke på grunn av biologisk mangfold. Det kommer først frem i BT-artikkelen, der resonnetet om finansiering av sjøkabel med bromidler ender i at dette vil føre til mindre veitrafikk i Hardanger, som igjen er til villreinens beste. Men dette argumentet kan ikke sies å være NMFs hovedargument, da de flere steder har argumentert tungt for estetikk og turisme. Etter SINTEFs analyse er avsluttet ser det også ut til at NMF skifter mening. 1. mars 2011, samme dag som Terje Riis-Johansen legger frem konklusjonen etter de fire uavhengige utvalgene har levert inn sine rapporter, melder NMF at de er skuffet over at regjeringen har oversett «nullalternativet». Dette går på at man anser behovet for kraft til bergensregionen som overflødig, og at sjøkabel da vil være overflødig. Som en konsekvens av dette sår NMF tvil om regjeringens hensikter med kraftlinjen, og kaller både regjeringen og Ap for

maktarrogante. Deretter sender de syrlige «gratulasjoner» til både Naturvernforbundet, Bellona og ZERO, og mener at deler av miljøbevegelsen må ta skylden for luftlinjen. Naturvernforbundet «gratuleres» for «sitt spill i kulissene for mer kraftutbygging» (Norges Miljøvernforbund, 01.03.2011), en kraftutbygging de selv var med å støtte ved å kreve jord- og sjøkabel. Bellona og ZERO takkes for «deres vellykkede strategi for økt bygging av vindkraftverk og gasskraft med såkalt rensing.». Etter disse uttalelsene å dømme kan det se ut til at NMF har tatt et standpunkt der de nå er mot all kraftutbygging i området. Til slutt må det nevnes at NMF, trass i de harde utspillene, ikke har vært en spesielt viktig aktør i saken. De har vært lite synlig i media og har ikke omtalt saken i omfattende grad på nettsidene sine.

5.6.4 WWF Norway

WWF har vært konsekvent mot luftlinje, men lite aktive i media (Ruud m.fl., 2011: 4,60). På sine hjemmesider utviser de likevel et relativt stort engasjement for Hardanger-saken gjennom flere artikler. WWF er også opptatt av estetiske argumenter, men mener at disse er overrepresentert i den offentlige debatten. I kommentaren *Hvem snakker om natur?* prøver de å nyansere dette. Her fremføres det argumenter som at kraftgaten vil «kutte tvers gjennom verdifulle naturtyper som edelløvskog, bekkeløfter og sjeldne kulturlandskap.» (Hansson og Finstad, wwf.no, 2010). Videre peker også de at luftlinjene vil utgjøre stor kollisjonsrisiko for flere truede fuglearter, og at de i verste fall kan gjøre beiteområder utilgjengelige for villreinen som lever i området, også kalt «Europas siste villrein».

5.6.5 Framtiden i våre hender

Framtiden i våre hender (FIVH) har i media markert seg som motstander av luftlinjen av biologiske årsaker, men har ikke deltatt i den formelle prosessen. De har også vært fraværende i media (Ruud m.fl., 2011: 4,61,69). En nærmere studie av FIVH viser at også de i utgangspunktet var positiv til sjøkabel (Leffler, *framtiden.no*, 2010), men i det senere har de helt mer mot «det tredje alternativet». I et innlegg på deres nettsider fra 2010 kritiserer de regjeringen for å ikke være villig til å ta ekstrakostnaden ved sjøkabel, og karakteriserer naturen i Hardanger som «uendelig vakker». Videre legger de vekt på turismen i området, men også på dette tidspunktet stilte de spørsmålsteget ved behovet for kraftlinjen. Dette argumentet sidestilles med de foregående, slik at FIVH egentlig åpner både for sjøkabel og «nullalternativet». Men like etter de uavhengige rapportene ble lagt fram omtales både

luftlinje og sjøkabel som «onder» av FIVH. Sjøkabel har nå blitt et onde fordi den er dyr, og har «usikre miljøvirkninger» (Hermstad, *framtiden.no*, 02.03.2011). De tror heller ikke at luftlinje vil være positivt for miljøet, og hadde heller foretrukket energieffektivisering og spenningsoppgradering av en av de eksisterende kraftlinjene. Samtidig uttrykker de også positivitet til norsk kraftutbygging og krafteksport generelt, fordi det innebærer satsning på miljøvennlig, fornybar energi.

5.6.6 ZERO

Zero Emission Resource Organization (ZERO) har ikke deltatt i den formelle prosessen. I løpet av SINTEFs analyseperiode hadde de heller ikke tatt stilling i saken. Likevel har de i mediene hatt en generell luftlinjevennlig holdning, fordi de mener at dette på sikt er mer klimavennlig. De har også kritisert motstanderne av luftlinje for å være for opptatt av estetiske hensyn (Ruud m.fl., 2011: 4,69). Grunnen til den avventende holdningen skyldes ikke manglende engasjement rundt saken, men usikkerhet om hvilket av alternativene som er best for ZEROs overordnede prioritet; miljø og klima. De har etterlyst bedre utredning om miljøkonsekvensene ved både luftlinje og sjøkabel, og mener denne ikke er tilfredsstillende nok for å ta stilling. Etter at rapportene fra de uavhengige utvalgene ble klare tok de endelig stilling for luftlinjen. 1. mars 2011 uttaler Marte Bakken, teknisk rådgiver i ZERO, til NTB: «Ut fra et klimaperspektiv er det nødvendig å styrke sentralnettet mellom Sima og Samnanger. Dette gjør det mulig å fase ut fossil energi, kutte bruken av urensset gasskraft som reservekraft og bygge ut den småkraften som venter på nett i Bergensregionen» (NTBtekst, 01.03.2011). Videre vedgår hun at luftlinjen vil ha negative biologiske konsekvenser, men at disse kan aksepteres fordi fordelene ved luftlinjen veier opp.

5.6.7 Bellona

Bellona har ikke involvert seg i den formelle prosessen, og har ikke tatt stilling til saken i SINTEFs analyseperiode. De har heller ikke vært særlig synlig i mediedebatten. Grunnen til at Bellona ikke har engasjert seg er samme som for ZERO; de er primært opptatt av klimagevinstene ved utbygging av kraftnettet, samtidig som de ikke er spesielt opptatt av landskapsvern (Ruud m.fl., 2011: 4,59). Men også Bellona vil ha luftlinje etter de uavhengige utvalgenes rapporter er klare. 3. februar 2011 uttaler Marius Holm, nestleder i Bellona, til

Aftenposten: «Økt produksjon av fornybar energi krever økt nettkapasitet. Derfor trenger vi linjen i Hardanger.» (Aftenposten, 03.02.2011).

5.6.8 Natur og ungdom

Natur og ungdom (NU) involverte seg ikke i den formelle prosessen, og hadde heller ikke tatt stilling til saken i SINTEFs analyseperiode. De har ikke vært fremtredende i media, og i den grad de har uttalt seg, har de omtalt Hardanger-saken som vanskelig, fordi hensyn til naturmangfold veies opp mot hensynet til fornybar energi (Ruud m.fl., 2011: 4,61). Natur og ungdom er ungdomsorganisasjonen til Naturvernforbundet, men deler ikke moderorganisasjonens sterke motstand mot luftlinjen. Til NTB uttalte de i november 2010 at man ikke kan ta estetiske hensyn i kampen om klodens framtid (NTBtekst, 02.11.2010). På deres nettsider var det ingen informasjon å oppdrive om saken, og det kan virke som om saken i Hardanger ikke var spesielt viktig for dem. Likevel har de engasjert seg i lignende saker, som for eksempel den planlagte kraftlinjen fra Ofoten i Nordland til Hammerfest i Finnmark. Her protesterer ikke NU på behovet for denne kraftlinjen, men på den foreslåtte traseen, som skal gå gjennom naturreservater og foreslåtte verneområder (Natur og Ungdom, 03.05.2012). Samtidig er NU, sammen med Naturvernforbundet, DNT, DNT Ung og Noregs padlerforbund, engasjert i kampanjen «Redd elvene», der målet er å verne vassdrag mot kraftutbygging (Natur og ungdom, 27.06.2011). NUs ønske om satsing på fornybar energi og vern av vassdrag kan ha gjort saken enda vanskeligere for dem, ettersom et av argumentene for luftlinjen i Hardanger er at det kan realisere småkraftutbygging i området. Dette krever at luftlinjen blir bygget, og dermed må man prioritere.

5.6.9 Greenpeace

Greenpeace har ikke engasjert seg verken i den formelle prosessen eller i media frem til og med august 2010 (Ruud m.fl., 2011: 69). Men 1. mars 2011 offentliggjør de en pressemelding der de går mot regjeringens avgjørelse om å bygge luftspenn. De kritiserer regjeringen for å ha låst seg mot to alternativ. Selv ønsker Greenpeace å satse på et tredje alternativ som innebærer å ikke bygge ut kraftnettet, men å heller satse på strømsparing og «overgang til andre oppvarmingskilder». I tillegg uttaler Truls Gulowsen, leder i Greenpeace, at luftlinjen vil «kraftig forringe de unike naturverdiene i Hardanger», uten å spesifisere om dette er av

hensyn til landskapsvern eller av hensyn til biologisk mangfold. Han setter også saken inn i en større klimasammenheng, og mener at økt strømforbruk uansett ikke er riktig vei å gå. Elektrifisering av sokkelen, som flere ganger har blitt brukt som et argument for de klimabevisste i Hardanger-saken, omtales av lederen som et «kortsiktig, dyrt og dårlig klimatiltak som ikke bør gjennomføres» (Gulowsen, greenpeace.org, 01.03.2011).

5.6.10 Hardangeraksjonen

Hardangeraksjonen springer ut fra Naturvernforbundet i Kvam, som en direkte reaksjon på Statnetts planer om luftlinjen Sima-Samnanger (Avisa Hordaland, 16.07.2005). Gruppen ble stiftet 7. juli 2005 under navnet «Folkeaksjonen i Hardanger mot 420 kV-line». Dette ble senere endret til «Folkeaksjonen for kraftoverføring med sjøkabel», deretter til «Hardangeraksjonen». For enkelhets skyld vil jeg konsekvent omtale dem som «Folkeaksjonen» inntil de våren 2011 skifter navn til «Hardangeraksjonen», da de også plukker opp restene av «Bevar Hardanger». I følge Klaus Rasmussen, en av lederfigurene i Folkeaksjonen og tidligere leder i Naturvernforbundet i Kvam, var tanken at gruppen skulle organisere den folkelige motstanden mot mastene gjennom masseinnmeldinger for alle som var mot mastene, og en så demokratisk og flat organisasjonsstruktur som mulig (Melheim, 2012: 51). Hardangeraksjonen deltok de fleste steder i den formelle prosessen, der de konsekvent har argument mot luftlinje og for sjøkabel i frykt for at luftlinje vil ha negative konsekvenser for friluftsliv og turisme. Men de har også protestert motstand ut fra et sentrum-periferi-perspektiv, da de mener at landskapet i Hardanger ofres på grunn av oljeindustrien i Nordsjøens behov (Ruud m.fl., 2011: 4,54). Organisasjonen har hele tiden etterstrebet en faktabasert kamp basert på saklige argumenter mot luftlinjen (Hardangeraksjonen, 2012; Ruud m.fl., 2011: 54), og hadde i følge talsperson Synnøve Kvamme 500 betalende medlemmer i mai 2012 (NTBtekst, 19.05.2012).

5.6.11 Bevar Hardanger

Bevar Hardanger er et aksjeselskap som ble stiftet 30. oktober 2009 etter initiativ fra privatpersonen Johan Fredrik Odfjell (Melheim, 2012), og har siden den gang kjempet mot luftlinjen Sima-Samnanger. Organisasjonen har samarbeidet tett med Folkeaksjonen, men er likevel organisatorisk uavhengig. Grunnen til dette er at de har satset på to ulike strategier for

å motarbeide luftlinjen. Man kan si at hvis Folkeaksjonen er den saklige og nøkterne storebroren som følger de politiske spillereglene, så er Bevar Hardanger den litt mer ville og rampete lillebroren. Bevar Hardanger har jobbet spesifikt for å skape blest om saken i mediene, ved i større grad å spille på følelser og være provoserende. Blant annet sto de bak den politiske reklamen med Bjarte Hjelmeland på TV2 (nærmere analysert i forrige analysekapittel), og de manipulerte bildene. Selv om selve organisasjonen ikke er demokratisk og flat som folkeaksjonen, klarte de likevel å mobilisere et voldsomt folkelig engasjement. På et tidspunkt hadde Facebook-siden deres over 130.000 tilhengere (Avisa Hordaland, 09.07.2011). Bevar Hardanger ble avløst av Hardangeraksjonen våren 2011. De har vært svært synlige i media, men har ikke gitt noen offisielle oversikt over begrunnelser om *hvorfor* de er mot luftlinjen. Om man tar deres mediestrategi i betraktning, bør man heller anse Bevar Hardanger som en ad hoc-organisasjon hvis primærmål er å hindre luftlinjen, samme hvilken argumentasjon eller midler de må ta i bruk for å nå det målet.

5.7 Ulike typer miljøvernorganisasjoner

Diskursene som er satt opp er naturligvis idealtyper. Hvordan miljøvernorganisasjonene setter disse ut i praksis er imidlertid langt mer komplisert. Ofte oppstår det interdiskursivitet, der flere diskurser midlertidig «slår seg sammen» og kjemper for å oppnå et felles mål. I disse tilfellene kan det også oppstå det problemet at det kan være vanskelig å skille diskursene fra hverandre, enten fordi de flyter inn i hverandre, eller fordi en aktør bruker argumenter fra en diskurs fordi det gir større gjenklang i folket, mens de egentlig er dypere forankret i en annen diskurs. For å lette oversikten over de norske miljøvernorganisasjonene og deres forhold til Hardanger-saken skal jeg bruke to ulike typologiseringer av miljøvernorganisasjoner; en enkel, og en litt mer sofistikert variant. Den første er Bortnes (m.fl., 2001: 48) typologisering, som ordner miljøvernorganisasjoner etter to dikotomier: gamle/nye, og kjerne/ikke-kjerne. De gamle er de som kom i den første miljøvernølgen, eller de som kalles for de klassiske naturvernorganisasjonene, mens de nye er de som ble etablert etter 1985. Kjerne/ikke-kjerne sier noe om det er natur-/miljø-vern som er primærvirksomheten for organisasjonen, samt dens viktighet og størrelse. De gamle kjerneorganisasjonene er Norges Naturvernforbund, Natur og Ungdom, WWF Verdens Naturfond og Fremtiden i Våre Hender. Av gamle ikke-

kjerneorganisasjoner har vi Den Norske Turistforening og Norsk Økologisk Landbrukslag²⁶. Av nye kjerneorganisasjoner finnes Miljøstiftelsen Bellona, Greenpeace og Norges Miljøvernforbund, og representantene for nye ikke-kjerneorganisasjoner er NOAH (dyrs rettigheter), Kvinner og Miljø²⁷ og Miljøheimevernet²⁸. Kvinner og Miljø, OIKOS og Grønn Hverdag er utelatt fra denne analyse, førstnevnte fordi organisasjonen er avviklet, og de to siste fordi de ikke har vært involvert i Hardanger-saken.

Manuel Castells har gjort en annen inndeling av ulike typer miljøvernorganisasjoner, basert på et rammeverk opprinnelig brukt for å typologisere sosiale bevegelser²⁹. De tre variablene *identitet*, *motsetning* og *mål* benyttes for å karakterisere disse. Identitet er hvordan medlemmene i den sosiale bevegelsen definerer seg selv (Castells, 2010b: 74), motsetning er fiende, eller hva de kjemper mot, og mål er deres visjon, eller det de ønsker å oppnå med engasjementet. Inspirert av dette har jeg satt opp en egen typologisering av diskursene i Hardanger-saken:

Typologisering av diskurser i Hardanger-saken			
Type	Identitet	Motstandere	Mål
Naturvern	Naturelskere	Visuell forsøpling av naturen	Landskapsvern
Sentrum-periferi	Lokalsamfunnet	Sentralfattede vedtak	Lokaldemokrati og selvbestemmelse
Teknisk-vitenskapelig	Ansvarlig styring	Usikker strømforsyning	Fremskritt, utvikling, velstand, arbeid, teknologi
Miljøvern	Det grønne selv/berørte borgere	Forurensing/global oppvarming	Fornybar energi

Figur 6 – Typologisering av diskurser i Hardanger-saken

²⁶ Gikk i 2000 sammen med to andre økologiske organisasjoner og dannet OIKOS, som driver med økologisk matvareproduksjon. Utelatt fra denne analysen fordi de ikke har vært involvert i Hardanger-saken.

²⁷ Avviklet i 1997 og er følgelig ikke med videre i analysen.

²⁸ Endret navn til Grønn Hverdag i 2003, opptatt av miljøvennlig forbruk i hverdagen. Har ikke vært involvert i Hardanger-saken.

²⁹ Dette rammeverket ble opprinnelig satt opp av Alain Touraine (Castells, 2010b: 74).

Flere av diskursene bærer store likheter med Castells' ideal-miljøvernorganisasjoner. Castells' «conservation of nature»-type tilsvarer naturverndiskursen, sentrum-periferi/lokalsamfunns-perspektivet bærer mye likhet med «defense of own space», mens miljøvernbevegelsen er representert av «counter-culture/deep ecology» og «save the planet»-miljøorganisasjonene (Castells, 2010b: 171).

5.8 Miljøbevegelsen og Hardanger-saken

En av konklusjonene i SINTEFs rapport er at klimaargumenter har vært fraværende i debatten om luftlinjen. Det har i stedet vært «estetiske argumenter knyttet til turisme og reiseliv som har preget motstanderne i Sima-Samnanger-saken» (Ruud m.fl., 2011: 77). Men etter at SINTEFs analyseperiode ble avsluttet, kom miljøverndiskursen sterkere inn i debatten, som har jeg vist i oversikten over miljøvernorganisasjonene over. Imidlertid har jeg samme inntrykk som SINTEF så langt deres analyseperiode strekker seg, uten å ha foretatt noen kvantitativ telling; debatten var i overveldende grad var preget av argumenter knyttet til estetikk, reiseliv og turisme, og den var også sterkt følelsespreget på grunn av Hardangernaturens status som nasjonalt kulturminne. Dette gjenspeiles også av miljøvernorganisasjonenes engasjement, der vi ser at det er de gamle kjerneorganisasjonene som har vært mest aktive, i tillegg til ikke-kjerneorganisasjonen DNT. De to miljøorganisasjonene som i klart størst grad har engasjert seg i saken, DNT og Naturvernforbundet, har likevel en bred argumentasjon mot luftlinjen. I tillegg til å argumentere ut fra estetikk, turisme og reiseliv oppgir de også økologiske argumenter, men dette er aldri det sentrale i deres argumentasjon. Dette kan være av rent pragmatisk årsaker, fordi de vet at ved å spille på estetikk vil skape større gjenklang i befolkningen. Alternativt kan det skyldes at estetikk og turisme/friluftsliv faktisk er mye viktigere for dem enn økologiske årsaker. Det er grunn til å stille spørsmål hvorfor miljøorganisasjonene, eller andre aktører for den saks skyld, ikke i større grad har artikulert økologiske argumenter. OED vedgår i sitt vedtak av 2. juli (2010: 32,34,37,42) at luftlinjen flere steder i traséen vil utgjøre kollisjonsfare for flere truede fuglearter i området, og at kan få «betydelig negativ konsekvens for villreinen». Siden saken fikk så mye oppmerksomhet i media kunne dette utgjort ytterligere sprengstoff for motstanderne av luftlinjen, men allikevel var de ikke spesielt opptatt av å få frem disse momentene. En forklaring på dette kan være

lokalsamfunnsperspektivet. Argumentene om at luftlinjen vil ødelegge grunnlaget for reiseliv og turisme begrunnes med at store inntekter vil gå tapt for lokalsamfunnet Hardanger. Dermed kan disse typene argumenter sies å tilhøre lokalsamfunnsdiskursen og «defense of own space», fordi målet er å opprettholde livskvaliteten i lokalsamfunnet heller enn naturen i seg selv. Landskapsvern og de estetiske argumentene tilhører naturverndiskursen og den første typen miljøvernorganisasjoner i Castells' oversikt. Men siden det er ødeleggelse av naturen som vil føre til færre turister, får de to diskursene en felles fiende og et felles mål, og her oppstår interdiskursivitet mellom naturvern og lokalsamfunnsperspektivet. I en noe modifisert, engelsk utgave av Bortne m.fl. (2001) skrives det oppsummerende at “environmentalism is important only to the extent that it does not threaten the survival of local communities” (Grendstad m.fl., 2006: 43). Miljøvern er altså bare viktig når det ikke truer lokalsamfunnet. Og det er ikke dyrene turistene kommer for å se, de vil se vakker, uberørt natur. Hypotesen skinner også implisitt gjennom ved kravet om sjøkabel, der det sjelden har blitt uttrykt bekymring for eventuelle biologiske skadevirkninger ved realisering av denne. Det er altså snakk om å «gjemme» problemet bort på havbunnen, i stedet for et sted der kraftlinjen synes.

Som jeg har vist i pragmatikk-kapitlet er det likevel naturverndiskursen som kanskje får mest oppmerksomhet i media innledningsvis, gjennom nasjonalromantiske og nasjonale symboler og virkemidler. Mens ordførere og de lokale innbyggerne var mest opptatt av lokalsamfunnet, lokaldemokratiet og sentrum-periferi-diskursen, var det ikke-lokale kjendiser som primært var opptatt av naturverndiskursen (som i plateinnspillingen i Granvin). Naturvernorganisasjonene har vært opptatt av både natur og lokalsamfunn, kanskje med litt overvekt på sistnevnte. Samlet utgjør de to diskursene en sterk front bestående av store deler av den norske miljøbevegelsen, lokale innbyggere og politikere, kjendiser, akademikere og vanlige folk. Regjeringens teknisk-vitenskapelige diskurs har møtt svært mye motstand. Men i utgangspunktet ville det vært naturlig å tenke at den kunne bli tatt til inntekt *for* lokalsamfunnet, fordi bygging av luftlinjen betyr nye arbeidsplasser og verdiskapning i form av småkraftutbygging og krafteksport. Som jeg tidligere har vist har Hardanger også stolte industritradisjoner, som har blitt tatt vel i mot fordi den har gagnet lokalsamfunnet. Det samme gjelder også for Hardangerbroen; den er ønsket fordi den er til nytte for de innfødte.

Men i Hardanger-saken er ikke dette tilfelle. Luftlinjen skal reises av utenlandske arbeidere³⁰, og skaper ikke arbeidsplasser etter den er reist. Riktignok vil den kunne realisere arbeidsplasser på grunn av småkraftutbyggingen som kan finne sted, men dette argumentet er ikke oppe i lyset. Krafteksporten vil gå til storindustrien. Luftlinjen fungerer bare som en transportetappe for strøm til bergensregionen, oljeindustrien på sokkelen, og eventuelt nedover på kontinentet. Kort sagt; den gjør ingenting for Hardanger, tvert i mot, den kan ødelegge. Innenfor norsk miljøvern har det vært en tradisjon å omfavne lokalsamfunn som *en del av naturvernet*. Det forklarer hvorfor flere av de gamle miljøvernorganisasjonene engasjerte seg så sterkt i saken.

5.9 Diskursendring i miljøvernet?

Etter at de uavhengige utvalgene har lagt fram sine rapporter tar saken en liten vending. Nye argumenter kommer inn i debatten, og det blir tydeligere at Hardanger-saken har skapt en viss splid innenfor miljøvernorganisasjonene. Grovt sett går skillet mellom de nye og de gamle miljøorganisasjonene, der de gamle er opptatt av klassisk natur- og landskapsvern, mens de nye har en mer klimatisk tilnærming til saken, likt det som kjennetegner idealene i den andre miljøvernølgen. Det som er spesielt i denne saken er at de to miljøvernølgenes forskjellige interessefelt havner i direkte konflikt. De klassiske naturvernerne, særlig representert ved DNT, Naturvernforbundet, WWF og Folkeaksjonen, har en felles interesse: å sikre landskapet i Hardanger mot skjemmende inngrep. Derfor vil de ha sjøkabel eller en oppgradering av det eksisterende strømlinjetettet, enten begrunnelsen er rent estetisk landskapsvern, beskyttelse av turistnæringen, sikring av friluftslivet, eller av hensyn til dyrelivet i området. På den annen side har vi ZERO og Bellona, som legger mest vekt på globalt klima og fornybar energi. Denne uenigheten synes ikke så godt i starten av Hardanger-saken, fordi sjøkabel var en tilfredsstillende løsning for begge parter. Man slipper skjemmende, synlige naturinngrep, og kraftnettet styrkes slik at den forurensende oljeindustrien på sokkelen forsynes med «ren» kraft. Men rapportene fra de uavhengige utvalgene gjør sjøkabel til et mindre aktuelt alternativ, og fører til at flere av de klimaorienterte miljøorganisasjonene stiller seg bak regjeringens beslutning om å bygge luftlinjen. Dette forarget flere av de klassiske naturvernerne, og skapt steile fronter. ZERO har måttet tåle å bli kalt «betalte og inhabile» av

³⁰ Det kroatisk firmaet Dalekovod skal stå for byggingen. Se: <http://www.bt.no/nyheter/lokalt/hardangermastene/Kroatisk-firma-skal-bygge-kraftlinjen-1783594.html>

Audun K. Gulbrandsen, leder i Bevar Hardanger (Klassekampen, 19.10.2010). Jeg har allerede nevnt forsøket på omdøping av «monstermaster» til «miljømaster». Dette forsøket er et av to svært illustrerende eksempler på diskursive kampen som har pågått i Hardanger-saken. Tidlig i dramaet gjøres det nøytrale begrepet «luftlinjen Sima-Samnanger» til et moment da den blir døpt «monstermastene». Så lenge den kalles dette, er den mest tilhørende i naturverndiskursen, som et negativt begrep. Men så gjøres den til et element igjen, når begrepet «miljømaster» lanseres. I denne betydningen gjøres den til et positivt begrep mest tilhørende i miljødiskursen. Dette viser at betydningen aldri fastlåses helt. Det andre eksempelet er bruken av Hardangerbunaden. Om man tenker innenfor naturverndiskursen ble den i 1996 brukt *for* et stort naturinngrep. I 2010 ble den brukt *mot* et stort naturinngrep. Den eneste diskursen dette gir mening innenfor et sentrum-periferi-diskursen – Hardangerbunaden ble brukt *for* Hardangers interesser. Dette viser også noe av styrken til denne diskursen.

Mot slutten av dramaet ble det altså en kamp mellom den teknisk-vitenskapelige/miljøverndiskursen og naturvern/sentrum-periferi-diskursen, og det kan i dag se ut til at førstnevnte er i ferd med gjøre seg stadig mer gjeldende. Hardanger-saken fikk voldsomt mye oppmerksomhet i media takket være den nasjonalromantiske og sentrum-periferi-fortellingene, men det viste seg at dette ikke holdt helt inn. Naturvernorganisasjonene er fortsatt klart størst i medlemsmasse, men det rene naturvernidealet står kanskje ikke like sterkt som tidligere. Hardanger-saken kan være et tidlig eksempel der vi ser disse diskursene satt opp mot hverandre. Statnett har nemlig omfattende planer om luftlinjer andre steder i landet, og flere av disse er allerede omstridte, som for eksempel nevnte Ofoten-Hammerfest og Ørskog-Fardal. I november 2012 grep olje- og energiminister Ola Borten Moe inn ovenfor Statnett og NVE og endret traseen for sistnevnte linje til å gå gjennom et naturreservat i Myklebustdalen (TV2.no, 22.11.2012). Naturreservat er underlagt den strengeste formen for områdevern som er i Norge, strengere enn for nasjonalparker. Rett nok fikk Borten Moe mye kritikk etter dette, men det var også fordi han hadde flyttet traseen vekk fra flere partikameraters eiendommer, slik at det så ut som kameraderi. Begge disse planlagte luftlinjene viser en tendens til å prioritere kraftutbygging fremfor naturvern, og dette er en konflikt vi også vil se mer av i fremtiden.

Kapittel 6 – Avslutning

I denne oppgaven mener jeg å ha vist at den kulturelle pragmatikk har vært et fruktbart perspektiv på dramaet om «monster-mastene» i Hardanger. Jeg har vist at fire diskurser, eller kulturelle bakgrunnsrepresentasjoner, har vært involvert i saken, og hvordan de hver for seg har satt sitt preg på dramaet gjennom iscenesettelser av aktører. Det store engasjementet som plutselig ble tent 2. juli 2010 hadde flere årsaker: Den nasjonalromantiske naturverndiskursen slo seg sammen med sentrum-periferi-diskursen, og sammen sto de for flere effektive sosiale opptredener basert på trusler om et ødelagt Hardanger, og ordførere (og andre) med trusler om sivil ulydighet, som igjen vekket minner om Alta-aksjonen. De klarte å tilpasse skriptet slik at det sammenfalt med kravene til moderne massemedier, og ble et «medievennlig» skript. Dessuten har også den ubalanserte fremstillingen av Hardanger som uberørt område i kunsten spilt inn. Publikum har internalisert representasjoner av Hardanger som uberørt natur i stedet for industrien i området, og kan ha gjort dem predisponert til å reagere negativt mot luftlinjeplanene.

Men etter hvert roet engasjementet seg, noe jeg mener skyldtes flere faktorer, som jeg skal liste opp i kortversjon: 1. Betingelsen tid-rom-kompresjon feilet, fordi det gikk lange perioder uten at det skjedde noe nytt i saken. Dermed falt både interessen og følelsene. 2. Påstanden om at Hardanger ødelegges av luftlinjen nyanseres med tiden. 3. At Hardangerbrua var ønsket lokalt er et paradoks som svekket naturvern-diskursen. 4. Til slutt kommer miljøverndiskursen inn og støtter mastene. Luftlinjemotstanderne viste seg som dyktige pragmatikere i det sosiale dramaet, de gjorde bruk av symboler som ga gjenklang i den norske befolkningen, og klarte å få stor mediedekning. Men tiden jobbet mot dem, og de kjempet til slutt forgjeves for å tenne engasjementet på ny.

Studiet av Hardanger-saken i miljøvernorganisasjonene og som sosial bevegelse har og gitt flere interessante funn. Ett er at det er to distinkte diskurser som opererer innenfor miljøbevegelsen, og at disse i visse situasjoner, som i Hardanger-saken, vil havne i konflikt med hverandre. Det har ført til en splittelse innad i miljøvernorganisasjonene. Noen av dem, spesielt de gamle kjerneorganisasjonene, er engasjert i både natur- og miljøvern-diskursene. Hvis flere lignende saker dukker opp i fremtiden vil det bli vanskelig for disse organisasjonene å balansere hensynet mellom de to diskursene.

6.1 Motstanden som sosial bevegelse

SINTEF har vist at de aktørene som benyttet seg av formelle maktkanaler for å engasjere motstand mot luftlinjen, i stor grad besto av de berørte kommunene og enkeltorganisasjoner som DNT, Norges Naturvernforbund, NHO Reiseliv, og Folkeaksjonen (Ruud m.fl., 2011: 3). Den forrige makt- og demokratiutredningen fra 2003 konkluderer med at den brede, politiske massebevegelsen er sterkt svekket, og erstattet av sosiale bevegelser som i større grad har en ad-hoc-tilnærming (NOU, 2003: 19). Sett i lys av dette er det ikke overraskende at en aktør som Bevar Hardanger på relativt kort tid klarte å mobilisere flere Facebook-tilhengere enn Ap, Høyre, Frp, Venstre og SV har til sammen, som jeg viste tidligere i analysen. Det er heller ikke overraskende at mesteparten av engasjementet mot luftlinjen ble organisert i det sivile samfunn og i media, og det gir derfor mening å kalle engasjementet for en sosial bevegelse. Etersom sosiale bevegelser er et mangfoldig begrep finnes det mange definisjoner på dette fenomenet. Manuel Castells beskriver at de ofte er: «fragmenterte, lokalt orienterte, rettet mot én bestemt sak og flyktige» (Castells, 2010a: 3, min oversettelse), og «målrettede kollektive handlinger hvis utfall, enten i seier eller nederlag, transformerer verdier og institusjoner i samfunnet» (Castells, 2010b: 3, min oversettelse). Av Figur 6 kan man også forstå at alle sosiale bevegelser har identitet, fiende og mål³¹.

Ifølge Castells er miljøvernbevegelsen den mest omfattende og innflytelsesrike av alle sosiale bevegelsen (Castells, 2010b: 72). Videre stiller han spørsmålet hvorfor miljøengasjementet har blitt så sterkt, tatt i betraktning den hensynsløse transformeringen av naturen som tidligere rådet. Svaret mener han ligger i den nye sosiale strukturen som preger dagens samfunn, en struktur som best kan beskrives som *nettverkssamfunnet* (Castells, 2010a). Det som kjennetegner nettverkssamfunnet er egentlig mange forskjellige prosesser som jeg ikke har mulighet til å gå inn på her. Kort forklart dreier det seg om at teknologiske nyvinninger, særlig knyttet til informasjonsteknologi, har gjennomsyret og endret hele den materielle basis for samfunnsorganiseringen³². Det har åpnet opp for globaliseringsprosesser, og flere viktige institusjoner og prosesser har blitt fundamentalt endret som en følge av dette.

Internett er et særlig beskrivende symptom på nettverkssamfunnet. Castells skriver at miljøvernbevegelsen har vært spesielt flink til å benytte nettet som verktøy for å organisere og mobilisere (Castells, 2010: 187). Videre skriver han at miljøbevegelsens pragmatiske og en-

³¹ Merk at den teknisk-vitenskapelige diskurs ikke behandles som en sosial bevegelse her, da denne stort sett representeres av politikere innenfor det politiske rom, og ikke i det sivile samfunn.

³² Noen av implikasjonene for massemediene i nettverkssamfunnet er allerede diskutert i epilogen i kapittel 4.

saksrettede natur har gitt dem en fordel over tradisjonell politikk, fordi folk føler de kan utrette en forskjell umiddelbart. Disse to aspektene kombinert kan bidra til å forklare det store engasjementet i starten av Hardanger-dramaet. Det var enkelt å identifisere seg med alle aktørene som protesterte mot mastene på fjernsynet, og fort gjort å trykke «liker» på Bevar Hardangers side på Facebook, langt enklere enn å melde seg inn i et politisk parti. Dessuten kan ikke natur- og miljøverndiskursenes interesser sies å være spesielt godt ivaretatt i det politiske systemet i Norge. Ap er allerede stemplet som et parti med frynsete miljøpolitikk, og heller ikke høyresiden er kjent for sitt miljøengasjement. SV, Venstre og Miljøpartiet De Grønne er partiene som kommer best ut i miljøtester (WWF Norway, 2009; Framtiden i våre hender, udat.). Med en samlet oppslutning på bare rundt 10,4 % av stemmene ved forrige stortingsvalg³³, styrkes mistanken om at engasjementet i Hardanger-saken ble kanalisert i det offentlige rom fordi de politiske kanaler følte utilstrekkelige.

At sosiale bevegelser har et stort potensial for grunnleggende samfunnsendringer er hevet over all tvil. Det viser Castells i *Networks of Outrage and Hope* (2012), der han analyserer flere nylige sosiale bevegelser i lys av sin teori om nettverkssamfunnet. Eksempler er den arabiske våren i for eksempel Egypt, Occupy Wall Street i New York, og *Indignadas* i Spania. Disse sosiale bevegelsene deler flere likheter, også med Hardanger-bevegelsen: bruken av internett for å spre budskap og mobilisere og okkupasjonen av offentlige plasser som de fyller med symbolsk mening (Castells, 2012: 222) (Tahrir-plassen i Kairo, Wall Street i New York, diverse sentrale byrom i Spania og Hardanger) er to. Dagens sosiale bevegelser er preget av en dobbel bevegelse: på den ene siden er de de-sentraliserte og spredd på nettet, mens de på den annen side møtes ansikt til ansikt på svært konsentrerte forum, som er de okkuperte plassene. Videre er vellykkede sosiale bevegelser ofte forankret i *multiple nettverk*, det vil si forskjellige maktnettverk, enten det er online, offline, nettverk som eksisterte før den sosiale bevegelsen, eller nettverk som ble opprettet ad-hoc. I Hardanger-saken er det politiske nettverk involvert (ordfører-opprøret), miljøvern-bevegelsens nettverk (DNT og Naturvernforbundet), og internett som gjør at helt vanlige folk kan slutte seg til nettverket online. Sosiale bevegelser er *spontane*, opprettet som et resultat av indignasjon (Castells, 2012: 224). Men på et punkt skiller Hardanger-bevegelsen seg fra de andre: sosiale bevegelser bør være både lokal og global på en og samme tid. I Egypt ble det protestert mot politivold, undertrykkelse og antidemokratisk styre. Wall Street-bevegelsen demonstrerte mot

³³ <http://www.ssb.no/a/kortnavn/stortingsvalg/tab-2009-10-15-09.html>

finanseliten og økonomisk ulikhet, mens Indignadas oppsto i kjølvannet av finanskrisen og den dårlige håndteringen av denne. Felles for alle tre er at de kan settes i sammenheng med en demokratisk diskurs, som må sies å ha global gjennomslagskraft. Motstanden mot luftlinjen i Hardanger har ikke koblet seg opp mot en global diskurs. Perspektivet forble lokalt, noe som kan forklare den manglende støtten i senere faser.

Det kan virke urettferdig å sammenligne Hardanger-bevegelsen med sosiale bevegelser som kjemper mot alvorlige tema som korrupsjon, undertrykking og politivold. Men Hardanger-saken fikk også en global dimensjon idet miljøverndiskursen kom på banen. Den sosiale bevegelsens problem var at den gikk i motsatt retning av den de selv gikk i, og beseglet deres nederlag.

Litteraturliste

Alexander, J. C. (2003) *The meanings of social life: a cultural sociology*. Oxford: Oxford University Press

Alexander, J. C. (2006) 'Cultural pragmatics: social performance between ritual and strategy', i Alexander, J.C., Giesen, B. og Mast, J. L. (red.) *Social performance: symbolic action, cultural pragmatics and ritual*. Cambridge: Cambridge University Press.

Alexander, J. C. (2010) *The Performance of Politics: Obama's Victory and the Democratic Struggle for Power*. Oxford: Oxford University Press

Alexander, J. C., Giesen, B., Münch, R. og Smelser, N. J. (red.) (1987) *The Micro-Macro Link*. Berkeley: University of California Press

Alexander, J. C. og Mast, J. L. (2006) 'Introduction: symbolic action in theory and practice: the cultural pragmatics of symbolic action', i Alexander, J.C., Giesen, B. og Mast, J. L. (red.) *Social performance: symbolic action, cultural pragmatics and ritual*. Cambridge: Cambridge University Press

Appelrouth, S. og Edles, L. (2012) *Classical and Contemporary Sociological Theory: Text and Readings*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press

Berntsen, B. (2011) *Grønne linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge*. Oslo: Unipub

Bortne, Ø., Grendstad, G., Selle, P. og Strømsnes, K. (2001) *Norsk miljøvernorganisering mellom stat og lokalsamfunn*. Oslo: Samlaget

Castells, M. (2010a) *The Information Age: Economy, Society and Culture Volume I: The Rise of the Network Society. Second Edition with a new preface*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Castells, M. (2010b) *The Information Age: Economy, Society and Culture Volume II: The Power of Identity. Second Edition with a new preface*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Castells, M. (2012) *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity Press

Findling, J. E. og Thackeray, F. W. (red) (1998) *Events that changed America in the eighteenth century*. Westport, CT: Greenwood Press

Foucault, M. (2001) *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. London: Routledge

Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books

Goffman, E. (1992) [1959] *Vårt rollespill til daglig: En studie i hverdagslivets dramatikk*. Oslo: Pax Forlag

- Grendstad, G., Selle, P., Strømsnes, K. og Øystein Bortne (2006) *Unique Environmentalism: A Comparative Perspective*. Boston, MA: Springer
- Gåsdal, O. og Sande, A. (2009) *Miljø og samfunn: sosiologiske perspektiver på forholdet mellom mennesker, naturen og de menneskeskapt miljøproblemene*. Oslo: Cappelen Akademisk
- Habermas, J. (1991) *Borgerlig offentlighet – dens fremvekst og forfall: Henimot en teori om det borgerlige samfunn*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Hansen, C. (2012) ‘Hardangersaken og visualiseringen av et nasjonalt landskap’, *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 3-2012: s. 248-258.
- Hjorthol, L. M. (2006) *Alta: kraftkampen som utfordret statens makt*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Joas, H. og Knöbl, W. (2010) *Social Theory. Twenty Introductory Lectures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jørgensen, M. W. og Phillips, L. (2010) *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Knudsen, E. (2011) *Monsterjournalistikken. Pressens rolle i Hardangersaken. En kvantitativ innholdsanalyse av VG, Aftenposten og BTs dekning av kraftlinjesaken Sima-Samnanger*. Masteroppgave, Institutt for informasjons- og medievitenskap. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Melheim, K. T. (2012) *Når det vert krøll på lina: Om kommunikasjonen rundt masteutbygginga i Hardanger*. Masteroppgave. Bergen: Universitetet i Bergen
- Rokkan, S. (1989) *Stat, nasjon og klasse*. 2. opplag. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ruud, A., Haug, J. J. K., Lafferty, W. M. (2011) “Case Hardanger”: *En analyse av den formelle konsesjonsprosessen og mediedekningen knyttet til den omsøkte luftledningen Sima-Samnanger*. Trondheim: SINTEF Energi. Tilgjengelig fra: http://www.sintef.no/upload/Case%20Hardanger_med%20engelsk%20summary.pdf [Link sjekket 30.05.2013]
- Silverman, D. (2011) *Interpreting Qualitative Data. Third Edition*. London, Sage Publications Ltd.
- Srebrowska, U. (2005) ‘ATEKST kan lede på villspor’, *Norsk medietidsskrift*, 01/2005: 40-43. Tilgjengelig fra: http://www.idunn.no/file/ci/1446478/nmt_2005_01_pdf.pdf [Link sjekket 30.05.2013]

Offentlige dokumenter

NOU 2000: 15 (2000) *Pressepolitikk ved et tusenårsskifte. Dagspresseutvalgets innstilling*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste: Informasjonsforvaltning. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/Rpub/NOU/20002000/015/PDFA/NOU200020000015000DDDPDFA.pdf> [Link sjekket 30.05.2013]

NOU 2003: 19 (2003) *Makt og demokrati. Sluttrapport fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Statens Forvaltningstjeneste: Informasjonsforvaltning. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/Rpub/NOU/20032003/019/PDFS/NOU200320030019000DDDPDFS.pdf> [Link sjekket 30.05.2013]

NVE (Norges vassdrags- og energidirektorat) (2008) *Statnett SF – 420 kV kraftledning fra Sima Kraftverk til Samnanger transformatorstasjon. Sammenfatning og vurdering av klager på NVEs vedtak om konsesjon og ekspropriasjonstillatelse*. 10. desember 2008. Oslo: NVE. Tilgjengelig fra: <http://skjema.nve.no/NVE-saksdokument/200700559-164-320493.PDF> [Link sjekket 30.05.2013]

OED (Olje- og energidepartementet) (2010a) *Konsesjon for kraftledning mellom Sima og Samnanger*. Pressemelding. 2. juli 2010. Oslo: OED. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/oed/pressesenter/pressemeldinger/2010/konsesjon-for-kraftledning-mellom-sima-o.html?id=610924> [Link sjekket 30.05.2013]

OED (Olje- og energidepartementet) (2010b). *Pressekonferanse - Sima og Samnanger*. Pressekonferanse, 02.07.2010. Oslo: OED. Tilgjengelig fra: http://media01.smartcom.no/Microsite/dss_01.aspx?eventid=5381 [Link sjekket 30.05.2013]

OED (Olje- og energidepartementet) (2010c) *Statnett SF – 420 kV kraftledning Sima kraftverk i Eidfjord kommune til Samnanger transformatorstasjon i Samnanger kommune i Hordaland – klage*. 2. juli 2010. Oslo: Olje- og energidepartementet. Tilgjengelig fra: http://www.regjeringen.no/upload/OED/vedtak_sima-samnanger.PDF [Link sjekket 30.05.2013]

OED (Olje- og energidepartementet) (2011) *Pressekonferanse om kraftframføringen mellom Sima og Samnanger*. Pressekonferanse, 01.03.2011. Oslo: Olje- og energidepartementet. Tilgjengelig fra: http://www.regjeringen.no/nb/dep/oed/lyd_bilde/nett-tv/pressekonferanse5.html?id=634597 [Link sjekket 30.05.2013]

Statnett (2004) *Forprosjekt ny innføringsledning til BKK-området*. 02.11.2004. Oslo: Statnett. Tilgjengelig fra: <http://www.statnett.no/no/Prosjekter/Sima-Samnanger/Dokumenter/> [Link sjekket 30.05.2013]

Statnett (2005) *Melding med forslag til utredningsprogram, Sima-Samnanger*. Juni 2005. Oslo: Statnett. Tilgjengelig fra: <http://www.statnett.no/no/Prosjekter/Sima-Samnanger/Dokumenter/> [Link sjekket 30.05.2013]

Statnett (2006) *Konsesjonssøknad. 420 kV-ledning Sima-Samnanger. Søknad om konsesjon, ekspropriasjonstillatelse og forhåndstiltredelse. Konsekvensutredning*. Mai 2006. Oslo: Statnett. Tilgjengelig fra: <http://www.statnett.no/no/Prosjekter/Sima-Samnanger/Dokumenter/> [Link sjekket 30.05.2013]

Kilder

Aftenposten (2011) 'Konflikt. Surt klima blant miljø-aktivister'. Del 1, s. 18-19, 03.02.2011.

Aksjon Hardangerbru (udat.) 'Folkeaksjon for Hardangerbrua!'. www.aksjonhardangerbru.no [Link sjekket 30.05.2013]

Avisa Hordaland (2005) 'Folkeaksjon mot kraftlinje'. Retriever ATEKST, 16.07.2005.

Avisa Hordaland (2005) 'Kraftig uro over ny kraftledning'. Retriever ATEKST, 19.04.2005.

Avisa Hordaland (2011) 'Ein Hardangerbunad tapte mot 30 politi'. S. 14-15, 09.07.2011.

Bergens Tidende (1996) 'Aktivistar med sølje'. Retriever ATEKST, 11.06.1996.

Bergens Tidende (BT) (2005a) 'Sjøkabel 4-5 gongar så dyrt'. Retriever ATEKST, 17.08.2005.

Bergens Tidende (2005b) 'Kamp mot gigant-kraftline'. Retriever ATEKST, 17.08.2005.

Bergens Tidende (2005) 'Statnett snur, vil vurdere sjøkabel likevel'. Retriever ATEKST, 20.08.2005.

Bergens Tidende (2005) 'Massiv motstand mot kraftplanar i Ulvik'. Retriever ATEKST, 23.08.2005.

Bergens Tidende (2006) 'SV slikker sårene, regner med at troverdigheten er intakt'. Retriever ATEKST, 03.03.2006.

Bergens Tidende (2006) '– Høyere nettleie for hele Norge'. Retriever ATEKST, 22.05.2006.

Bergens Tidende (2008) 'Mener bropengene bør gå til sjøkabel'. Retriever ATEKST, 09.06.2008.

Bergens Tidende (2010) 'SV tapte kraftslaget'. Del 1, s. 5, 03.07.2010.

Bergens Tidende (2010) '– Bra for klimaet'. Del 1, s. 10, 05.07.2010.

Bergens Tidende (2010) 'Kraftpakken'. BTMagasinet, 25.09.2010.

Bergens Tidende (2010) 'Møtte lite lydhør statsminister'. Del 1, s. 4-5, 28.09.2010.

Bergens Tidende (2010) 'Lufta gjekk ut av Hardanger'. Del 1, s. 4-5, 20.12.2010.

Bergens Tidende (2012) 'Allereie ein attraksjon'. Del 1, s. 12, 21.09.2012.

Bevar Hardanger (udat.) 'Bevar Hardanger!', facebook.com,
<http://www.facebook.com/bevarhardanger> [Link sjekket 30.05.2013]

BT.no (2010) 'Ekstremporter kuppet mastebesøk'. 27.09.2010. Tilgjengelig fra:
<http://www.bt.no/nyheter/lokalt/hardangermastene/Ekstremporter-kuppet-mastebesok-1784797.html> [Link sjekket 30.05.2013]

BT.no (2010) 'Her skal kraftmasten bygges'. 19.10.2010. Tilgjengelig fra:
<http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Her-skal-kraftmasten-bygges-1787871.html> [Link sjekket 30.05.2013]

BT.no (2010) 'Dei ville ikkje ha hotell. Heller ikkje kraftliner'. 12.11.2010. Tilgjengelig fra:
<http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Dei-ville-ikkje-ha-hotell-Heller-ikkje-kraftliner-1787962.html> [Link sjekket 30.05.2013]

BT.no (2011) 'Eidfjord snudde også'. 23.02.2011. Tilgjengelig fra:
<http://www.bt.no/nyheter/lokalt/hardangermastene/Eidfjord-snudde-ogsa-1756584.html> [Link sjekket 30.05.2013]

BT.no (2012) 'Vurderer å gi opp masteaksjoner'. 31.07.2012. Tilgjengelig fra:
<http://www.bt.no/nyheter/lokalt/hardangermastene/Vurderer-a-gi-opp-masteaksjoner-2734619.html> [Link sjekket 30.05.2013]

BT.no (2012) 'Det var siste masteaksjon'. 03.08.2011. Tilgjengelig fra:
<http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Men-kampen-var-ikke-over-2744017.html> [Link sjekket 30.05.2013]

CNN.com (2002) 'Bush State of the Union address'. 29.01.2002. Tilgjengelig fra:
<http://edition.cnn.com/2002/ALLPOLITICS/01/29/bush.speech.txt/> [Link sjekket 30.05.2013]

Dag og tid (2010) 'Faneberaren'. 20.08.2010. S. 7.

Dagbladet.no (2009) 'Dette frykter de for Hardangerfjorden'. 16.11.2009. Tilgjengelig fra:
<http://www.dagbladet.no/2009/11/16/nyheter/miljo/kraftlinjer/kraftlinjesaken/hardanger/9065306/> [Link sjekket 30.05.2013]

Dagbladet.no (2010) 'Jens dro forbi'. 27.09.2010. Tilgjengelig fra:
http://www.dagbladet.no/2010/09/27/nyheter/jens_stoltenberg/innenriks/politikk/regjeringen/13586611/ [Link sjekket 30.05.2013]

E24.no (2010) 'Vant opinionen med monsternmaster'. 11.08.2010. Tilgjengelig fra: <http://e24.no/media/info-og-pr/vant-opinionen-med-monsternmaster/3764489> [Link sjekket 30.05.2013]

Framtiden i våre hender (udat.) 'Beste og verste miljøpartiene', www.framtiden.no, <http://www.framtiden.no/201303016043/aktuelt/klimate/her-er-de-beste-og-verste-miljopartiene.html> [Link sjekket 30.05.2013]

Gulowsen, T. (2011) 'Greenpeace beklager vedtaket om høyspentmaster i Hardanger', [greenpeace.org](http://www.greenpeace.org), 01.03.2011, <http://www.greenpeace.org/norway/no/press/releases/Greenpeace-beklager-vedtaket-om-hoyspentmaster-i-Hardanger/> [Link sjekket 30.05.2013]

Hansson, R. og Finstad, I. W. (2010) 'Hvem snakker om natur?', [wwf.no](http://www.wwf.no), http://www.wwf.no/bibliotek/nyheter_fakta/artikler_kommentarer/?30840/Hvem-snakker-om-natur [Link sjekket 30.05.2013]

Hardangeraksjonen (2012) 'Årsmelding for Hardangeraksjonen (14.04.11-24.3.12)', hardangeraksjonen.no, <http://hardangeraksjonen.no/index.php/arkiv/faktaartiklar/88-aktuelt/258-aarsmelding> [Link sjekket 30.05.2013]

Hermstad, A. (2011) 'Kunne vi unngått hardangermastene?', [framtiden.no](http://www.framtiden.no), 02.03.2011, <http://www.framtiden.no/201103023159/blogg/arilds-blogg/kunne-vi-unngatt-hardangermastene.html> [Link sjekket 30.05.2013]

Klassekampen (2010) '– Betalte og inhabile'. S. 6-7, 19.10.2010.

Klassekampen (2010) 'AS Folkebevegelse'. S. 4-5, 28.10.2010.

Kobbeltveit, O. (2010) 'Ny, uavhengig og grundig', *BT* s. 3, 01.09.2010.

Leffler, C. (2010) 'Farvel monsternmaster', [framtiden.no](http://www.framtiden.no), <http://www.framtiden.no/201007292941/aktuelt/energi/farvel-monsternmast.html> [Link sjekket 30.05.2013]

Mosveen, E. (2010) 'Statsråden er en død sild', *VG* s. 2-3, 01.09.2010.

Natur og ungdom (2011) 'Redd elvene', nu.no, 27.06.2011, <http://nu.no/vassdrag/redd-elvene-article3875-414.html> [Link sjekket 30.05.2013]

Natur og ungdom (2012) 'Verdifull natur trues av kraftlinje', nu.no, 03.05.2012, <http://nu.no/energi/verdifull-natur-trues-av-kraftlinje-article4345-198.html> [Link sjekket 30.05.2013]

Naturvernforbundet (2005) 'Folkeaksjon mot kraftline i Hardanger'. 21.07.2005. Tilgjengelig fra: <http://naturvernforbundet.no/nyheter/folkeaksjon-mot-kraftline-i-hardanger-article7082-796.html> [Link sjekket 30.05.2013]

Naturvernforbundet (2006) 'Motstanden mot Hardangerbrua framleis stor'. 08.02.2006. Tilgjengelig fra: <http://naturvernforbundet.no/nyheter/motstanden-mot-hardangerbrua-framleis-stor-article7486-796.html> [Link sjekket 30.05.2013]

Naturvernforbundet (2011) 'Slaget om Hardanger', *naturvernforbundet.no*, <http://naturvernforbundet.no/kraftlinjer-i-hardanger/slaget-om-hardanger-article17166-1626.html> [Link sjekket 30.05.2013]

Naturvernforbundet (2011) 'Portrettet: Mastemotstanderen', 10.01.2011, *naturvernforbundet.no*, <http://naturvernforbundet.no/naturogmiljo/portrettet-mastemotstanderen-article23192-1024.html> [Link sjekket 30.05.2013]

Nationen.no (2011) 'Flertallet for sjøkabel i Hardanger forsvant'. 07.02.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nationen.no/2011/02/07/nyheter/energi/hardanger/kraftlinjer/kraft/6435561/> [Link sjekket 30.05.2013]

New York Times (2008) 'Transcript - Barack Obama's Acceptance Speech', *www.nytimes.com*, http://www.nytimes.com/2008/08/28/us/politics/28text-obama.html?pagewanted=all&_r=0 [Link sjekket 30.05.2013]

Norges Miljøvernforbund (2011) 'Monstermast skuffelse med bismak av Naturvernforbundet', *nmf.no*, 01.03.2011, <http://www.nmf.no/underside.aspx?articleid=2748&pageId=13&news=1> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2006) 'Alta-aksjonen 25 år etter'. 14.01.2006. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/skole/klippdetalj?topic=nrk:klipp/796173> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2010) Dagsrevyen, 02.07.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/648722> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2010) 'Kraftlinje'. Lørdagsrevyen, 03.07.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/220906/> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2010) '– Hardangerstriden er gnål fra små grupper i periferien'. 06.08.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7238026> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2010) 'Ap vurderer å snu i kraftlinjesaken'. 07.08.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7239824> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2010) 'Det blir uavhengig gjennomgang av sjøkabel i Hardangerfjorden'. 10.08.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7243610> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2010) 'Sjøkabel i Hardangerfjorden'. Dagsrevyen, 31.08.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/227300/> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2010a) 'Synging mot kraftlinje'. Dagsrevyen, 07.09.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/228208/> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2010b) 'Protesterer mot kraft med musikk'. 07.09.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7281555> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2010) 'Stoltenberg i Hardanger'. Dagsrevyen, 27.09.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/230888/> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2010) 'Håper demonstrantene forstår konsekvensene'. 18.10.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7340202> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2011a) 'Sjøkabel i Hardanger blir dyrt og vanskelig'. 31.01.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7485678> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2011b) '– Vestlandet må ta regningen selv'. 31.01.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7486223> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2011) '– Sjøkabel er mulig - men dyrt'. 01.02.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7486676> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2011) '– Vedtaket fra i fjor står fast'. 01.03.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7529310> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2011) 'Riis-Johansen går av som statsråd'. 03.03.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7533631> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2011) 'Trapper opp mastearbeid i Hardanger'. 01.05.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7614200> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2011) 'Her er «Årets nordmenn 2011»'. 15.12.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7917427> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2012) 'De største valgkamptabene'. 03.03.2012. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/verden/1.8017313> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK (2012) 'Statnett innrømmer feilinformasjon'. Dagsrevyen, 24.10.2012. Tilgjengelig fra: <http://tv.nrk.no/serie/dagsrevyen/nffa19102412/24-10-2012#t=16m48s> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2007) 'Ordfører-opprør mot kraftlinjer'. 19.09.2007. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.3516002> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2009) 'Frykter for kulturlandskapet'. 06.05.2009. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.6596508> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2009) '– Grov manipulasjon'. 17.11.2009. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.6869789> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2010) 'Legg ned Granvin Ap'. 08.07.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/hordaland/legg-ned-granvin-ap-1.7202105> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2010) 'Melder seg ut av Ap og SV i protest'. 14.07.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7209191> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2010) 'Hordalendinger snur ryggen til Ap'. 13.08.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7246069> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2010) 'Kampen fortsetter'. 15.08.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7249475> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2010) 'Han vil redde Hardanger'. 01.09.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7273787> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2010) 'Arbeidet skal starte'. 27.09.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7310724> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2010) 'Statnett utsetter byggestart'. 18.10.2010. Tilgjengelig fra: <http://nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7340029> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2010) 'Arbeidet er i gang i Hardanger'. 19.10.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7341819> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011) 'Hordaland Ap går inn for luftspenn'. 19.02.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7514608> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011) 'Fleirtal for master i Hardanger'. 23.02.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7519469> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011) 'Klart for mastebygging i Hardanger'. Vestlandsrevyen, 02.05.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/261857/> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011) 'Har satt opp telt på mastepunkt'. 23.05.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7643816> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011) 'Masteaksjon'. Vestlandsrevyen, 06.06.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/266587> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011) 'Aksjonistar nekta å flytte seg'. 13.06.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7671709> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011) 'Kampen fortsetter i Hardanger'. 26.06.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7689888> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011a) 'Politiet fjernar aksjonistar'. 06.07.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7703491> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011b) 'Fjerna aksjonistar'. Vestlandsrevyen, 06.07.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/270116> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011a) 'Fjerna mastedemonstrantar'. Vestlandsrevyen, 07.07.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/270239> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011b) '30 politifolk mot to aksjonistar'. 07.07.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7704722> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011a) 'Håper rettssaken blir et vendepunkt'. 06.09.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7780321> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011b) '- De får bare kaste meg i fengsel'. 06.09.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7780149> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011) 'Ankar maste-dommane'. 10.10.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7828009> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2011) 'Mastemotstandarar jublar for «monsterbrua» i Hardanger'. 15.10.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7810495> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2012) 'Sett punktum for sivil ulydnad'. 12.08.2012. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.8278498> [Link sjekket 30.05.2013]

NRK Hordaland (2012) 'Statnett innrømmer: Gav ikkje riktig bilete av mastene'. 24.10.2012. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.8370780> [Link sjekket 30.05.2013]

NTBtekst (2010) 'Ap-topper krever omkamp om Hardanger-master'. Retriever ATEKST, 01.08.2010

NTBtekst (2010) 'Klimakamp og vindmøller'. Retriever ATEKST, 02.11.2010.

NTBtekst (2011) 'Zero glade for at nettet styrkes i Hardanger'. Retriever ATEKST, 01.03.2011.

NTBtekst (2012) 'Varsler nye aksjoner mot mastebygging i Hardanger'. Retriever ATEKST, 19.05.2012.

Pedersen, E. (2011) 'Ja til mastene!', *VG* s. 47, 01.02.2011.

TNS Gallup (2010a) 'Kraftbransjen sett fra husholdningskundene oktober 2010', *www.tns-gallup.no*, <http://www.tns-gallup.no/?did=9095073> [Link sjekket 30.05.2013]

TNS Gallup (2010b) 'Kraftbransjen sett fra husholdningskundene desember 2010', *www.tns-gallup.no*, <http://www.tns-gallup.no/?did=9095650> [Link sjekket 30.05.2013]

TV2.no (2008) ‘– Voldtekt av hele Hardanger’. 30.05.2008. Tilgjengelig fra: <http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/-voldtekt-av-hele-hardanger-1948295.html> [Link sjekket 30.05.2013]

TV2.no (2009) ‘Hadde TV 2 lov til å sende denne reklamefilmen?’. 01.12.2009. Tilgjengelig fra: <http://www.tv2.no/nyheter/politisk/hadde-tv-2-lov-til-aa-sende-denne-reklamefilmen-3038241.html> [Link sjekket 30.05.2013]

TV2.no (2010) ‘Herborg samler musikere mot mastene i Hardanger’. 07.09.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/herborg-samler-musikere-mot-master-i-hardanger-3284061.html> [Link sjekket 30.05.2013]

TV2.no (2010) ‘Stoltenberg gikk rett forbi demonstrantene’. 27.09.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/stoltenberg-gikk-rett-forbi-demonstrantene-3299912.html> [Link sjekket 30.05.2013]

TV2.no (2011) ‘Her blir Synnøve (20) pågrepet etter maste-protest’. 07.07.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/her-blir-synnove-20-paagrepet-etter-masteprotest-3534910.html> [Link sjekket 30.05.2013]

TV2.no (2012) ‘Nye masteprotester i Hardanger’. 19.05.2012. Tilgjengelig fra: <http://www.tv2.no/play/nyheter/innenriks/nye-masteprotester-i-hardanger-617145.html> [Link sjekket 30.05.2013]

TV2.no (2012) ‘Vil bygge kraftlinje i naturreservat’. 21.11.2012. Tilgjengelig fra: <http://www.tv2.no/nyheter/politisk/vil-bygge-kraftlinje-i-naturreservat-3930487.html> [Link sjekket 30.05.2013]

VG (2010) ‘SIER JA til omstridt kraftledning’. S. 16, 16.03.2010.

VG (2010) ‘NEI! Dette vil vi ikke ha’. S. 6-7, 05.08.2010.

VG Nett (2006) ‘Bru over Hardangerfjorden vedtatt’. 28.02.2006. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=182391> [Link sjekket 30.05.2013]

VG Nett (2007) ‘Ordførere vil lenke seg fast mot kraftlinje’. 19.09.2007. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=166723> [Link sjekket 30.05.2013]

VG Nett (2010) ‘Varsler ny Altaaksjon’. 02.07.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/klimatrusselen/artikkel.php?artid=10009990> [Link sjekket 30.05.2013]

VG Nett (2010) ‘Folket sier nei til Hardanger-mastene’. 05.08.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/norsk-politikk/artikkel.php?artid=10017493> [Link sjekket 30.05.2013]

VG Nett (2010) 'Aksjonister klare for protest i Hardanger'. 13.08.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10035489> [Link sjekket 30.05.2013]

VG Nett (2010) 'Stoltenberg møtt av hundrevis av demonstranter'. 27.09.2010. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10036858> [Link sjekket 30.05.2013]

VG Nett (2011) 'Klemmer til med ja til monsternest'. 01.02.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/norsk-politikk/artikkel.php?artid=10013754> [Link sjekket 30.05.2013]

VG Nett (2012) 'Hardanger-aksjonistene avslutter protesten'. 12.08.2012. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10059803> [Link sjekket 30.05.2013]

WWF Norway (2009) 'Klimatesten: Klare vinnere og tapere', *wwf.no*, <http://www.wwf.no/?25820> [Link sjekket 30.05.2013]

Appendiks 1 – Illustrasjoner

Bevar Hardanger

Følgende illustrasjoner er hentet fra Bevar Hardangers Facebook-side, <http://www.facebook.com/bevarhardanger/>.

De manipulerte versjonene er gjengitt på Dagbladet.no:

<http://www.dagbladet.no/2009/11/16/nyheter/miljo/kraftlinjer/kraftlinjesaken/hardanger/9065306/>

Gamle valgkamp-plakater for Arbeiderpartiet

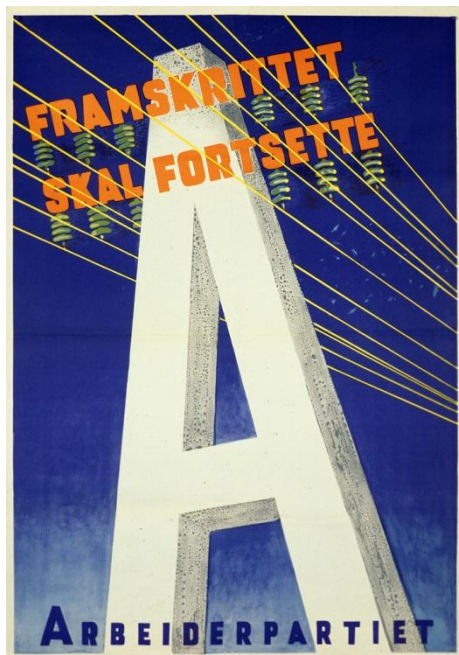
Valgkampplakat for Arbeiderpartiet, valg 1945.

Tilgjengelig fra:

<http://www.flickr.com/photos/arbeiderpartiet/3289410543/in/set-72157614017207141>

Valgkampplakat for Arbeiderpartiet fra stortingsvalget 1953

Tilgjengelig fra: <http://www.flickr.com/photos/arbeiderpartiet/3289410331/in/set-72157614017207141>